

НТТ 09 1
5

2660

В VIII 42

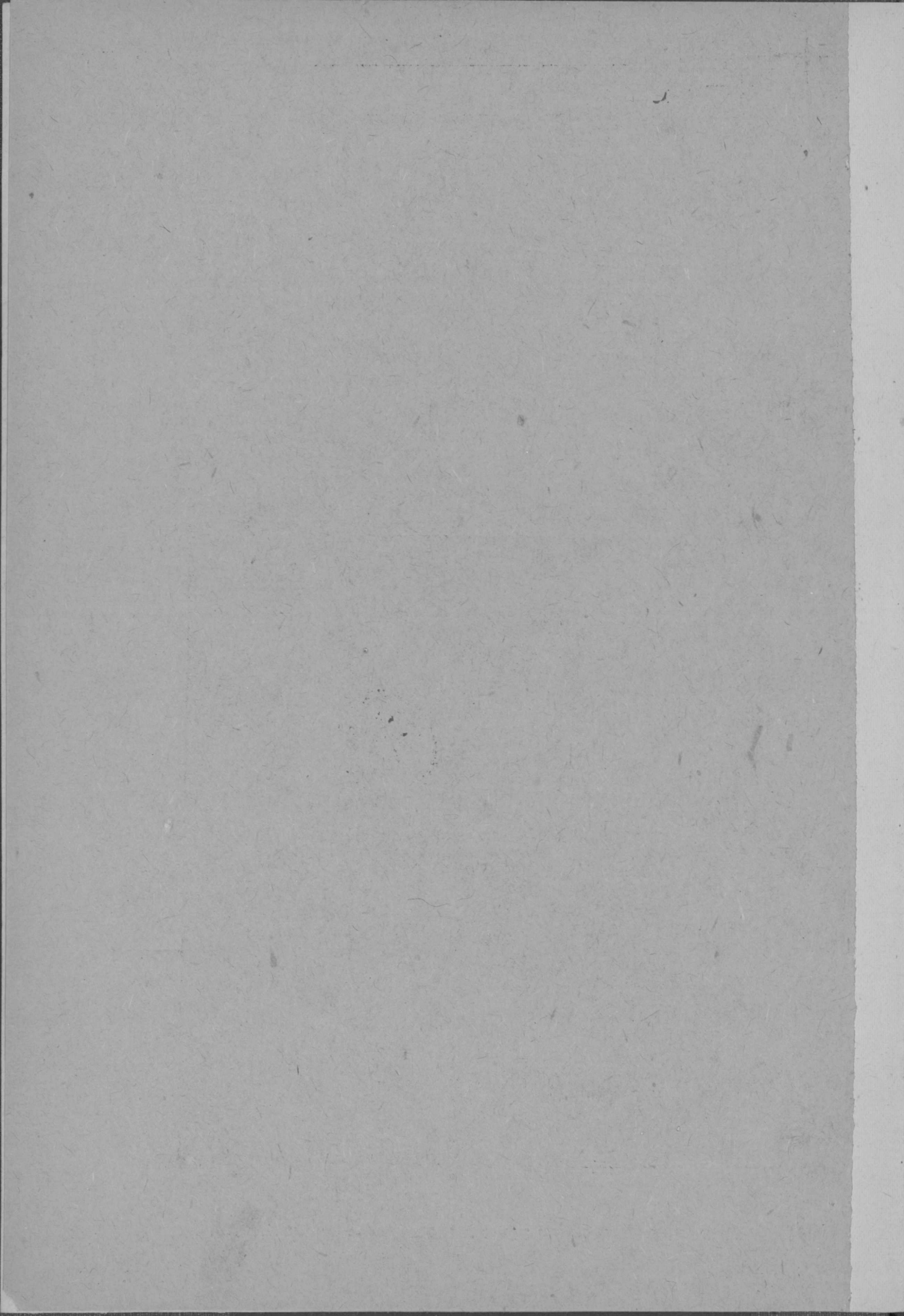
У ВИИ

№ 1

1936

СОВЭТ ПИСАТЬЫЛ УШЭМЫН МАРИЙ ПӨЛКАЖЭ

Мар. ж.
| - | а

У В И Й

ТЫЛЗЭ ЙЭДА ЛЭКШЭ, СЫЛНЫМУТАН,
ОБШЭСТВЭН ДЭН ПОЛИТИК ЖУРНАЛ

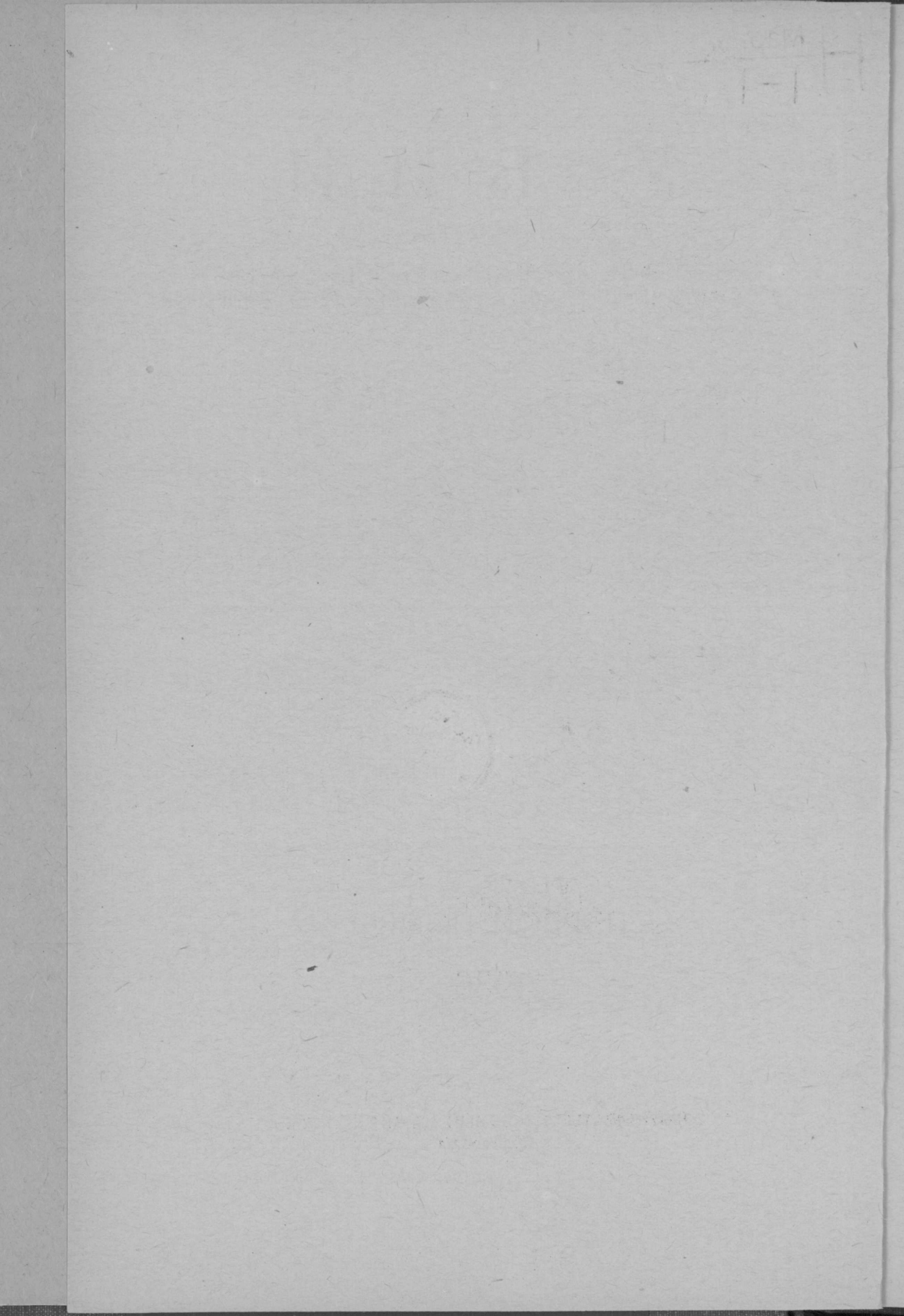
СОВЭТ ПИСАТЬЫЛ УШЭМ
МАРИЙ ПӨЛКАН ОРГАНЖЭ

ПЭРВОЙ НОМЫР

1936

СОВЭТ ПИСАТЬЫЛ УШЭМЫН МАРИЙ ПӨЛКАЖЭ
Йошкар-Ола

У ий—у паша

Илыш! Илыш! Кузэ тый писын ончыко кайэт! Тэвэ тока гына тэлэ эртыш. Тэвэ тока гына шошо ага эртыш, тэвэ тока гына шурным погэн нална, тэвэ шыжат шуэш, угыч ош лум мландынам лэвэдэш. Пырдыж воктэн кэчышэ калэндар шиждэгызэ вичкыжэмэш да вичкыжэмэш.

А ожно? Тугак мо писын илыш ончыко кайэн шогэн? Очыни, Озаныштэ налмэ „Марий калэндарым“ жапын-жапын шэргышт шинчэн, шэмэр марий тыгэ шонэн:

Эх! Кузэ илыш эркын кайа! Сай, ласка илышым эша мыньар вучаш логалэш? Тачат кугыжан власть, эрлат тудак чоным витара... Кунам сай илышыжэ толэш гын?

А тудо жапыштак сай илыш вэрч шонэн, шуко эн сай йэнг-влак ончылгочак чалемыныт, сай илыш вэрч кучэдалын, шкэ вўрыштым йоктарэныт, чурмаштэ шўйын кийэныт, Сибириштэ орланэныт, шкэ вуйыштым йомдарэныт.

Нунын кучэдалмышт арам лийын огыл. Рэвольуцо сэнэн, илышын чынжэ рэвольуцышто. Илышын чынжым большевик-влак кажнэ шэмэрын чонышкыжо шуктэн моштэныт.

Тэвэ кужэч мэмнан пашан, илышын писын ончыко каймыжэ лэктын шога, мланна сэнгышаш вийым, куатым пуэн шога. Сандэнэ мэ илышын писын ончыко каймыжым сна шиж.

Сандэнэ, пырдыж калэндарын пытартыш лышташыжэ шуэшат, мэ эртымэ корнынам савырнэн ончалына, ончыкыжо могай корно койын шога, тудым раш палэн налнэна.

Совет Рэспублик эл кодшо 1935 ийым куго сэнгымаш дэнэ эртарыш.

Эн куго сэнгымаш—стахановэц-влакын шочмышт, кушмышт, шарлымышт.

Тидэ стахановэц-влакын шочмыштым, шарлымыштым кўлэш сэмын аклэн моштымашлан могай куго ушан йэнг кўлэш?

Совет элысэ пашазэ клас дэн колхоз крэсаньык, тугак тўньасэ шэмэрат, куанэн кэртыт: тугай куго ушан йэнг, йóратымэ онна, пагалымэ учитэльна мэмнан уло. Тидэ—**Сталин!**

Нинэстахановэц-влак шарлымым, у йэнг шочмым, социалист обшэствэ гыч комунизмыш кайшаш йóным йамдылыш э йэнг шочмым ужын да куанэн, да сылнэ муро дэнэ муралташлан могай куго да кэлгэ чон кўлэш!

Могай сылнэ эпохышто мэ илэна? Могай сылнэ материалым мыланна, писатэль-влаклан, мэмнан эпохына чаманыдэ пуэн шога?

Вигак тыгай йодмаш лэктэш: а кузэ мэ—„айдэмэ чонын инжэньэрышт“—тыгай эпохым шкэнан проивэдэньына гоч ончыктэн шогэна? Кузэ мэмнан чонна тыгай илышлан куана да шкэ куанымыж дэн лудшо-влак чоным куандара, ончыко,

у сэнгымашкэ үжэш, таратэн шога? Вэт мэмнан кидыштына путырак вийан инструмэнт уло: тидэ—сылнэ мут. Сылнэ мут айдэм чоныш кср-ным муын кэртэш, айдэмэ чоным тарватэн, уэмаш полшэн кэртэш. Мэ—„айдэмэ чоның инжэньэрышт-влак“, сылнэ мутын куго вийжым тўрыс кучылтын моштэна мо?

Мутат укэ: марий литературна 1935 ийыштэ моткоч чот ончыко тошгалын. Чавайн йубилэй эртары-машат тидым пэш сай ончыктыш. Чавайн йубилэй гоным комунист партийын да совет властын прэд-ставитылышт марий литературын ончыко каймыжым, куго сэнгыма-шыжым ончыктэн саламлышт.

Вара тидэ сэнгымаш-влакна мэм-нам сбрастарэн кэртят гын?

Вэт мэ шкэнан көргө вийнам, мастарлыкнам эша кумдан шарал-тэн кэртина Мэмнан сылнэ эпохын чын гэройышт пэш сложный улыт, мэ тидэ гэройым тўрлб могыр гыч умлэн шуктэн она ул. Тидыжы-мат каласыдэ ок лий: умлаш тыр-шымынат ситышынак койын ыш шо.о. Вэт Бумстройыш колтымо ик писатэль тушто „шанчаш“ дэч молым ужын огыл.

Сталин мланна ончылгочак мок-тэн „айдэмэ чонын инжэньэрышт“ манын лўмым пуэн. Кузэ тидэ лў-мым мэ сулэн шогэна?

Кузэ шкэжэ у йэнг лийаш, кузэ мэ шкэнан коклаштэ тошто ко-йышым пытараш тыршэна? Писа-тэль коклаштэ, путыракшэ тўнал-шэ писатэль коклаштэ „йўмаш“—чэр койаш тўча (Осмин, Ошэл). Тидэ „чэр“ у йэнг лийаш тыршымым ок ончыкто вэт. Йўшб йэнг—тугакшат нимолан йордымб пашайэн, а „ай-

дэмэ чон инжэньэр“ гын, тугай йэнг нигунам лийын ок кэрт. Писа-тэль организацылан сэдэ гай „чэр“ ваштарэш кучэдалмыжым ви-йандаш кўлэш.

Шолын шогышо илыш дэч ко-ранаш тўчымаш укэ манаш ок лий. Илыш дэч чакрак лийаш, чўчкыдын-рак фабрик-заводлаш, чодра на-шаш, колхозлаш лэктын кошташ, сэрымэ производэньым шэмэр-влак-лан лудаш, у йэнг-влакын илышыш-тым тунэмаш кўлэшыжэ пэш раш койэш. А кө тидэ шотышто мок-танэн кэртэш?

1935 ийыштэ йатыр писатэлылан командировко пуалтын ыльэ. Но йу-жыжо (Айзэнворт, Йэфруш, Стрэль-ников, М. Иванэв) ик мутымат сэр-рэн огыл. А сайрак шонэт гын, кажнэ писатэлылан командировко-налшаш вэрч кучэдал шогыман, писатэль организацэ дэч путёв-кым пўтырыман. Ёшанэн шо.эна—1936 ийыштэ тугай писатэль-влак шочыт дыр.

Шэмэр коклаш чўчкыдынрак лэ-ктын, газэт да журнал-влакыш ут-ларак сэрэн шогаш тўналман. Тидэ шотышто редактыр-влакым титак-лыман, нуно газэт йыр писатэль-влакым чумырэн, организовайэн шогаш шагал тыршат. Кө шарна: могай редактыр 1935 ийыштэ пи-сатэль-влакым погэн, нунын дэн шкэ планжэ нэргэн кагашэн, пи-сатэль-влак дэч ойлымашым, по-чэламутым йодын? Писатэль-влак „Марий Комун“, „Рвэзэ Комунист“, „Йамдэлий“ газэтыш, „Марий ўдра-маш“ да „Пионьэр йўк“ журналыш сэрэн шогаш тўналыт гын, сэдэ газэт да журнал-влак йылмэ шо-тышто мыньар сайэмыт ыльэ?

Очыни, 1936 ий илыш дэк чак-рак лиймэ шотышто вэлэ огыл, а писатэль - влакын мастарлыкышт кушмаш шотыштат поян ий лийшаш.

Очыни, кажнэ писатэль ончылно кўкшырак трэбований шындалтшаш.

Очыни, социалист рэализм метод вэрч писатэль-влак талын кучедалаш тўналыт. Социалист рэализм метод нэргэн мут лэкмэкэ тидыжымат каласыдэ ок лий: у илышым, у йэн-влакым уш дэнэ умлымо гына ок ситэ; у илышым, у йэн-влакым ужмэкэ писатэлын чон тарванымашыжэ—куанымашыжэ, йывуртымашыжэ (взволнованность манмэ) лийман. Уш дэн вэлэ огыл, шўм дэнат сэраш кўлэш дыр. Писатэлын шкэ чонжо тарванэн гын, тудо лудшын чонжым тарваташат йўным муын кэртэш.

Йужо писатэль шолшо илышым ужэш, тудын пэш шуко материал уло, мастарлыкшэ уло гынат, чыла материалым кўлэш сэмын кучылт ок мошто, чыла фактым сэраш тўча, типым ыштэн, образым почын пуэн ок мошто.

Йужыжо типым ышташ мошта, но образ почын лумашкэ тудо чонжым шагал пыштэнат, тип кукшо лийэш, нигэн чоным тарватэн ок кэрт.

Шукыжын мастарлык ок ситэ: шкэ произвэдэньыштым интэрэснэ огыт чоню (композиций шотышто мастарлык шагал), сўжэтым кўлэш сэмын огыт разрабатывайэ. Тугай произвэдэньым лудмэтат ок шу, ок шупш. Вигак каласаш кўлэш: мэ шукыж годым скучно возэна, сылнэ мутын куго вийжым кўлэш сэ-

мын кучылт она мошто. Ик рэдактыр тыгэ ойла: „Рэдактыр уламат, мыланэм тўрлб рукописым лудаш логалэш. Рэдактыр ом лий гын, товат, лудаш ом тўгал ыльэ. Лач „Эрэнэрым“ гына куанэн лудым. Лудаш тўгалмэкэ, кнагам кудалтымэм ыш шу“.

Рэдактыр утыж дэн шыдын акла гынат, чынжэ тыштэ уло. Тугэ сэрашна кўлэш: лудшо кнаганам лудаш тўгалын гын, лудын пытарымэ дэч ончыч кнагам ынжэ кудалтэ.

Садэ гычак тунэмме паша лэктын шога. Культур наслэдствым критик шинча дэн ончэн палэн налаш кўлэш. Тўньасэ литературын эн сылнэ произвэдэньыштым лудын лэкташ кўлэш. Античный литературымат шинчаш кўлэш. Тунэмдэ сылнын возаш тунэмаш ок лий. Фольклорым тунэмман.

Поэзий фронтышто Олык Ипай у формым кычалаш тўгалын. Тидэ пэш сай. У формыжым моштэн кучылтын, кўкшб идэй дэн философий чотышто кэлгэ шонымашан произвэдэньэ-влакым пуаш тўгалэш гын, тудо куго поэт лийын кэртэш. Прозо шотышто кызытсэ илышым кэлгын ончыктышо произвэдэньылан С. Элнэтын „Илыш шолэш“ повэстьшым ончыкташ кўлэш (2-шо номер „У вий“ гыч пэчэтлалташ тўгалэш). Шукыж годым мэмнан писатэль-влак статично (ик олмышто шогышыла) ончыктат гын, сэдэ „Илыш шолэш“ повэстьштэ илыш динамично (ончык каймыжэ, кушмыжо) ончыкталтын. Ончылгочак уто дэн мокташ она тўгал, тидэ повэсть пэчэтлалт лэктэш гын, критик-влак да лудшо-влак шкэ аклат. Но вэт

„Илыш шолэш“ дэчат сайын сэраш лийэш, сэралч тыршаш күлэш.

Драматургий нэргэн чотрак шоналташ күлэш. Чавайн шкэдакгына тидэ пашам нангайаш тырша. Тудо марий театран уло кумылжо дэнэ полшэн шога да шуко-шагал сэнгы-машым ыштэн.

Но драматургий вийандымаштэ марий театрын политикшым кэлшышылан шотлаш ок лий. Тудо ала молан Шкэтаным сцэнэ гыч поктэнлуктын. „Ачийжат-авийжат“, „Кодшо румбык“ да „Шурно“ пиэс-влак нимолан йөрдымӧ улыт манаш ок лий. Театр дэч ӧрдыштӧ шогэн, пиэс сэраш ок лий. А театрын марий писатэль-влакым шкэдекэ шупшмыжо, писатэлылан полшэн шогымыжо чылтак ок кой. Марий театрын пашайнгышт (артист-влак) культур илыш дэч ӧрдыштӧ шогат. Писатэль погынымаш ик кана вэлэ огыл драматургий нэргэн кангашэн, артист-влакымат ўжылтын. Но нуно маска сэмын виньэмыштэ кийаш йӧратат улмаш.

Тугак **критик** нэргэнат нэлэ шонымаш вуйышко пура. 1935 ийыштэ пединститут критик-влакым йамдылэн лукто. Но тидэ у кадр критик пашам кудалта манын лӱдмаш уло. Очыний, пединститутышто тунэмшэ студэнт-влакым тидэ паша йыр чумыраш күлэш. Марий литератур проблем-влакым шындымаштэ да рэшитлымаштэ пединститутысо литератур отдалэнын рольжым нӧлтэн шогаш күлэш.

Сатир дэн йумор жанр пэш эр-

кын вийангэш. Очыний, посна журнал организовайдэ тидэ пашам ончыко колташ йӧсӧ лийэш.

Ик манаш, паша шуко уло. А эн тӱн пашажэ—шэмэр марий-влакын чоныштым социализм ыштымэ пашаш тарватэн шогымаштэ. Мэмнан вийна сита, куатна уло, кумылна эрэак күзэн шога, марий шэмэр кокла гыч стахановэц-влаклан кушкаш, шарлаш стаханов метод дэнэ пашам ыштэн, полшэн шогыман.

Садланак мастарлыкым, литератур техникым күш нӧлтэн шогаш күлэш, культур шотышто кушкын шогыман, стахановэц-влакын илышыштым, пашаштым тунэмман.

Вэт стахановэц-влак шочмо—уш паша да кид паша коклаштэ улшо ойыртэмыштым пытараш тӱнгалмаш лийэш.

Вэт стахановэц-влак инжэнэр лийшашлык улыт, а мыланна, „айдэмэ чонын инжэньерышт-влаклан“ стахановэц-влакын кушмышт дэч почэш кодын шогаш нигузэат ок лий.

Вэт мэмнан тӱн пашана—коммунизмын тул гай идэйжэ дэн сылнэ мутнам чот ырыктэн, тӱнъям уэмдаш активлын полшымаш.

Садланак писын ончыко кайшэ илыш дэч почэш кодаш правам нигэат мыланна пуэн огыл.

Паша шуко, паша сӧралэ, паша куандарышэ—мэмнан ончылно шога.

Тидэ пашащ пижаш кидна, нэро-на вэлэ огыл, чоннат чыгылт шогыжо!

* * *

И. Трофимовлан

Олык Ипай

Чодыра да пасу да сай олык,
Кандэ вўд дэн тэмалтшэ энэр,
Лэкшэ кэчэ эрдэн—чэвэр солык,
Тидэ—Морко, мыйнат шочмо вэр.

Куэрла кайык дэч мый тунэмым
Муро сэмым шўм-кылыш погаш.
Шуйналт вочшо кужу Ушўт сэмын
Куанэн, илыш дэнэ йогаш.

Эрык илыш ончэн мыйым куштыш,
Пашалан сита мыйын артам.
Ала тыйжэ йодат: „мурэт кушто?“
Мый ойлэм: „ыжна куш мэ арам“.

Данлэ йэнг дэн тўньа—мэмнан муро,
Мур улат тый ышкат, йолташэм.
Шортмо орлык йоршэш рокрыш
урмо,
Шўмэм тичак мутэм ойлашэм.

Кэч моганьэ пашаштэ уста лий,
Вара ижэ кушкэш эрык лўм.
Мэмнан илыш, тўньа—тидэ Сталин,
Кугу Сталин—тўньан илыш шўм.

* * *

Шакшэ-шамыч мэмнам тутыш агышт
Курныжла погынэн тўрлө вэч.
Мардэж сэмын эртэн уда пагыт—
Курымэш йорло дэч, шэмэр дэч.

Йал шўлалтыш ласкан эрык дэнэ,
Пашаш пижыч моткоч йывыртэн.
Лач ышкэтын куэ пёрт воктэнэ
Орын кидшым кок вэк шаркалэн.

Йал йэда талышнэн кодшо румбык,
Лавыран шошо вўдла шолэш.
Аманэн, кашкэн шичшэ тор
шумлык
Уда ўпш йалла мучко коштэш.

Кэчэ лэктэ йолгэн курык шойыч.
Йандар йуж ўпшым йалт пытарэн...
Аул-шамыч чылан сбрал койыч,
Вэт тыйат пашаш пижыч тыршэн.

Кэч моганьэ пашаштэ уста лий,
Вара ижэ кушкэш эрык лўм.
Мэмнан илыш, тўньа—тидэ Сталин,
Кугу Сталин—тўньан илыш шўм.

* * *

Могай чаплэ илаш, данлэ ўмыр!
Илыш ту шўм-кылнам лэвэдэш.
Могай чаплэ, мотор мэмнан ўдыр,
Чинчэ ганьэ чылга, пэлэдэш.

Иктэ лэктын колхоз кумда нурыш,
Чапым луктын, пашам сай ышта.
Комбинатын капкаш вэсэ пурыш,
Тудат вийжым эллан чот пышта.

Чыланат улыда Лэнин тукум,
Стахановла тэ пашадам
Ыштэда, ўдыр-влак, тэжэ шукуын
Улыда, нёлтэда шўм кылнам.

Нимо дэч ода лўд, ода вожыл,
Илэда, мурэда пэш йажон.
Сай элнан улыда сбрал озым,
Ачанажэ мэмнан—Сталин он.

Кэч моганьэ пашаштэ уста лий,
Вара ижэ кушкэш эрык лўм.
Мэмнан илыш, тўньа—тидэ Сталин,
Кугу Сталин—тўньан илыш шўм.

* * *

Чылалан пашанам ончыкталын,
Кайэна адакат, модэш вўр.
Илышна чымалтэш ончык талын,
Сэнэн лэкшэ вийан бригадир.

Йолвалам чэвэр кэчэ чот рүзыш,
Колхознан пайрэмнажэ лийэш.
Пашат дэнэ волгэн лүмэт күзыш.
Лүмэт дэн моктанэн колхоз йэш.

Нойыдэ, чакныдэ кэгэж кэчын
Паша вэрчын тыршэн бригадет.
Лудын огыл йөршэш нэлэ дэчын,
Куатан шогэнат пашаштэт.

Га гыч лэктын шурнэт коло визыт,
Коло вич цэнтньэрлан тыршэнат.
От луштарэ пашам тыйэ кизыт,
Илышэтым пашаш кылдэнат.

Кэч моганьэ пашаштэ уста лий,
Вара ижэ кушкэш эрык лүм.
Мэмнан илыш, тунья—тидэ Сталин,
Кугу Сталин—туньян илыш шүм.

* * *

Кумда нурын чэчэн шурно ганьэ,
Толкыналтын пашаштэ чонэт.
Пэлэдалтын чапэт чонэт ганьэ,
Чапэт дэнэ пэлэдын онэт.

Сэнэн лэкмэ мотор тыйын ошкыл,
Ончыкшат пашат дэн куатан.
Йандар корным адак тыйэ тошко,
Ончыктэн сай пашам, Илья таг.

Тораш ужшо шинчатым ит кумо,
Кэч могай нэлэ дэч нигунам.
Элын данлэ йэнган поэт кумыл
Шарла мурла эрэ, кэч кунам.

Изайэм, онгыштэт тыйын ордэн,
Тидэ ордэн сэнаш вэт үжэш.

Шэмэр лэктын пашаш
Йалт ик ой дэн
Илыш корным моткоч раш ужэш.

Кэч моганьэ пашаштэ уста лий,
Вара ижэ кушкэш эрык лүм.
Мэмнан илыш, тунья—тидэ Сталин,
Кугу Сталин—туньян илыш шүм.

* * *

Чодыра да пасу да сай олык,
Кандэ вүд дэн тэмалтшэ энгэр,
Лэкшэ кэчэ эрдэн—чэвэр солык,
Тидэ Морко, мыйнат шочмо вэр.

Тачэ тый эртэн кодшым шонэт гын,
Тупыштэт коваштэт шэргылтэш.
Маска вэр Моркыжат ончык
лэктын,
Илыш дэнэ пырля ошкылэш.

Тұлыжгэн, орланэн йорло коштын,
Йэн пашаш курикажым нулдэн.
Курымэш мондалтэш ындэ тошто,
Толын илыш улан, паша дэн.

Паша дэн нөлтялтэш нурын чапшэ,
Тыштэ шурно мотор шочын, ток.
Ой, моганьэ вийан элын капшэ,
Пытэн ындэ нужна, йоқырок...

Кэч моганьэ пашаштэ уста лий,
Вара ижэ кушкэш эрык лүм.
Мэмнан илыш, тунья—тидэ Сталин,
Кугу Сталин—туньян илыш шүм.

1936 ий, йанвар.

Окса тул

Кум кыдэжан койдарчык

С. Г. Чавайн

ОНЧЫКТЫМО ЙЭН-ВЛАК:

1. Караси—ангыраак марий, 45 ийаш.
  2. Сэрапи—шыдэ, тошго йўла кучышо ватэ, 46 ийаш.
  3. Окшак Чопэй—Сэрапин марийжэ, 44 ийаш.
  4. Вачи—Чопай дэн Сэрапин эргышт, 18 ийаш.
  5. Настай—Чопай дэн Сэрапин ўдырышт, 20 ийаш.
  6. Опанас
  7. Эчэй
  8. Тарлья—шонгэмаш тўналшэ ўдыр, 32 ийаш.
  9. Очи—йалысэ активисткэ ўдыр.
- Рвэээ-влак, ўдыр-влак.

ИКЫМЫШЭ КЫДЭЖ

Пакча. Ик вэлнэ пакча капка, вэс вэлнэ сатэр. Вита воктэнэ калитка, умбакыжэ пэчэ, изурэм. Вита воктэнэ тувыр кырымэ кашка кийа.

Настай пакча капка дэнэ шога. Тарлья дэнэ ўдыр-влак калитка дэнэ шогат. Ўдыр-влакын кидыштышт кажныжын атэ гыч уло. Ўдыр-влак мурат.

Кэнэж кэчэ пэш ойар, вэсэла.
Ойарыштэ кўйэш изимёр...

Вачэшыжэ ик мужыр, кужу кэрэман, у йыдалым лупшалын, Караси толэш. Ўдыр-влакын муремыштлан ваш мутым пуэн муралта:

Изи мёр погаш каймыда годым
Шижтарыдэ ида кай.

Тарлья Караси вэк савырна:

Тачэ кэчэ—ойар кэчэ,
Айда, танэм, мёр погаш...

Тарлья мурымо годым Караси эрэ тупуй савырна, Настай дэкэ лишэмэш, Тарлья тудым авыркала. Ўдыр-влак мурат:

Кэчыжат мотор, мёржат шукуло,
Погаш кайдэ огэш лий.

Караси Настай ончылан шогалэш:

Изимёр гайэ тый чэвэр улат,
Чон пытэн тыйым йбратэм.

Ўдыр-влак:

Кэчыжат мотор, танжат чаплэ,
Йбратыдэ (илаш) огэш лий.

Караси, онгым кагыртэн, кумылын Настайлан:

Кэнэж кэчэ гай тый мотор улат,
Айда, танэм, тан илена.

Тарлья Настай дэнэ Караси коклэш шогалэш:

Тидлан мыйэ пэшак кэлшэм,
Йбратэнжат мый моштэм.

Тарлья Карасим ондалэш, ондалшыжлак Карасин вачыж гыч йыдалым налэш.

Тарлья. Ўдыр - шамыч, ончыза, Караси мыланэм могай мотор йыдалым ыштэн.

Ик ўдыр. Индэш нийан!

Вэс ўдыр. Нийжат чылт суран гай!

Тарлья. Тидэ йыдалым мый Сэмык пазарыш пидын кайэм.

Караси. (Тарльян кид гыч йыдалым шупшыын налэш). Тидэ йыдал тыланят йоршө калыпэш ыштымэ огыл, тыйын кугу чапашкэт ок пуро.

Тарлья. Мыланэм огыл гын, вара кёлан ыштэнат?

Караси. Тэвэ кёлан. (Настай дэк мийа). Настук, кучо! Чылт ката гайым ыштэнэм.

Настай. Тау, Караси, тый йыдал ышташ пэш мастар улат. Вара акшэ могайэ?

Караси. Мый оксала ыштэн ом ул.

Тарлья Оксала ыштэн отыл гын, тидэ йыдал мыйын лийэш. (*Настай кид гыч йыдалым налэш*).

Караси. Мый тыланэт вэсым ыштэм, тидэ Настайланак лийжэ.

Тарлья. Тидэ йыдал мыйын лийэш. (*Умбакэ кайа*).

Сэрапи пакча капка гыч лэктэш. Кидэшыжэ кагыр тойам кучэн.

Сэрапи. Настай, тый тыштэ мом ыштылат?

Настай. Марпамыт мөрө дэкэ кайат. Мыйат кайэм мо?

Сэрапи. Кызыт могай мөрө? Сэмык альэ эрла вэлэ шүэш да.

Караси (*Сэрапи дэк толэш*). Пургэчэ лийжэ, Чопай ватэ йэнгай. Кузэ илэт, кутырет? Тазалыкэт могай?

Сэрапи. Изин-изин почангына.

Ик ўдыр. Настай, мийэт, огыт? Кайаш күлэш.

Сэрапи. Настай мөрө погаш кошташ ок йарсэ, шарпан ташма кучэн пытарышашыжэ уло.

Караси Настай воктэн мийэн шогалэш.

Вэс ўдыр. Настай, ындэ мызар шарпаным ситарышыч?

Настай. Альэ шукак укэ, луаткокыт вэлэ.

Ик ўдыр. Тый, Настай, луаткок шарпанымат ыштэн шуктэнат?

Сэрапи. Э-эй, луаткок шарпан шуко мо? Мый марлан толмэм годем коло шарпаным, коло кок тувырым кондэнам. Нашмакшэ, солыкшо ала мызар улмаш, шотшымат ом шинчэ... Ожно түр түрлаш пэш кожмак улам ыльэ.

Тарлья (*Карасим пэчэ лукыш шупшы нангайа*). Ышкэндым самырыкланак шотлэт ужат?

Караси. А мо? Мый альэ шонго ом ул!

Тарлья. Ала Настайым марлан налнэт?

Караси. А мо шонэт, налам!

Тарлья. Мыйжэ тыланэт йордымө улам мо?

Караси. Тыйын шүргэт куптыргылаш тўналын.

Тарлья. У-у, вожылдымо, ышкэндым... ышкэндым воштончыш гыч ончал.

Чопай кугыза окшаклэн пура.

Чопай. Васли альат толын огыл? Ындэ кэчывалат тора огылыс. Тырмалэн пытарашыжэ шуко огыл ыльыс.

Сэрапи. Ышкэжэ альэ мартэ кушто кийышыч?

Чопай. Ыдрамашлан—кушто кийшыч. Кушто кийэм?.. Орол пөртыштө, совэтыштэ шогышым.

Сэрапи. Эй, пөрйэнгат, толаша кэчыгут орол пөртыштө кийа.

Чопай. Совэтшэ ижэ пытыш, манам, от кол мо? Учитыыл майра дэн Йапык Очи йатыр кучышт. „Ыдрамаш кружокым ыштэна, ватыдам, ўдырдам цколышкэ колтыза“ маныт.

Сэрапи. Кай, ушдымыла ойлышт ит шого, ўдыр йэнг кө куржокым ыштыман? Ожно Тарас Пётр куржокым ыштэн-ыштэн Алат пазарыш шупшыкта ыльэ. Руш-шамыч лакан лэвэдаш налыт ыльэ, манэш.

Чопай. Ышкэ ушдымыла ойлышт шогэт: лакан лэвэдмэ кружокым мо, сурт ончаш, кочкаш шолташ тунэммэ кружокым ыштат.

Сэрапи. Кай, Пётў Йыванла ойлышт ит шого: куржокэш кочкаш кузэ шолтэт, ушдымо?... Мыскылэн шогымэтлан, ушдымо Микалэтым, так санга гычэт кагыр тойа дэн пуэм!

Чопай. Мыйым санга гыч пунэт? Мыйым?

Сэрапи. Пудымаш, тый мо улат?

Чопай. Ак, каргымэ ўдрамаш, альэ мом ойлышт шого! Йылмэт пэш кужо гын, пэш от мошто гын, мый тыйым туныктэнат моштэм.

Сэрапи. Эй, кунгыри, тланэт мыйым туныкташ!..

Чопай. Йылмэтым кучо! (*Сэрапим шэлын колта*).

Сэрапи. Ой, ой! Пуштэш! (*Чопай дэк пижэш*). Окшак ияа пуштэш!

Чопай дэн Сэрапи кучэдалыт. Настай ачаж дэн аважым ойыраш толаша.

Настай. Ушдымо шамыч, ушда кайыш мо? Изн дэч вожылза!

Ўдыр-влак нымо ышташат орыныт. Караси Чопай дэн Сэрапим ойыраш мийнэжэ, Тарля ок колто.

Тарля. Ватэ дэн марий коклаштэ пашат укэ, тэк кучэдалыт.

Чопай кугыза куважым пэчэ воктэк шўдырал шуа.

Чопай. Каргымэ ўдрамаш, альэ ваштарэци пижэш! Пэш от мошто гын, мый туныктэм.

Очи толын шогалэш.

Очи. Мо томаша? Мом толашэда? (Чопайлан). Куватым молан кырэт?

Сэрапи (кинъэлэш). Молан кыра? Тыйын куржокэт вэрчын. Пашат укэ да, күлэш огылым луктын коштат шол.

Очи. Молан күлэш огыл? Мэ күлэшлан шотлэна.

Сэрапи. Күлэш улдэ, пэш күлэш! Ўдыр йэнг куржокым кб ыштыман? Ўдыр йэнг кэнэжым түрым түрлыман.

Очи. Кувай, тый йонгылыш шонэт. Мэ школышто түрлылан тунэмэ кружокым ыштэна.

Сэрапи. Мэмнан ўдыр-шамычым түр түрлаш туныктымо ок күл, ышкэ мастар улыт.

Очи. Кувай, кружокышто мэ түр түрлаш вэлэ огыл, кочкаш шолташ, пёрт көргым арун кучаш, у вургэм ургаш, түлэч моло сай пашаланат тунэмына.

Сэрапи. То-то пэш чаплын ургэн чийэнат! Тыгэ чийэн урэмыш лекташыжэ кузэ от вожыл? Ачат-ават вольнаш колтэныт да, ныгузэ койшашэтым от шинчэ, йажар!.. Ўпшым түрэдыктэн, йолэшыжэ чулкам, катам чийэн, йылдыргэ коштэшыс, намысдымэ!

Пакча капка почылтэш, Вачи лектэш.

Вачи. Авай, мо ушэт укэ мо, йэнгым молан тыгэ лўмдылат?

Сэрапи. От палэ мо, уна Настайым ўжаш толын шогалын. Тэмдан гай йажар түшкашкэ, ышкэ илымэм годым, ўдырэм ом колто!..

Очи. Чылт тыйын ўдырэт дэкак вэлэ толын ом ул. Ана дэн Марпа

тыштэ улыт маңыч да, пурышым.

Сэрапи. Ана дэнэ Марпат, ушышт уло гын, тэмдан кашакыш огыт мийэ.

Вачи. Авай, тыйын йэнг дэн пашат укэ, йэнг шкэнжым шкэ шинча.

Сэрапи. Тыйжат садэ мурымак мурэт ужат? Ала тыйат тыгай пышт койшо, түрэдмэ ўпым марлан налнэт? Нал, нал! Налат гын, суртышкэм кондэн ом пурто! Орол пёртыштө илэн коштса!.. Ышкэ колымэшкэм тыгай пышт койшым суртышкэм кондэн ом пурто!

Чопай. Кува, шыпланэ! Мом күлэш огылым ойлыштат!

Сэрапи. Кырэ, кырэ! Адак кырэ! Эргыч дэн коктын кырыза.

Настай. Авай, чарнэ, пышт койат.

Сэрапи. Тэ пэш сай улыда! Мый пышт койдэ тэ ындэ кугу лийын улыдас... Ындэ авада ок күл!.. Айда вольнана илыза: вуйэм куш пура, туш кайэм!.. Ой, йумыжат!.. (шортэш). Тэний саманыштэ икшывым ончэн-куштэнат пурыжым от уж улмаш (Кудывэчыш кайа).

Караси. Йэнгай, йэнгай, мыйын тый дэнэт мутланышаш уло. (Кудывэчыш кайнэжэ).

Тарля (ок колто). Куш кайэт?

Караси. Тыйын пашат укэ. (Тарляам шўкалын кудывэчышкэ пурэн кайа).

Чопай. Эй, ўдрамашат, чылт ийа. Марлан толмыжо годсэк шагал гын иктаж түжэм кана кырэнам, садыгак ушыжо ок пуро. Ындэ тыгайак ушдымо кола.. Ох-хо-хо! (Изурэмшышкэ лектын кайа).

Кодшо-влак ик маргал шып шогат.

Очи. Ышкэ ачи-азий тыгэ вурса гын, сурт гычат лектын куржам ыльэ.

Вачи сангажым нийалта, Очийым ончалэш, вуйжым кумык сака.

Очи. Чынжымак ойлаш гын, тыштэ ик Сэрапи кувайым вурсаш ок лий Сай койашыжэ тудо кушто тунэмын? Чопай кугызай кыраш вэлэ шотым муын.

Вачи. Мэмнан йэш илыш шотан огыл.

Очи. *Ўдыр*-влак, тэ мом каласэда? Мэ Вэра Николайэвна дэнэ коктын школ пэлэн кружокым почын улына Пёрт көргым арун кучаш, йёнан вургэмим ыташ, сай кочкышым шолташ тунэмаш тўнгалына Кнага моштыдымым кнагалан туныктэна. Кызыт мэмнан кружокышко лучко йэнг возалтын.

Ик ўдыр. Кө кө возалтын? Эртак колхоз-шамыч вэлэ мо?

Очи. Ышкэт озанлыкан-шамычат улыт.

Вэс ўдыр. Мэ кызыт тыгай пашашкэ шуын огына кэрт ала мо.

Ик ўдыр. Мэмнан вэс паша шу кыло.

Очи. Сайынак шоналтэн ончыза. Мийэда гын, сайрак лийэш, пырлыа тунэмаш тўнгалына. Кызытэш чэвэрын! *(Кайа)*.

Ик ўдыр. Настай, мөрө погашэт мийэт мо?

Настай. Тачэ огом.

Вэс ўдыр. Туалгын мэ кайэна. *(Кайат)*.

Тарлыа. Тачэ мыйат ом кайэ. Мөнгыштө паша уло. *(Йыдалым нумалын кайа)*.

Ўдыр влак каймэкэ Вачи дэн Настай ик магал ёрын шогат.

Вачи. Ындыжэ шэрэмат тэмын шуын. Ышкэ авам тыгэ ойлаш сай огыл да, ындыжэ кола гынат, йёра ыльэ.

Настай. Йэнг ўдыр влак колхозышто куанэн пашам ыштат, тунэмаш кайат, мыйым гын, тўр тўрлыктэн аныртара. Нигуш лэкташ укэ. Мыйынат йэнг сэмынак тунэммэ шуэш. Вачи, мый Очи дэк кайэм, ну, кузэ маньэ ышкэ, тушко возалтам.

Вачи. Кружокыш?

Настай. Тугэ, тугэ, кружок маньэ. Кайэм мо, Вачи?

Вачи. Кайэ.

Настай кайаш тарвана, Сэрапи дэн Караси лэктят.

Сэрапи. Настай, тый кушко кайэт?

Настай. Ы-ы-ы... М-м-мый... Прэзэ ончалаш кайнэм ыльэ.

Сэрапи. Прэзэ ончалаш мый

ышкэ кайэм. Тый шарпан ташматым кучэн пытарэ. Эрла Караси тыйым йўкташ толэш, кугарньан эрдэнэ шындэн колтэм Караси, тый арака дэкэ кайэ вэлэ. *(Настай йёршын йонг эн шогатэш)*.

Караси. Аракам мый ты-манмэш налын толам...

Вачи. Тый, авай, Настайым Карасилан пунэт?

Сэрапи. Мо, Караси айдэмэ огыл шонэт? Изиш илалшэ гын, пушо сай: ушым шындышэ, колхозыш мойын пурэн ок кошт.

Караси. Ой, колхоз дэчын мыйым йумо аралыжэ.

Вачи. Вэт йэнг воштылаш тўнгалэш.

Сэрапи. Ышкэ ўдырэм, көлан шонэм, тудлан пуэм, иктынат пашажэ укэ.

Вачи. Тэнэй саманыштэ чылт тугэ ышташак ок лий.

Сэрапи. Саман дэнэ мыйын пашам укэ Ўдырэм мый ышкэ ыштэнам, саман огыл.

Караси. Тый, Вачи, молан эрэ тупуй ойлэт. Мый, йумылан тау, ложаш тупан ом кошт, мо кўлэш чыла ышкэмынак уло. А тый, Настай, тыгэ шўлыкын ит кой, мый тэлэзан мойын ом ул, мыйын капкыл таза, шинча-пылыш писэ, мogyр комбо гай ошо...

Настай. Кэч мом ыштэда гынат, мый Карасилан ом кайэ.

Сэрапи. Ала иктаж колхозниклан, йаришкалан кайынэт? Мыйын мутэм от колышт гын, каргэм, шудал пуштам. Тэгак ойлышаш укэ. Мый клатышкэ, шарпан-нашмакэтым йамдылэ. *(Настайым кид гыч кучэн кудывэчыш пуртэн колта)*. Тыйат, Караси, кайэ, йамдылкалэ.

Караси. Йёра, кайэм, йамдылкалаш тўнгалам. *(Кайа)*.

Сэрапи. Мый прэзым ончал толам. *(Калиткэ гыч лэктын кайа)*.

Эчэй дэн Опанас толыт.

Эчэй. Вачи, тачэ кастэнэ Кугу-нурыш мийэт мо, тушто спэктакль лийэш?

Вачи. Мэмнан йэш дэнэ каймыжэ-

можно. Мэмнан авий Настайым марлан пунэжэ.

Эчэй. Кёлан?

Вачи. Карасилан... Кугарньан эрдэнэ шындын колтэм, манэш.

Опанас. Ха-ха ха! Карасилан!.. Настайым!..

Вачи. Тый, Опанас, мэмнан авайым от шинчэ, тудо икана мом шонэн гын, кэч мом ыштэ, садыгак нымо сэмынак шөрэн от кэрт.

Эчэй. Ачатшэ мом ойла?

Вачи. Мэмнан ачай пушкыдо: сырымыж годым шыдыж дэнэ кырэн кышка да, вара адак авай мутымак колыштэш. Мый нымо ышташат ёрынам.

Опанас. Мом ёрын шогаш, мэ Караси дэч ончык пурэна, Настайым Эчэйлан пуэна. Нуно сұаным кугарньан эрдэнэ ыштынэшт, а мэ изарньа кастэнэ ыштэна. Йёра вэт, Эчэй?

Эчэй. Настай—сай ўдыр. Мый ўдыр налаш шонэм гын. Настай дэч молым ом нал ыльэ. Но мый шыжым тунэмаш кайнэм.

Опанас. Тунэмаш кайнэт гын, кайэ, Настай колхозышто пашам ышта да ила, тудо тыланэт ок мэшайэ.

Вачи. Тугэ шот ок лий. Авай дэч шолып марлан каймэкэ, вара ышкэнан йалыштэ илаш укэ, ала кушко шылын кайаш күлэш. Тыштэ авай Настайлан илаш кэчым ок пу, Эчэймытланат шэрэм тэма. Тундэнэ мо шотым муат.

Опанас. Ах, чорт, вара мом ыштыман? (*Сангажым кучэн кок моголыш коштэш*). Мом ыштыман? Мом ыштыман?.. Чу, тачэ сэмык вүргэчэ вэт! Мый тачэ икспэтакльым ыштэн ончыктэм Умбакыжэ у кэчыштэ у йён лийэш. Вачи, ават кызыт мёнгыштыдак мэ?

Вачи. Прэзэ ончалаш кайэн.

Опанас. Прэзыдажэ кушто?

Вачи. Эшман корэмэш вўранлымэ.

Опанас. Айста кангашаш улак вэрышкырак кайэна, иктаж йэн ынжэ кол. (*Пушэнгэ лонгаш кайат*).

Изиш лиймэкэ Сэрапи толэш.

Сэрапи. Олавуйэм чылт аваж гайак лийэш: капшэ лёза, ладыра, йолжо күжгү. Шыжылан Настайлан кузыклан пуаш пэш сылнэ прэзэ лийэш... Жапат эрта вэт сўрэмлан марлан толмэмланат коло кок ий шуэш. Моло ватэ шамыч, мый таңашэмшамыч, шукэртак уныкан лийын пытэныт. Мыйынат ындэ Настайэм коло ик ийышкэ тошкалын, марлан пуаш пэш йөрэн. Тэний саманыштэ ўдырым шуко ашныман огыл. Настайым пуэн колтымэкэ Вачилан ўдырым налын пуаш возэш, пашалан күлэш. Тэний саманыштэ шэшкэ пурташыжат аптыранэт в-лэ. Иктаж Йапык Очи гай вэрэштегын, вара ышкэ сурт гычэт ышкэ шылын куржмэтымат от шиж...

Чопай кугуза пакча капка гыч вуйжым луктэш.

Чопай. Аважэ, кэчвал шуын, кочкаш мойын шолтышаш ыльэ

Сэрапи. Ачажэ, тый мом каласэт гын, эрла Караси мэмнан Настайым йўкташ толэш? Шангэ лўмын йодаш толын.

Чопай. Тыйжэ мом каласышыч?

Сэрапи. Караси илалшэ гынат, ушан йэн. Тошто ватын погыжат йатыр кодын. Мый, аракам кондо, пуэна, манын колтышым.

Чопай. Карасилан ышкэндым шындын колташ гын, лач шовашыж дэн комдышыжо лийыда. Настайлан Караси кэлшыдымын тучэш¹.

Сэрапи. Тый тудо шукэрсэк изиватым налнэт... Нал, нал, мый тыланэт ом мэшайэ. Мый Настай дэкат илаш кайэм.

Чопай. Эх, ўдрамашынат ушат могайэ! Ўдырым марлан пумо дэч ончыч вуй йыр шоналташ күлэш... Ну, шоналтэ, Караси качэ мо? Настайлык мо?

Сэрапи. Тый тудо мыйым эрэ ушдымылан шотлэт. Ушдымо улам гынат, альэ маркэ тыланэт сурт погаш пэлшэнам. Накас Марпала клат гычэт шўльё лажашэтым, пэл-

¹ Чучэш

тымэ үэтым йалышкэ нумалын ом ул.

Рвэзэ куржын толэш.

Рвэзэ. Кувай, Эшман корэм гыч прээт кўрлын кайэн.

Сэрапи. Мо томаша, мый альэ кызыт гына ончэн тольымыс..

Рвэзэ. Корэм пундаштэ кандражэ шуйнэн кийа, прэзыдажэ укэ. (*Урэмышкэ куржэш*).

Сэрапи. Ачажэ, айда кычалаш кайэна, иктаж вэрэ кайэн ынжэ йом.

Чопай. Кушко йомэш, иктаж вэрэ уала лонгаштэ шога дыр.

Сэрапи. Тыланэт тудо йомэш гынат, нымат огыл. Тыланэт тудо мо, мыйак вольык вэрч кольаныдэ ом кэрт. Тыланэт кэч чыла йомын пытыжэ. Тыланэт кодат гын, колхозышкаг пурэт.

Чопай. Колхозышто томам огыл. Тый огыл гын, мый шукэртак пурэм ыльэ.

Сэрапи. Мый илымэм годым колхозыш ом пурто, колэм гын, вара кэч мом ыштыза.

Чопай. Тый гайэт ийа кунам кола.

Сэрапи. Тый мыйын колымэм пэш вучэн коштат да, йумо ашна да илэм шол.

Чопай. Сита, айда прээзэ кычаштэ кайэна. (*Кайат*).

Изиш лиймэкэ пакчашкэ Настай лэктэш. Пакча мучко коштын савырна, вара пэчэ ўмбак кўзэн шинчэш. Шинчышыжла мура:

Двай дэч йодым, кидшолым йодым,

Йыр шинчан кидшолым вэлэ пуыш;

Дчай дэч йодым, агам йодым,

Йыр сөрэман агам вэлэ пуыш.

Йыр сөрэман агажэ покшэлан

Кудло куд тормакан тумо шочын.

Кудло куд тормакан тумо йумалан

Кум пулдырчэт кум пыжакшым оптэн,

Кум пыжакшэшыжэ кум муным мунчэн,

Кум муныж гычын кум игым лугтын.

Аважын ойгыжым игыжэ ок шинчэ,

Игыжын ойгыжым аважэ ок шинчэ.

Ой, ўдыржат-шамычшат,

Ой, качыжат-шамычшат,

Тэндан ойгым мэ она шинчэ,

Мэмнан ойгым тэ ода шинчэ...

Настай умбакэ, пасушко онча. Изииш лиймэкэ адак мурапта:

Кава пундаштэт шўдырэт шукыло,

Мыйынак шўдырэм укэ гай тучэш.

Клатэт тичак тувырэт шукыло,

Мыйынак тувырэм укэ гай тучэш.

Урэмат тичак калыкэт шукыло

Мыйынак танэм укэ гай тучэш.

Эчэй (*толэш*). Ну, Настай, эрла, значит, аракатым йўына, кумышто сўанэтым ыштэна (*мура*):

Тать-туть мэрангэт.

Тачэ лийэш сўанэт.

Тачэ лийэш сўанэт,

Эрла лийэш кувайэт.

Настай. Айда мыскылэ, мыскы лэ... Мый гайэм йэнгым ындэ мыс кылыман

Эчэй. Ит сырэ, Караси кува, мый тыйым мыскылымаш укэ.

Настай. Тунарак ит койдарэ, Эчэй, мый Карасилан каймэшкэм лучо шўышкэм цоргам чиктэм.

Эчэй. Ит чиктэ, Караси кува: Карасин тошто шийжэ шукыло.

Настай. Молан тыгэ ойлыштат, Эчэй? Мый тыланэт мом ыштэнам? (*Шотэши*).

Эчэй. Шорт, шорт, Караси кува, марлан кайшэ эрэ шортман.

Настай (*шыдэшка*). Марлан кайшэ, марлан кайшэ! Мый карасилан колэм гынат ом кайэ. Тый ышкэ Йэпрэм Тарльам нал.

Эчэй. Мо, Тарляа томам ўдыр огыл. Ватэ лийэш гын, адак чаплырак лийэш. Сайрак чиктэн, пакчаш шогалташ гын, кайык лўдыктышланат йора.

Настай. Тый тидыжым утыж дэ нэ ойлэт. Тарляа чылт тугайак огыл.

Эчэй. Умшашкыжэ подкогыльо вик пура.

Настай. Тачэ тый мо лийынат, кажнэ ўдырым мыскылэт?

Эчэй. Тарляа ўдыр мо?

Настай. Ўдыр улдэ, ватэ мо?

Эчэй. Тугэжэ Тарльам марланат налеш лийэш? Ну, лийэш мо?

Настай. Иктаж йэнглан лийэш дыр...

Эчэй. Мыланэм лийэш мо? Ну, молан нимомат от оило?

Настай (*Эчэйым тура онча*). Ты-ланэт? Ха-ха ха! Тарльан марийжэ! Ха-ха-ха! Тарльан марийжэ!

Эчэй. Ха-ха-ха! Карасин ватыжэ! (*Настайым ёндалэши*).

Шонго кугыза толэш.

Кугыза. Молан тыгэ вурсэдалыда, икшывэм-шамыч? Молан сырэн удыча?

Эчэй. Тэвэ тидэ ўдыр дэк эрла качэ толэш. Садлан тудо мыйым качын суртшым ончэн толаш покта.

Кугыза. Ончэн коштмо ок кўл, ўдырэм. Мый ышкэ ончал пуэм. (*Кашка ўмбалам шинчэш, калта гычмэ йагылгышэ тошто вичураш оксам луктэш, ончаш тўналэш*).

Настай. Эчэй, тидэ кугыза могай йэн, йўкшө палымыла чучэш.

Эчэй. Мый пөрвөй ужам.

Сэрапи толын шогалэш... Кугызам онча, Эчэй дэн Настайым ончалэш.

Кугыза. Ну, ўдырэм, тый кужу ўмыран, пийалан лийат, качэт шонымэт гайак лийэш. Ачат-ават мутым колышт, аватлан торэш ит лий, вара йумо тыланэт пийалым пуа.

Сэрапи. Тый, пура йэнг, кө тугай улат?

Кугыза. Мый йот йэн улам, ужын-колын коштам... Тый, тулачэ, ойгыш пэрнэнат.

Сэрапи. Пэрнымыжым ындэ итат ойло, тулар.. Вўрангыла гыч прэзэм йомын. Прэзэмжэ пэш мотор ыльэ, чылт туна гай ыльэ.

Кугыза. Шукэртэ йомын?

Сэрапи. Пэш шукэртат огыл, тугэ гынат, кугыза дэнэ коктын кычална, кычална, нигуштат укэ. Кугыза кызытат кычалэш, мый альэ иктаж пура йэнлан киньэрым пыштыктэн ончэм, манын тольым... Тый, тулар, ала мылам ончалат ыльэ, мый йара ом ыштэ ыльэ.

Кугыза. Сай йэн йодмым шуктыдэ ок лий, ончал пуэм, только ончымэм годым уто йэнг лийэш гын, раш ок кой.

Сэрапи. Настай, пөртышкө кайэ,

самаварым шындэ... (*Настай кудывэчыш кайа*). А тыйжэ тыштэ мом кычал коштат?

Эчэй. Мый Вачий дэк тольым да, лачак тидэ кугызайым вашлийым... Ындыжэ кайэнат кэртам. (*Настай почэш кудывэчыш кайа*).

Сэрапи. Кушко қайэт? Кушко? (*Пакча капка дэкэ куэжэш*). Васлий ышкэнан дэнэ укэ!.. Ит кай манам!

Кугыза (*шыман*). Тулачэ, ончымо годым шургаш, шыдэшкаш ок йөрө...

Сэрапи (*Эчэйлан мушкындым рўза*). Альэ тый мыланэм вэрэштат.

Кугыза. Тулачэ, тышкырак тол, ышкэндым лыпландарэ.

Сэрапи (*Кугыза дэк мийа*). Лыпланэм, тулар, лыпланэм... Тидэ Эчэй чылт ийа!..

Кугыза. Лыпланэ, тулачэ, лыпланэ (*кашка ўмбақ шинчэш, ончаш тўналэш*). Илалшырак йэн... мардарак кап-кылан... тўсыжым палаш ок лий... эрэ савыркала... шот шинчышэ йэн... ола вуйан прэзым вў дэн кайа...

Сэрапи. Кушко нангайа?

Кугыза. Адак тўтыра нальэ... шулыш... нимат ок кой... (*Оксашкэ ончымыжым чарна*). Ну, тулачэ, прэзэтым пэш мастар йэнг нангайэн, тўсыжым нигузэ ужаш ок лий... Только мый дэчэм ок утло... Ышкэнжым огыл гын, өртшым кондэм...

Сэрапи. Кэртат мо?

Кугыза. Кэртына, тулачэ, кэртына. Тидэ ворым кучыдэ она код... Тэвэ кузэ ышташ кўлэш... Тый, тулачэ, йандар кыльаш-вуйым нал, сорта рўдым воткандра гайым ыштэ, шыштымат кугынрак нал... Шыштыдажэ уло вэт?

Сэрапи. Иктаж сорталан ситышыжэ уло.

Кугыза. Парнья кўжгыт, кок шэч кутыш сортам пўгырө... Мый толшэмла тэндан йал дэч тораптак огыл тумым ужым. Тумо йўмалнэ омарта уло койо... Пэл йўд

дэч изиш ончычырак тэвэ тудо тумо йўмак мийэн шич. Урэм дэн ит кайэ. Йэнг шижэш гын, ок йөрө... Ышкэ йэшэтат ынжэ шиж. Самой пэл йўдлан омарта ўмбалан сортам чўктө, вара тошто марий мутым пэлэштэ. Мутшым мый тыланэт туныктэм. Мутшо куштылго, шукат огыл. Иккана ойлымо дэнэ ок тол гын, вэс кана ойлэт; адакат ок тол гын, кумышо кана ойлэт. Варажэ толдэ ок код. Только тудо тўрлын койын толэш: йужгынам кайык лийэш, йужгынам вольык, альэ йанлык лийэш, йужгынам айдэмак лийын толэш. Кэч кузэ койын толэш гынат, тул дэ-кэт чак ит кондо: тулэтым йөрыкта¹ гын, вара нимомат ыштэн от кэрт. Тул дэк толын шумыж дэч ончыч тый тудым руалтэн кучо. Кэч мызар шучкын койэш гынат, ит лўд. Тул улмо годем тудо тыйым нимомат ыштэн ок кэрт. Руалтэн кучымэкэт иктажшым сусырташ, пудырташ толэшэ, кидэт дэн от кэрт гын, пўэт дэн пур. Тудо айдэмыла магыралта гын, „кө улат, тудо лий“ манат гын, шолыштшо йэнгэт ышкэ тўсыж дэнак толын шогалэш. (*Адак оксашкыжэ онча*). Шолыштшэт ышкэндан йалак... мөнгэш пэш толэш... Ну, тулачэ, йамдылкалаш тўнал вэлэ.

Сэрапи. Сорта чўктымэкэ могай мутым ойлышашыжым каласэ.

Кугыза. Чөчас каласэм, оксам вэлэ калташкэ пыштэм. (*Оксажым калташкэ пышта*).

Караси пэш куанэн толэш, пэчэ гоч тёрштэн пура.

Караси. Ну, йэнгай, ойлымэтым чыла шуктышым. Аракам пэл вэдрам кондышым.

Кугыза. Тулачэ, йэнг ончылан тидэ мутым ойлаш ок лий. Мый тудым тыланэт вара ойлэм. Кызыт вэнгыч лийшаш дэнэ мутланэн ончэм. Тидэ йэнг вэнгыч лийшаш вэт?

Сэрапи. Вэнгэ лийшашэм, самой вэнгэ лийшашэм.

¹ Йөрта

Кугыза. Сай йэнгым иккана ончалмаштак палаш лийэш. Мэ изиш тыштэ мутланэна, а тый, тулачэ, кайэн самаварым мойын шындэт гын, йөра ыльэ, ала мо логар кошкымыла тучэш.

Сэрапи. Кайэм, йамдылкалэм. (*Кайа*).

Кугыза. Тый, шольаш, суртышкэт у йэнгым пуртынэт аман?

Караси. Тугэ, кугызай, пэлаш дэч посна йөсө.

Кугыза. Тугэ, шольаш, тугэ. Только тэний саманыштэ пэлэш муашыжат пэш каньылак огыл. Тэнийсэ ўдыр-шамыч пэш ўшганымэ огытул... Тый, шольаш, пэш сай йэнгла чучат, ала молан кумылэмлан тольыч, мый тыланэт ончал пуэм. (*Калта гычшэ вичураш оксажым луктэши, вара йатыр онча*). Налшаш ўдырэт, шольаш, пэш сай ўдыр. Тудым налат гын, пэш сай илаш тўнгалат... Только коклашкыда ала могай тушман пураш толаша. Налшаш ўдырэтлан катам, порсын шовычым налын пуаш шона... Тэвэ тыйым корандаш толаша.. Порсын шовыч дэн катам налын пуэт гын, ўдырэт пэлэнэтак лийэш.

Караси. Катажэ копэротив кэвытыштэ уло, порсын шовычшо укэ.

Кугыза. Порсын шовыч торго-синэ манмаштэ уло.

Караси. Тушто шийла вэлэ ужалат.

Кугыза. Тый вара ик шовычаш шийым от му мо?

Караси. Порсын шовычлан шуко кўгэш вэт?

Кугыза (*оксашкыжэ онча*). Койэш, койэш... йал дэч торак огыл тумо... тумо йўмалнэ омарта... омарта ўмбалнэ тул... окса тул... Сорокой пэчкэ эртак ший окса.. (*Оксаш ончымыжым чарна*). Ну, эргым, тый пэш пийалан йэнг улат. Тудо окса тыйын кидыш пурышашлык...

Караси. Кузэ налаш лийэш?

Кугыза. Пэл йўд дэч ончычрак оролаш тўнгалаш кўлэш. Тачэ Сэ-

мык кас. Окса тул койдэ ок код. Тул койаш тўнгалмэкэ тушкэ содор курж. Пэлэнэт иктаж кўртным нал, пудат йора. Иктаж пэл ага кутыш кодмэкэ ныл йолан кудалаш кўлэш. Пэ-эш шып мийаш кўлэш. Кокыралтэт, альэ пэлэштэт гын, тул тунамак йора. Окса тул воктэн окса оролышо лийэш. Тудо тыйым тўрлын лўдыктылаш тўнгалэш, тул дэк тыйым ок намайэ, но тый нимо дэчат ит лўд, тул дэк мийэн, кўртнэт дэн пэрэн колто. Тыгэ ыштэн кэртат гын, окса туштак лийэш. Адак ойлэм: лўдаш ок йорё.

Караси. Мый... мый нимо дэч ом лўд.

Кугыза. Ит мондо, сорокой пэчкэ тичак ший окса. (*Кудывэчышкэ кава*)

Караси. Сорокой пэчкэ тошто ший оксам лийэш гын, Настайым огыл, кугыжан ўдырым налын кэртат!..

— ПЎРДЫЖ

КОКЫМЫШО КЫДЭЖ

Урэм. Урэм мучаштэ пасу капка, пэчэ.

Кас. Тылызэ волгыдо.

Урэмыштэ ўдыр-качэ-влак модыт.

Мурат:

Кўкшын-кўкшын курыкэт ўмбалан
Тыгэдэ кожэрэт шочылдэн;
Тыгэдэ кожэрэт йўмакыжэ
Изи коль-жэ лэгылдэн.
Изи кольежат шочылдалын
Вараш чоным йўлалташ;
Мото ўдыржат шочылдалын
Качэ чоным йўлалташ.
Лапын-лапын олыкэт воктэлан
Тыгэдэ ломбэрэт шочылдэн;
Тыгэдэ лобэрэт коклаштыжэ
Шўшкэлтэн, муралтэн шўшпыкшэ
шинчылта.

Изи шўшпыкшэ шўшкалга,
Качэ чонэтым тарата.
Могор качыжат муралта,
Ўдыр чонэтым тарата.

Караси (*Настайым ончалын*).

Молян кўлэш олма луэт,
Шэрэ олмажэ ок лий гын?
Кас модышыш молян лэктам,
Йбрэтымэ тангэм ок лий гын?

Караси Настай воктэк мийэн шогалэш. Модмо мучко Настай дэч ок ойырло.

Ўдыр качэ-влак (*мурат*):

Къвыж-ковыж шовыр чийшыжэ
Качэ чонэтым йўлалтара,
Кычырик кочырик кэм чийшыжэ
Ўдыр чонэтым йўлалтара.

Тарља (*Карасим ончэн мур*).

Кукужын пыжакшыжэ кушто,
манат гын.

Кугу тумо кыдалнэ!
Шўшпыкшын пыжакшыжэ кушто,
манат гын,—

Кугу ломбо кыдалнэ!
Мэмнан тангэжэ кушто, манат гын,—
Угыл воктэн пусакаштыэ.

(*Караси дэж чак мийа*.)

Молян йндалэмым тошкальыч,
Молян шовырэмым шупшыльыч?
Мыйым налшаш от ул гынжэ
Молян ондалэнжэ илальыч?

Караси (*Тарльалын*):

Пёрт ўмбалнэ пёрткайыкшэ
Комбо лийэш шоналэш,
Куптык-коптык куважэ
Ўдыр лийаш шоналэш.

Тарља.

Тырым торым Тарља улам.
Настойашный ўдыр улам:
Ош шовырым чи знам,
Иошкар потам ўшталнам,
Мэмнан йўшаш пуражэ
Умла таман лийалын;
Мэмнан кочшаш киндыжэ
Посна коман лийалын;
Мэмнан кайшаш качыжэ
Посна ушан лийалын.

Ик рвэзэ кармоньым шуйалтара,
Тарља кушташ тўнгалэш. Ўдыр-качэ-влак куштат.

Ўдыр-влак (*мурат*):

Ии памашым шўтэн йўын,
Вўдын могайжым палэн ом ул;
Пыольа илэн, пырља кушгын,
Тангын могайжым палэн ом ул;
Ижик ик арња илэна гын,
Коктынат ик торап лийына.

Рвэзэ. Кё дэн ик тёр лийэш
Караси: Настай дэн альэ Тарља дэн?

Тарља (*Караси воктэк шогалэш*)
Мый дэчэм моло иктат Караси дэн тёр лийын ок кэрг!

Караси (*тупуй лийэш*). Мый дэнэм тёр шогышо вэсэ уло. (*Настай воктэк шогалэш*).

Ик ұдыр. Караси, тый ындэ мы-
зар ийаш улат?

Караси (*шыдэшка*). Кок шүдө
ийаш тұрыс... Мый Сивастоп годым
шочынам!

Эчэй. Тугэжэ тыланэт, Караси,
шұдыжат укэ, Сэвастополь сарлан
канлашлу ий вэлэ лийэци.

Вэс ұдыр. Молан тугэ ойлэда?
Караси Окшак Чопай дэч ик ий
вэлэ кугу.

Караси. Ушдымо! Кузэ мый Чо-
пай дэч кугу улам? Мый Чопай
кугызан ұдыр налмыжым ом шинчэ.

Ик ұдыр. Настай, ачатшэ мызар
ийлан шуын?

Вэс ұдыр. Чопай кугызайлан нил-
лэ ныл ий тэмын. Караси — ниллэ
вич ийаш.

Караси. Онлаш луэдым шалатэм.
(*Ўдыр дэкэ мушкындым чумыртэн
мийа*).

Рвэзэ. Карасим тэ кузэ тыгэ шон-
гылан шотлэда? Карасин альэ пон-
дашыжат укэ. (*Караси дэк мийа*).
Улыжат уна онлашыштыжэ ик пун
пырчыжэ вэлэ, тудыжым кўрлын
шуаш мондэн. (*Карасин онлаш гыч
пуным „каэт“ кўрлэш, Настайлан
намийэн ончыкта.*) Чылт ши гайэ
ошо.

Караси. Мом шойыштат, мыйын
ўп курныж гай шэмэ!

Умбалнэ йоча-влак мурат:

Изи вүдэт йогалэш,
Комбо игэт модалэш;
Комбо игэ коклаштыжэ
Кугу комбэт иктэ улдалэш.
Кугу урэмэт шэргылтэш,
Ўдыр-качэт модалэш;
Ўдыр-качэ коклаштыжэ
Кугу качэт иктэ улдалэш.

Ик ұдыр. Так ала мом ойлыш-
тыда Карасин вуйыштыжо альэ ик
чал пырчыжат укэ.

Вэс ұдыр. Сангажат альэ куп-
тыргэн оғыл.

Караси. Мый дэчэм ончыч ыш-
кэндын саңгат куптырга.

Йоча влак адак мурат:

Изи вүдэт йогалэш,
Комбо игэт модалэш;
Комбо игэ коклаштыжэ
Кугу комбо иктэ улдалэш.

Кугу урэмэт шэргылтэш,
Ўдыр-качэт модалэш,
Ўдыр-качэ коклаштыжэ
Шонго качэт иктэ улдалэш.

Рвэзэ. Могай ийа улыт йоча-
шамыч! Мэмнан коклаштэ кө шон-
го уло?

Чыланат Карасим ончат. Караси
кок могырыш коштэш. Йоча-влак
адак мурат:

Изи вүдэт йогалэш,
Комбо игэт модалэш;
Комбо игэт коклаштыжэ
Кугу комбэт иктэ улдалэш.
Кугу урэмэт шэргылтэш,
Ўдыр-качэт модалэш,
Ўдыр-качэ коклаштыжэ
Шонго карасиэт улдалэш.

Караси (*йоча влак дэк куржжш*).
А-а, мый тланда комбо игым ончык-
тэм.

Йоча-влак коклаштэ шургымаш,
лўшкымаш.

Йоча-влак (*кычкырат*). Шонго
качэ! Шонго качэ!

Караси йўк. А а, комбо игэ! Мый
тыланда комбо игым ончыктэм!

Йоча влак шургэн-шургэн умбак
куржыт.

Ик ұдыр. Марпа, айда умбал му-
чашкэ мийэн толына (*кайат*).

Эчэй. Настай, айда тушкырак,
мый тыланэт ик онгайымак ойлэм
(*кайат*).

Караси дэн шонго кугыза толыт.

Кугыза: Мом икшывэ-шамыч дэнэ
толашэн коштат? Тый уна вэсым
эскэрэ. (*Эчэй дэн Настай каймаш-
кэ ончыкта*). Коклаш пураш шоны-
штэт ұдырэтым вүдэн кайа.

Караси. Шўжым кўрлам!.. (*Эчэй
дэн Настай почэш куржнэжэ*).

Кугыза (*Карасим руалтэн куча*).

Чу, эргым! Шў кўрлаш йөсө оғыл,
ўдыр кумыл савыраш йөсырак...
Тый ката дэн порсын шовыч нэр-
гэн ит мондо. (*Шургэн-шургэн йоча-
влак толыт*). Уна икшывэ-шамыч
толыт... Толза, толза, игэм-шамыч,
мый тыланда йомакым колтэм... Чу,
йонгылыш ойлэм, йомакым оғыл,—
йомак колташ кызыт пундыш ўм-
балнэ лум укэ,—мый тыланда чынак
лийшым каласэм.

Иоча-влак. Ойло, кугыза, ойло!

Кугыза. Тидэ лийын шукэртэ. Ожно марий калыкын илышыжэ пэш томам улмаш. Марий калыкым руш кугужа, төра-влак, поян купэч-влак пэш йосландарэн ашнэныт. Марий калыкым олалаштэ ашнэн огыт ул, марийлан нимогай саргарыма¹ кучаш лийын огыл. Марий калык чодраштэ илэн. Чодраштэ түрлө капыр-влак² коштыныт, марий йэнгым толэныт. Садлан марий йэнг уло оксажым мландэш тойэн. Йэнг налын ынжэ кэрт манын водыжлан каласэн. Тугай окса кызыт мландыштэ йатыр уло. Сай йүд лийэш гын, Сэмык йүдым тыгай оксам водыж-влак кошташ луктыт... Тунам окса тул койэш, „йыл йыл-йылт, йыл-йыл йылт“ койын йүла. Тулжо ошалгэ лийэш. Лүддымө йэнг тунам тугай оксам налын кэртэш.

Ик рвэзэ. Тидэ шойа!

Кугыза. Можо шойа?

Рвэзэ. Окса тул коймо.

Кугыза. Мый тудым ышкэ шинчам дэнэ ужынам.

Рвэзэ. Ужашыжэ ужнат да, только окса тулым огыл.

Кугыза. Вара мом?

Рвэзэ. Тый куп тулым ужынат. Купышто турлө арвэр шүэш. Куп гыч мэтан лүман газ лэктэш, тидэ газ дэн пырля фосфоран водород лэктэш. Фосфоран водород йужышто ышкак йүлаш тунгалэш... Почэшыжэ мэтанат йүла... Тулжо ошо, йылмэ гай лийэш. Мэ тидэ нэргэн школышто тунэмна.

Кугыза (*Карасилан*). Тэнийсэ калык нимоланат ок ушанэ. Кайышна! (*кашат*).

Иоча-влак (*мурат*). Изи вүдэт йогалэш, комбо игэт модалэш...

Караси (*куржын толэш*). А-а! Комбо игэ!.. Вуйдам шалатэм!

Иоча-влак. Шонго качэ, шонго качэ! (*Куржыт, Караси почэшышт куржэш*).

¹ Саргар—сар үзгар (оружие).

² Капыр-влак—осал йэнг-влак (разбойни-влак).

Изиш лиймэкэ Вачи дэн Очи толыт.

Вачи. Авай тыгэ ок ойло гын, „ала тыйат тыгай пышт койшым, түрэдмэ ўпым марлан налнэт?“ ок ман гын, мый тыйым тынарэ ом шоно ыльэ. Авай, шөраш шонэн, вурсымыж дэн мыйын чоныш тулым вэлэ чыкыш.. Тачэ кэчыгут эрэ тыйым шонэм.

Очи. Вара мом шонэн шуктышыч?

Вачи Нымомат укэ... Мый тыланэт ик онгайым ойлэм Мэмнан авай ачайлан сырымыж йэда „тидэ окшак ийа дэч колэнак утлышаш ыльэ“ манэш. Тидлан ачай эрэ тыгэ ойла ыльэ: „колэт гын, ойгырэм шонэт, кудыр ўпаным вэлэ налын шын-дэм“ манэш ыльэ. Тачэ вэс сэмын ойлыш: „төрлымө ўпаным вэлэ налын шын-дэм“ манэш. Мыйат тыгэ шонышым, төрлымө ўпан кудыр ўпан дэч сайрак. Мыланэм тыйын ўпэт вэлэ огыл, чиймэтат, пөрт көргө арун кучымэтат, чыла кэлша. Только мэмнан авайым ынлыктараш йөсө.

Очи. Мэмнан пийална укэ, Вачи, тыйын аватым ынлыктараш йөсө, мэмнан колхоз вуйлатышым ынлыктараш йөсө. Колхоз гыч ик ўдырымат ышкэт озанлыкыш ом пу, манэш. Кө, манэш, колхоз ўдырым налнэжэ гын, колхозыш пурьжо, манэш, укэ гын, колхоз ўдыр ок тўкнө, манэш... Ават дэнэ ваш шўйашлаш йөрат.

Вачи. Тый, Очи, воштылат вэлэ, мый кэрнакак ойлэм.

Очи. Мыйат кэрым ойлэм. Мэмнан вуйлатышэ чылт ават гайак, йылмыжым пырчат ок кучо: „ындэ колхоз дэч өрдыжан эн несознательный элэмэнт-влак вэлэ кодыныт“ манэш.

Вачи. Тугэжэ тый мыйым эн несознательныйлан шотлэт ужат?

Очи. Мый тый нэргэнэт ик мутымат ыжым пэлэштэ... Тэвэ мо, Вачи, тый мызэр ийаш улат?

Вачи. Луаткандаш ийаш.

Очи. Мый дэчэм ик ий изи улат...

Ик ұдыр. Караси, тый ындэ мы-
зар ийаш улат?

Караси (*шыдэшка*). Кок шүдө
ийаш тұрыс... Мый Сивастоп годым
шочынам!

Эчэй. Тугэжэ тыланэт, Караси,
шұдыжат укэ, Сэвастополь сарлан
канлашлу ий вэлэ лийэц.

Вэс ұдыр. Молан тугэ ойлэда?
Караси Окшак Чопай дэч ик ий
вэлэ кугу.

Караси. Ушдымо! Кузэ мый Чо-
пай дэч кугу улам? Мый Чопай
кугызан ұдыр налмыжым ом шинчэ.

Ик ұдыр. Настай, ачатшэ мызар
ийлан шуын?

Вэс ұдыр. Чопай кугызайлан нил-
лэ ныл ий тэмын. Караси — ниллэ
вич ийаш.

Караси. Онлаш луэдым шалатэм.
(*Ўдыр дэкэ мушкындым чумыртэн
мийа*).

Рвээ. Карасим тэ кузэ тыгэ шон-
гылан шотлэда? Карасин альэ пон-
дашыжат укэ. (*Караси дэк мийа*).
Улыжат уна онлашыштыжэ ик пун
пырчыжэ вэлэ, тудыжым кўрлын
шуаш мондэн. (*Карасин онлаш гыч
пуным „каэт“ кўрлэш, Настайлан
намийэн ончыкта.*) Чылт ши гайэ
ошо.

Караси. Мом шойыштат, мыйын
ўп курныж гай шэм!

Умбалнэ йоча-влак мурат:

Изи вүдэт йогалэш,
Комбо игэт модалэш;
Комбо игэ коклаштыжэ
Кугу комбэт иктэ улдалэш.
Кугу урэмэт шэргылтэш,
Ўдыр-качэт модалэш;
Ўдыр-качэ коклаштыжэ
Шонго качэт иктэ улдалэш.

Ик ұдыр. Так ала мом ойлыш-
тыда Карасин вуйыштыжо альэ ик
чал пырчыжат укэ.

Вэс ұдыр. Сангажат альэ куп-
тыргэн оғыл.

Караси. Мый дэчэм ончыч ыш-
кэндын саңгат куптырга.

Йоча влак адак мурат:

Изи вүдэт йогалэш,
Комбо игэт модалэш;
Комбо игэ коклаштыжэ
Кугу комбо иктэ улдалэш.

Кугу урэмэт шэргылтэш,
Ўдыр-качэт модалэш,
Ўдыр-качэ коклаштыжэ
Шонго качэт иктэ улдалэш.

Рвээ. Могай ийа улыт йоча-
шамыч! Мэмнан коклаштэ кө шон-
го уло?

Чыланат Карасим ончат. Караси
кок могырыш коштэш. Йоча-влак
адак мурат:

Изи вүдэт йогалэш,
Комбо игэт модалэш;
Комбо игэт коклаштыжэ
Кугу комбэт иктэ улдалэш.
Кугу урэмэт шэргылтэш,
Ўдыр-качэт модалэш,
Ўдыр-качэ коклаштыжэ
Шонго карасиэт улдалэш.

Караси (*йоча влак дэк куржэш*).
А-а, мый тланда комбо игым ончык-
тэм.

Йоча-влак коклаштэ шургымаш,
лўшкымаш.

Йоча-влак (*кычкырат*). Шонго
качэ! Шонго качэ!

Караси йўк. А а, комбо игэ! Мый
тыланда комбо игым ончыктэм!

Йоча влак шургэн-шургэн умбак
куржыт.

Ик ұдыр. Марпа, айда умбал му-
чашкэ мийэн толына (*кайат*).

Эчэй. Настай, айда тушкырак,
мый тыланэт ик онгайымак ойлэм
(*кайат*).

Караси дэн шонго кугыза толыт.

Кугыза. Мом икшывэ-шамыч дэнэ
толашэн коштат? Тый уна вэсым
эскэрэ. (*Эчэй дэн Настай каймаш-
кэ ончыкта*). Коклаш пураш шоны-
шэт ұдырэтым вүдэн кайа.

Караси. Шўжым кўрлам!.. (*Эчэй
дэн Настай почэш куржэнэжэ*).

Кугыза (*Карасим руалтэн куча*).
Чу, эргым! Шў кўрлаш йөсө оғыл,
ўдыр кумыл савыраш йөсырак...
Тый ката дэн порсын шовыч нэр-
гэн ит мондо. (*Шургэн-шургэн йоча-
влак толыт*). Уна икшывэ-шамыч
толыт... Толза, толза, игэм-шамыч,
мый тыланда йомакым колтэм... Чу,
йонгылыш ойлэм, йомакым оғыл,—
йомак колташ кызыт пундыш ўм-
балнэ лум укэ,—мый тыланда чынак
лийшым каласэм.

Иоча-влак. Ойло, кугызай, ойло!

Кугыза. Тидэ лийын шукэртэ. Ожно марий калыкын илышыжэ пэш томам улмаш. Марий калыкым руш кугужа, төра-влак, поян купэч-влак пэш йёсландарэн ашнэныт. Марий калыкым олалаштэ ашнэн огыт ул, марийлан нимогай саргарыма¹ кучаш лийын огыл. Марий калык чодраштэ илэн. Чодраштэ түрлө капыр-влак² коштыныт, марий йэнгым толэныт. Садлан марий йэнг уло оксажым мландэш тойэн. Йэнг налын ынжэ кэрт манын водыжлан каласэн. Тугай окса кызыт мландыштэ йатыр уло. Сай йүд лийэш гын, Сэмык йүдым тыгай оксам водыж-влак кошташ луктыт... Тунам окса тул койэш, „йыл йыл-йылт, йыл-йыл йылт“ койын йула. Тулжо ошалгэ лийэш. Лүддымө йэнг тунам тугай оксам налын кэртэш.

Ик рвэзэ. Тидэ шойа!

Кугыза. Можо шойа?

Рвэзэ. Окса тул коймо.

Кугыза. Мый тудым ышкэ шинчам дэнэ ужынам.

Рвэзэ. Ужашыжэ ужнат да, только окса тулым огыл.

Кугыза. Вара мом?

Рвэзэ. Тый куп тулым ужынат. Купышто турлө арвэр шүэш. Куп гыч мэтган лүман газ лэктэш, тидэ газ дэн пырля фосфоран водород лэктэш. Фосфоран водород йужышто ышкак йулаш тунгалэш... Почэшыжэ мэтганат йула... Тулжо ошо, йылмэ гай лийэш. Мэ тидэ нэргэн школышто тунэмна.

Кугыза (*Карасилан*). Тэнийсэ калык нымоланат ок ушанэ. Кайышна! (*качат*).

Иоча-влак (*мурат*). Изи вүдэт йогалэш, комбо игэт модалэш...

Караси (*куржын толэш*). А-а! Комбо игэ!.. Вуйдам шалатэм!

Иоча-влак. Шонго качэ, шонго качэ! (*Куржыт, Караси почэшышт куржэш*).

¹ Саргар—сар үзгар (оружие).

² Капыр-влак—осал йэн-влак (разбойни-влак).

Изиш лиймэкэ Вачи дэн Очи толыт.

Вачи. Авай тыгэ ок ойло гын, „ала тыйат тыгай пышт койшым, түрэдмэ ўпым марлан налнэт?“ ок ман гын, мый тыйым тынарэ ом шоно ыльэ. Авай, шөраш шонэн, вурсымыж дэн мыйын чоныш тулым вэлэ чыкыш.. Тачэ кэчыгут эрэ тыйым шонэм.

Очи. Вара мом шонэн шуктышыч?

Вачи Нымомат укэ... Мый тыланэт ик онгайым ойлэм Мэмнан авай ачайлан сырымыж йэда „тидэ окшак ийа дэч колэнак утылаш ыльэ“ манэш. Тидлан ачай эрэ тыгэ ойла ыльэ: „колэт гын, ойгырэм шонэт, кудыр ўпаным вэлэ налын шын-дэм“ манэш ыльэ. Тачэ вэс сэмын ойлыш: „төрлымө ўпаным вэлэ налын шын-дэм“ манэш. Мыйат тыгэ шонышым, төрлымө ўпан кудыр ўпан дэч сайрак. Мыланэм тыйын ўпэт вэлэ огыл, чиймэтат, пөрт көргө арун кучымэтат, чыла кэлша. Только мэмнан авайым ынлык-тараш йөсө.

Очи. Мэмнан пийална укэ, Вачи, тыйын аватым ынлык-тараш йөсө, мэмнан колхоз вуйлатышым ынлык-тараш йөсө. Колхоз гыч ик ўдырымат ышкэт озанлыкыш ом пу, манэш. Кө, манэш, колхоз ўдырым налнэжэ гын, колхозыш пурьжо, манэш, укэ гын, колхоз ўдыр ок тукнө, манэш... Ават дэнэ ваш шуйашлаш йөрат.

Вачи. Тый, Очи, воштылат вэлэ, мый кэрнакак ойлэм.

Очи. Мыйат кэрым ойлэм. Мэмнан вуйлатышэ чылт ават гайак, йылмыжым пырчат ок кучо: „ындэ колхоз дэч өрдыжан эн несознательный элэмэнт-влак вэлэ кодыныт“ манэш.

Вачи. Тугэжэ тый мыйым эн несознательныйлан шотлэт ужат?

Очи. Мый тый нэргэнэт ик мутымат ыжым пэлэштэ... Тэвэ мо, Вачи, тый мызэр ийаш улат?

Вачи. Луаткандаш ийаш.

Очи. Мый дэчэм ик ий изи улат...

Садлан тыйым туныктэн кэртам. Мый нэргэн шонымэтлан ом вурсо, шоно. Только тидэ шагал, мэмнан вуйлатышын мутшымат шоналтэ... Адак газэтым мойын лудын ончо, вара кө шинча, ала мыйат тыйым шонаш тунгалам. А кызыт чэвэрын, эрла эррак киньэлаш күлэш, паша уло. Чэвэрын. Икшывэ - шамычат малаш пурышт, йўкышт ок шокто.

Вачи. Мый тыйым ужатэн колтэм (*кайат*).

Окшак Чопай дэн кугыза толыт.

Кугыза. Тый, тулар, көм кычалат?

Чопай. Кува ала куш пурэн кайэн Шангысэк кычалам, ныгуштат укэ.

Кугыза. Куват вашкэ лэктэш, ойгырымэт ок күл. Кызыт айда почэшэм, мый тыланэт ик сөралым ончыктэм (*кайат*).

Изиш лиймэкэ Эчэй дэн Настай, Вачи дэн Очи, качэ-влак, ўдыр-влак толыт.

Эчэй. Айста почэшэм. Ида лўшкө, шып кайэна (*кайат*).

Караси толэш, йыр ончылтэш.

Караси. Ындэ пэл йўд шуэш дыр, оролэн ончышаш... Сорокой пэчкэ тошто шийэм лийэш гын, ух! вара Караси могай лийэш!

Умбалнэ пасушто изи тул „йыл“ койо, вара йомо. Изиш лиймэкэ адак „йыл“ койо, вара „йыл-йыл-йыл“ койын йўлаш тунгальэ.

Караси. Шонго кугызам раш ужэш улмаш. Кэрнакак койаш тунгальэ. Эй, кугу йумо, йоным пу! (*Куржэш*).

ПҮРДЫЖ

КУМЫШО КЫДЭЖ

Пасу. Кугу тумо. Тумо йўмалнэ омарта.

Волгыдо йўд.

Омарта умбалнэ сорта йўла, Омарта воктэнэ Сэрапи сукалтэн шинча.

Сэрапи чокла:

... Кузэ кэчэ нөлтын, савырнэн аважэ помышко мийэн пура, тугак прэзэ шолыштшо йэнгын өртшө

мый ончыкэм толын шогалжэ... Кузэ тылзэ нөлтын, савырнэн, аважэ помышко мийэн пура, тугак прэзэ шолыштшо йэнгын өртшө мый ончыкэм толын шогалжэ... Кузэ шўдыр нөлтын, савырнэн, аважэ помышко мийэн пура, тугак прэзэ шолыштшо йэнгын өртшө мый ончыкэм толын шогалжэ... Эй, кугу тумо кугу водыж, мыйын вольыкэм, осалым шонэн, вудэн кайшэ йэнгын өртшым мый ончыкэм кондэн шогалтэ. Амин... Амин..

Умбал тўрым Караси ныл йолан кудал толэш.

Сэрапи. Эй, кугу тумо водыж, мыйын вольыкэм, осалым шонэн, вудэн наггайшэ йэнгын өртшым ончыкэм кондэн шогалтэ Амин.

Караси эрэ чакэмэш.

Сэрапи. Могай ўмылка койэш?..

Эй, кугу тумо кугу водыж, мыйын вольыкэмын өртшым ончыкэм кондо. Амин.

Караси чакак шуэш.

Сэрапи. Эй, кугу водыж, өртэтым ончыкэм кондо.

Караси киньэл шогалэш, Сэрапиат шогалэш, сор а тулжым авыра. Караси өрдышкырак лийэш, Сэрапи адак тулжым шойышта. Караси дэн Сэрапи омарта йыр пёрдыт. Сэрапи умшэ көргыштыжө эрэ чокла, Караси нымомат ок пэлэштэ.

Кэнэта Караси омарта дэкэ мийэн сорта тулым пэрэн колташ тунгалэш, Сэрапижэ Караси пэлэн кэржалтэш. Кучэдалыт. Караси Сэрапи дэч ойырлынэжэ, тул дэк чакрак мийнэжэ, Сэрапи тул дэк ок намийэ, Карасин парньам руалкала. Караси Сэрапим тунда, Сэрапи Карасилан уло вийжэ дэнэ кыртма. Коктынат йөрлын кайат. Почангыт. Вара тыпланат.

Волгалтэш.

Шонго кугыза дэн Окшак Чопай, Эчэй дэн Настай, Вачи дэн Очи толын шогалыт. Почэшышт ўдыр-качэ-влак толыт.

Кугыза. Тулар, уна куватым ончо, мом ыштылэш.

Окшак Чопай куваж дэн Караси дэк куржын мийа.

Чопай. Тыштэ тэ мом ыштылыда? А?

Караси дэн Сэрапи кыдэ-кодо киньэл шогалыт. Йэн влакым ончат, вара коктын тура ваш ончат.

Сэрапи. Караси!

Караси. Сэрапи!

Чопай. Калык-шамыч, ончыза, мыйын ватэ Караси дэн курваланэн коштэш.

Сэрапи (*йыт ончылтэш*). Чопай!.. Настай! Мый... прэзэ...

Настай. Прэзэ шангак ышкэнан дэк толын.

Тарлья (*Карасилан*). Мый ўдыржым ңалнэжэ ыльэ шонэм. Тудо аважым йөрата улмаш.

Эчэй. Удыржэ мыйым йөрата. (*Настайым ыңдалыш*).

Чопай. Тарлья, мый Сэрапи дэч ойырлэм. Эрла колхозыш пурэм. Имньэ чумалмэ дэнэ окшак лийынам гынат, мый имньым пэш йоратэм. Көлхозышто мыйым имньэ ончышым ыштат. Имньэ ончышын ватыжэ лиймэт шуэш мо, Тар ья?

Тарлья (*Карасим ончалэш, Чопайым ыңчалэш, вара Караси дэк мийа*). Мый гайэм чолга ўдырым налын ыжыч мошто гын, сокыр ўвырам нал. (*Савырнэн Чопай воктэк мийэн шога эш*). Чопай дэн Тарлья колхоз имньым ончат пыр-ля.

Очи (*Вачилан*). Тыйжэ мом ойлэт?

Вачи. Мыйат ачай кышам тошкэм Колхозышто бригадир лийам.

Очи. Колхоз бригадир—мыйын шүмэмлан лэвэ йүр. (*Вачим ыңдалэш*)

Караси. Кайэна, Сэрапи, тыштэ чыланат мужыран улыт.

Сэрапи. Кайэна, Караси.

Кугыза. Шогыза!... (*Калыклан*).

Спэтакль пытыш, артист отставкыш лэктэш. (*Парикшым налэш, пондашыжым мучыштара, ош шовыржым кудагыш*).

Караси. Опанас!

Сэрапи. Опанас!

Чопай. Опанас!

Опанас. Ну, мо вара? Мый Опанас улам.

Караси. Күзан ўштыж дэнэ ош шовырым кужак мунат?

Кэчэ лэктэш

Опанас. Йолташ-влак, кэчэ лэктэ, у кэчэ лэктэ. Ончылнына ныл мужыр ончык илаш шонышо йэн-влак шогат. Нунын коклаштэ кө у йэн, кө тошто—кызыт тэргаш огына тўнал, илыш ышкэ ойыра. А кызыт, мурышо-влак, мурым лукса! Куштышо-влак, ончык лэкса! Мужыраншэ-влак, пийалан лийза!

Мураш кушташ тўнгалыт:

Рийа-рийа шўвырэт,
Кө шокталтэн, кө кайэн?
Тўп, тўп тўмырэт,
Кө прэралтэн кө кайэн?

Ший күварэт, той күварэт,
Кө күварлэн, кө кайэн?

Рийа-рийа шўвырэт...

Йыдал нэрэт важык кайэн,
Кө тошкалын кө кайэн?

Рийа рийа шўвырэт...

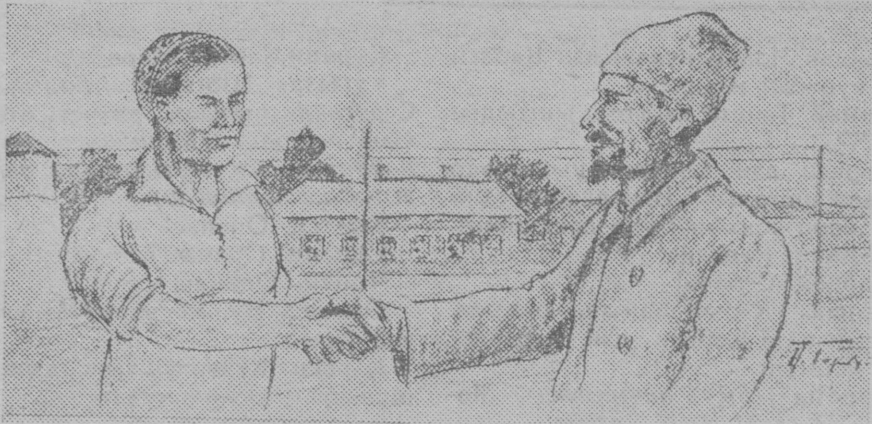
Тўрвэт чэвэр мөрө гайэ,
Кө шупшалын кө кайэн?

Рийа-рийа шўвырэт...

Шинчат йўла, пэш чылгыжэш,
Пэш йоратэн мо танэт?

Рийа-рийа шўвырэт...

1935 ий, октябрь ноябр.

Пу кидэтым!

Ойлымаш

Анатолий Бэрэзин

*Комсомолэс! Лэнин лүмым нумалат гын,
Тидэ лүмым сулэн нал тый пашаштэт.
Олык Ипай*

Шөртнөө шыжэ шокшо кэнэжым вашкэ поктэн колтыш. Сэнтъябр пүртүсүм вашталтэн: кэнэжым чыла вэрэат ужаргэ түс, түрлө пэлэдыш мландывалым лэвэдыт ыльэ гын, кызыт укэ—ужар сывын йөршэш шапкалгэн, а пушэнгэ лышташ-шамыч шөртнъаныныт, пэлэдыш-шамыч лывыжгэныт, шүйышт тодылалтмэ дэнэ вуйыштымат сакэныт.

Пасу гына альэ пустангын огыл. Чыла вэрэжат шыжэ пуш, шыжэ түс. Йора альэ йүштө йүр огэш оптэ, кышал гай нэнчэ лавражат укэ Чын, йужгунам ойар, кукшо шыжэ шуко мартэн шога.

Ик шыжэ кэчын, кэчывал дэч ончыч, йал дэкэ карандас лишэмаш тўналъэ. Мотор гына ракш алаша сөралын йорта. Карандасыштэ коктын шинчат. Иктыжэ сапым кучэн, вэсыжэ солам кунам күлэш гоным „Йышток“ шолэн колта; тунам алаша пылышым шымарэн, йогын вүд гайа.

Карандасыштэ шинчышэ-влак ик ийготан огытыл: иктыжэ йөршэш

рвэээ, вэсэла чуривылышан, ончалтышан; чаравуйын, үпшө йажон шэнггэкэ кайа, ош тувурым чийэн, үмбачын пинчак. Тудлан шуко гын коло кум ийым пуаш лийэш. Йолташыжэ мо вала илалшэ Тудын ончалтышыжэ поро, но ожно шуко нэлэ ужмыжо, йөсым ужын илымыжэ, йүштө-шокшым чытымыжэ раш койын шога.

— Муралов йолташ,—манэш илалшырак марийжэ,—мый эрла Йошкар Олаш лу воз киндым колташак шонэм.

— Конэчнэ, шкэ шинчэт, но мый гын, тыгэ шонэм: кызыт чыла уржам шийын пытараш, вара икканаштэ нангайаш. Тэний шыжэ кукшо, йүрат вашкэ ок тол.

— Укэ. Шыжэ кэчылан инанаш ок күл: тачэ ойар, эрла вэдра дэнэ оптымо гай шэлышташ тўналэш. Шиймэ сэмын колтэн шогэна гын, имньымат алмаштэн канькташ лийэш, адак планымат срок дэч ончыч тэмэна.

Муралов ала мом торэш пэлэштынэжэ ыльэ да, лач „Но о, айда“

алаша, писынрак“ вэлэ маньэ, алаша тупымат солаж дэнэ чучо. Алаша ончыл йол дэнэ руэн гына пыжыш.

Кэнэта Муралов имньыжым чарыш. Пэчэ воктэнэ йэнг шинча. Вуйжым кумык чыкэн.

— Ильуш! А, Ильу-уш!—Муралов кычкыралъэ.—Мом ыштылат?

Пэчэ воктэн шинчышэ йэнг нимом ыш пэлэштэ, вуйжымат ыш нөлтал.

— Адак ситарэн, ужат... Ох тый, комсомолэс!—Мураловын йолташыжэ нэр йўмакыжэ пэлэштыш, вуйжым рўзалтыш, вара йўкынак кычкыралъэ:

— Эй, киньэл, Ильуш!

Ильуш садэ кычкырымылан вуйжым нөлтальэ шинча ошыж дэнэ „муль“ ыштыш, тунамак нимом пэлэштыдэ адак лывыжгыш.

Карандас адак тарвана.

— Шижат дыр, комсомолэс коклаштэ пашана аламан кайа. Вожылмаш. Муралов йолташ, адакат манам: пашам томам¹ шындымэ. Воспитательнэ паша огэш кай. Кушто у айдэмыда кушкэш?

— Пэтров йолташ, мутэт дэнэ пэш кэлшэм, паша чынак огэш кайэ.

Шукат ыш лий, нуно колхоз канцельяр ончыко мийэн шогалъыч. Пэтровым кодэн, Муралов имньэ вўта дэкэ кудальэ.

— А-а! Сам господин Муралов едет!—имньэ вўта ончылно шогышо Кулаков Микалэ тудым ваш лийэш.

— Коньух шкэ постыштыжак шогга, да?

— А как-же, мый вэт пэш аккуратно шогылтам.

— Йөра, йөра,—Муралов карандас гыч вола.—На, алашам тылат сдатлэм. Сайын ончо. Колынат чай, комсомол вэт и ньым шэфлан налын.

Муралов савырнэн ошкыльо.

— Ыштэна, молан ышташ огыл,— Микалэ шкэ ораж дэнэ шымара.— Чыла ыштэна. Ха-ха! Имньэ шэф!

¹ начар, аламан

Мураловын вуйжо койдымо лийэшат, Микалэ картузшым пылыш тўнгыш төрлатэн шында, пурла кидын кошар парньаж дэнэ нэр рож воктэн ўдыралэш, вара ала молан элнэн кайэн воштыл колта.

Муралов, нигуш пурыдэ, вик канцельярыш кайа. Канцельярыштэ колхоз вуйлатышэ Пэтров да счэтовод Клавий гына улыт ыльэ.

— Ой, лу минут гыч кэчывалат шүэшыс. Эрдэн лушкыдырак кочкым да, ала мо мўшкырэм пудрана. Пэтров йолташ, тый шужэн отыл,— Клавий, возымыжым кудалтэн, кўльаш гай ош ўпшым шэргэ дэнэ комдык шэрэ. Тунамак, вашмутым вучэн шуктыдэ, киньэл шогальэ да, воштылалын йэшарыш:

— Мөнгө куржын толам. Кок минут гыч тыштэ лийам.

— Кучымаш үкэ, барышня.

Клавий опсам почын лэкташ вэлэ тўнгалэш, ваштарэшыжэ Муралов пура. Тудо „шого шого, куш кайэт?“ манын кид гыч кучэн мөнгтэш олмышкыжо кондэн шында.

— Муралов, пэш кўлат ыльэ, йөра тольыч. Клавий, шого, изиш кутыраш уло.

Чыланат ўстэл йыр шинчыт. Пэтров өрышым нийалта, вара эркын кутыраш тўнгалэш:

— Мэмнан колхозышто рвзээ-влак шукын улыт, а нунын коклаштэ паша огэш кайэ. Муралов, мый тылат шуко кана ойлэнам, тугэ гынат, адакат каласаш возэш. Тэ комсомолэс улыда, мыйжэ колхоз вуйлатышэ, айста шоналтэн налына, молан пашана окшакла?

— Она ыштэ,—эркын пэлэшта Клавий.

— Да, она ыштэ А ыштышашлык паша шуко уло: комсомолэс коклаштэ, колхозник-влак коклаштат воспитательнэ пашам чот ышташ кўлэш. Комсомолэс - влаклан производс ыштыт ончылно лийман. Адак тулэч поснат тэвэ могай паша уло: колхозник - влакын культур ылышышт вэрч кучэдалман, улан

илыш вэрч тыршыман. Мэмнан колхозышто паша томам кайа. Ала клас тушман шкэ пашажым ышта? Садэ шотыштат пүсө шинчан лийман.

Пэтров Муралов дэн Клавийлан шуко умландарэн шинча. Пашан вишкыдэ вэржэ койынак рашэмэш. Вара Муралов коклаш пура.

— Мэмнан комсомолэс-влакшак тугай улыт,—манэш Муралов,—нэ-сознатылный кашак... Сайынат, осалынат сйлэт—садак туныктэн шукташ ок лий. Мый шонымаштэм нэзнай дыр нуным төрлаташ. Тыгэ вэлэ ышташ күлэш: кум-ныл сайракшым кодаш да, молыштым йы-вылдик ышташ...

— Молыштым лукташ манат, да?

— А мом ончашыжэ?

Тунамак шиймэ¹ бригадын бригадиржэ мэнтгэ воктэн кэчышэ изи чаным кум кана мўгырыктэн кода. Изиш лиймэк тошкэмыштэ машина йўкат күрльö. Шийшэ-влак кэчы-валлан чарнат.

— Ну, Муралов, шойышташыжэ ай-ай шойыштат да, ты нэргэн вара кутыраш возэш: кызыт шийшэ-влак дэк кайшаш уло,—манэш Пэтров, тунамак сэмынжэ шоналта: „ой-ой рвэзым альэ чот туныкташ күлэш“.

Пэтров дэн пырля Клавийат лэктэш. Муралов шкэтак кодэш. Тудо ала молан кок кидшэ дэнат вуйжым руалтэн куча да, куго шонымашкэ пурышыла йатыр тыгэ шинчылтэш. Вара, пэнгыдэ ойым ыштышыла, пэнгыдын вийнэн шогалэшат, вуйжым рўзалтэн, пырдыж воктэн кэчышэ сагатым ончалэш, канцэльяр гыч урэмыш лэктэш.

Түнö тошто гайак ойар. Кўшнö шыжэ кэчэ шыргыжэш. Но палэ: кэчын кэнгэж годсо гайак шокшо вийжэ укэ, кэнгэжымсэ сэмын когартарэн огэш пэлтэ. Йүд йўмачын кашакын мардэж пуа, пушэнгэ вуйысо шөрнью лышташым тарвата.

Муралов шыжэ йужым көргыш-

кыжö нэлэш, изишак чарналтэн, мөнгö вэлышкыла ошкэда.

— Муралов!..—окна гыч ныжылгэ йўк Мураловым чара.—Муралов, вучалгэ. Сэйчас лэктам.

Шукат ок эртэ, пöрт гыч Клавий куржын лэктэшат, коктын йыгырэ ошкыл кайат.

— Тачэ канцэльярыштэ могай пашат уло? Йара улат гын, айда нурыш күлта пуэдаш,—Муралов мутым луктэш.

— Кайэна,—куанэн пэлэшта Клавий.

Кэчывал дэч вара колхозник-влакшкэ участкышкышт пöртылыт. Адакат паша шолаш тўналэш. Шийшыжэ шийшэ, пуалтышыжэ пуалта, шупшыктышыжо уржам склатыш шупшыкта, пасу гыч күлтам конда, адак олымым нумалыт, удырат... Тыгай годым, тыгай кугу чапан колхоз вий дэнэ пырля шогалын, паша ыштымэ гына шуэш.

— Кавырля, ончойан, ужат, ваткэ уржат йажö вэт, кутко муно гай вэлэ. Тыгэжэ илэнэ, шкаланнат утыж дэнэ, кугыжаңышланат сита,—манэш Опанас Йыван.

— Тэний пэш кэлшэн,—Кавырлят пырчым кучэн ончышыжла маньэ,—ала игошак тугай, ала йўршкэ жапыштыжэ тольо да, полшыш.

— Йўрат полшэн, тэрысымат лачымак луктынна ыльэ, адак молыжат йөнэштарэн,—Опанас Йыван адак пэлэштальэ, вара түрвö йыр вўдылалтшэ йошка р öршым нийальат, сортировкам пöртыкташ тарваныш.

Илалшыракын, рвэзыракын, ўдыршамычын йўкышт, адакат нунын коклан-коклан воштыл колтымышт машинан шаулаңшэ күртнью йўкшö дэнэ иктыш ушнатат, тунам ойыртэмын каласэн пуаш лийдымэ гўжлымаш лэктэш. Тидэ—тўшка пашан йўкшö.

Тыгэ талын паша ыштымэ годым изи куэрласэ йолкорно дэнэ ала могай йэнгын ошкыл толмыжо койаш тўнальэ. Шийшэ-влак тудым огытат ончал, кажныжэ шкэ паша-

¹ шурно кырышэ

мак ыштымыж дэнэ өрдышкө ончаш жапым ок кычалтыл. Сандэн садэ йэнг лишэммыж годем пэрвой пэш таратанчык койын гын, ындыжым вуйым кумыкырак ыштэн эркын ошкэдаш тўналэз

— Шийыда аман?—вуйым нөлталын эркын Ильуш манэш.

— Тый от ший мо?—йодышлан йодышым кокла гыч ала кө пуа.

— Мый ш-ш-и йам... Кызыт ом... кэрт.

— Молан?

— Вуй ко-оршта.

— Лодырь!—вийан пэлэшта кызыт гына толын шогалшэ Пэтров.

Чыланат „шу-у“ воштыл колтат.

— Кузэ от вожыл? Моло-влак пашам ыштат, а тый йўын коштат? Намысл—адак Пэтров манэш.

Тылэч кочиктат ок пэлэштэ. Ильушат нимом ок ман.

— Мом Ильушым ончылтыда? Айста чотырак шийаш тўналшаш,—манэш Васлий ватэ. Имньым поктышат лўмын чо от шўшкалта Машин орват чотырак пөрташ тўналэш. Йэн шамычат шкэ вэрыштышт чотырак тарванылаш пижыт. Адакат тўшка пашан кольасажэ пөрташ, шаулаш тўналэш.

А Ильуш?

Ильушын мокмыржо пэш вашкэ кушкэдалтэш. Тудын пылышышкыжэ „лодырь“ манмэ мут чот пура. Шўм-кылжэ чот пырткаш тўналэш, вуйышкыжо түрлө шонымаш пура. „Молан нуно пашам ыштат, а мый укэ? Мый мом ыштэм? Йўам. Молан? Ала, ала, каласэн ом кэрт. Калыкшэ мом манэш? Комсомолжо. Эй... көлан могай паша, мом шонэм тудым ыштэм. Мый шкэмым шкэ шинчэм. Кө мланэм оза лийын кэртэш? Мөнгө кайэм да төшакыш сыйн пурэн возамат, малэм“.

Адак угыч вужо аңырга. Вуйыштыжо ала мого шўшкаш, мураш, пөрташ тўналэш. Туана сэнга.

Тўшка калык утыр вэлэ тарвана. Машина талын, писын пөрташ тўналэш, патыр йўкым пўтырэн луктэш, кўлта почэш кўлтам нэлын ша-

ла олымым товатыл кышка, туто шурным йоктара.

— Пэтров, тыгай йўшыжым колхозыштыжат кучаш ок кўл. Колхоз лўмым шўктарэн коштэш. Ой, айдэмаат,—Кавырлыа кува чытэн кэртдэ понгартыл налэш.

Пэтров нимомат ок пэлэштэ, только Ильушым сырэн, пэнгыдын ончалын ужата. Тудын ончалмаштыжэ йўшө ваштарэш кучэдалаш куатшэ рашкэмдалтэш.

Чэвэр кэчэ мландэ тўрыш йулгэн волышат, вашкэ койдымо лийэ. Шыжэ йўд шэм ужгаж дэнэ Купсоламат лэвэддэ ыш кодо. Шыжэ йўд—пичкэмыш йўд. Тугай пичкэмыш йўдыштө йўштө йўр лэнэж гай огэш опто гын, йандар таза шыжэ йужым көргыш налын кошташ пэш чэслэ. Адак тунам йожга мардэж пуалжэ—ой, тунам вара рвэзэ нэргэнжэ онат ойло, йижвэ-йажвэ пондашанат онлашым вэлэ шогалта, качымарий гай ошкыл колта.

Тачэ йыклык тугай йўд. Чыла вэрэат йып, йып. Кайык-вүсо кычкырым чарнэныт. Ломбо вуйышто гына ала могай кайык омо йуа ала мом муралтыш да, тунамак чарныш. Лачак тумына да пызэк вэлэ озаланат. Нунат шуко жап огыт толашэ, кычкырат-кычкырат да, шыпланат. Тылэч вара капка йўмал пий гына урмыжал-урмыжал колтымыж дэнэ пичкэмыш йўдым тарвата.

Кэнэта колхоз канцэльяр ончылно ала могай гўжлымаш шоктыш, йышт йўдым сэнгэн лишыл куэрлаш, кожлаш. корэм мучко шэргылтэ. Садэ йўк йарэмалтэ, вашкэ чыла палэмалтэ: воштылмаш, кутыркалымаш шэргылтэ. Тидэ йўк-йўаныштэ үдыр-влакын рашкэмыш, йандар йўкышт йонгалтэ. Палэ: рвэзэ-үдыр-влак пырлыа модын-воштылаш, жапым куатлын эртараш лэктыныт. Нунын „омо кўлала“ төшакыш пурэн возын ласка омо дэнэ малэн киймыштат шуын огыл. Кашакын погынэн жапым эртарымэ,

мотор ұдыр дэнэ ласка шомакым
вашталтэн коштмашат омо дэчын
ала кунар пачаш ончылно шга..
Кызытат тэвэ пырньавалнэ погынэн
шинчылтыт, төвө тур пökэныштэ
мужырын-муржырын пайлалт шывэ-
шывэ мутланылыт.

— Ай-ай, пэш онгай шинчылты-
дас. Шкэ коклаштышт гыч вуды-
малтэн шинчат, а кашакыш толын
муралтэн колташ, мутым вашталташ
укэ улыт. Айста толза, иктаж мурым
түнгалына! — мужырын - мужырын
шинчышэ-влак дэк савырнэн, Начи
пэлэштыш. Вара төрштэн киньэлын,
посна ойырлэн шинчышэ - шамыч
дэк куржын мийышат, Клавийым
кидшэ гыч руалтэн кучыш, шкэ
шинчымэ олмышкыжо шупшын кон-
дыш, воштылалын гына чарга йүк-
шö дэнэ кычкыральэ:

— Ындэ вуйжымак кондэнам!
Клавий, түнгал, а тэ полшыза.

— Йа, Клавий, түнгал! — мөло-вла-
кат маньыч.

— Вара могайым түнгалаш?

— Мүкш мурат пэш сай. Клавий,
түнгал!

Кэчэ вэлэ ончалэш—
Омарта гыч лэктына,
Кэчыгутақ рас лиймэш.
Паша дэнэ тыршэна..

Мүкш мурын сэмжэ дэнэ Купсола
чытыралтэ, малэн кийшэ-влакынат
шүм-кылышт тарваныш дыр..

— Ай-ай, чэслэ муро, — мурэн чар-
нымэкэ манэш Микалэ, — мылам пэш
кэлшыш. Муралов, тидэ мурым кө
шонэн луктын?

— Тидымат от шинчэ? Ой, сгэш
кэлшэ. Тидэ муро „Мүкш Отар“
пийэсыштэ уло, куго марий писа-
тыл Чавайн возэн.

— А а, тыгэжэ, слушай, мый
шарнэмыс. Уна ончыли шкэат шын-
дэнна ылыс..

— Вот самой тудо.

Тыгэ кутырэн шинчымэ годым
Начий дэнэ Клавий кужо мурым
йымыжгэ йүк дэнэ шуйалтэн гына
колтышт:

Ужар посто гай лопка олыкэт,
Порсын йарым гай йолкорнэт,

Корнэт воктэн пэлэдыштэ—
Ончэн шогэн куанэт.

Вара чыланат авалтышт:

Мүндүр курыкэт— тура курыкэт,
Күзалал-волал нойалмэт.
Курык воктэн түмэр отэт—
Ноймэт годым каналмэг.

Садэ мурын мулашыжэ толын
шумэк рвээ калык кошарташ гына
түнгалын ыльэ, Муралов пэныжал-
тэн гына колтыш:

Мэмнан илышэт—у илышэт.
Ласка илышым пуалмэт.

Мураловлан полшыцэ иктат ыш
код:

Мэмнан колхозэт—вийан колхозэт,
Куаналын илалмэт.

— Тидэ мурын сэмжэ нэлырак.
Кызыт йöсланэн илаш йöра мо?
Вэсла мурым шэлыштман, — манэш
В.слий.

— Вэслажым шкэ түнгал.

— Тый шонэт ом шинчэ мо? Сэй-
час кушкэдаи түнгалам.

— Чын, чын, Васлий, койышэтым
ончыктыян! — кычкыральэ Микалэ.
Васлий тыманмэш төрштэн лэк-
тэшат, мурэн-мурэн кадыргылаш
түнгалэш:

Түвырдык-түвырдык түмыржым
Кö пэралтэн, кө кайэн?
Рийа-рийа шүвыржым
Кö шокталтэн кө кайэн?

— А мый мом шинчэм, орадэ?—
Микалэ кычкыралэшат, кольаса гай
тыртэшталтын Васлий ончылан луды-
мымо сэмын тодышташ түнгалэш.

— Ха-ха ха!

— Охо-хо хо!

Рвээ-ұдыр-шамыч куанэн вош-
тылыт. А Микалэ но нүжэш, лап,
комдык лийэш, толаша.

Васлий муралта:

Какти нэрэт мо важык,
Кö тошкалын кө кайэн?

Микалэ руалта:

Түрвö түсэт мо укэ,
Кö шупшалын кө кайэн?

Вара кокынат шүлэшт-шүлэшт
пырньавак волэн шинчыт.

— Васлий, тидэ мурым кушто
колынат?

— Мый Торйалыштэ Йошкар-Ола

гыч толшо артистын мурэн-мурэн куштымыжым ужынам. Микалэ, тыйат улат ыльэ вэт?

— Пырляк ончэннас. Тудо артиштэ лудымо ала мо? Совсэм брат.

— Но тэжат онгайак төрштыл налда. Артистланак вэлэ колтышаш,—Клавий коклаш пура Чыланат „шу-у“ воштыл колтаг.

Рвээ-ўдыр-шамыч эркин-эркын мөнган-мөнгышкышт шаланат. Йүд эшэ утларак пичкэмышалтэш. Йүк-влакаг шагалэмыт, шыпланат. Ломбэр йүмалнэ гына коктын аман шыман өлталалт шинчат, пуйто нунын мутышт пытыдымэ, ойышт күрылтдымаш.

— Тый, Клавий, тугэ манат: „илышыштэ илэн мошташ күлэш“. Мый садэ ойэт дэнэ пэш кэлшэм. Тугэ гынат, илыш йыжыным, илыш корным шинчэн, палэн шогыман. Адак тый йырэт могай пудамыр кайэн шога, тудымат шинчаш күлэш. Илышыштэ кэч момат сокырын ончаш огэш лий. Сандэнэ тунэмаш күлэш. Тэвэ мыйын ойлымым от шурто гын, илэн от мошто лэктэш. А тый, Клавий, кунар ий тунэмынат?

— ШКМ-ым пытарэнам.

— Ну вот, тыйат альэ шагал тунэмынат, тышан шогалаш ок лий. Мый ШКМ дэч посна Шэрнур совпартшколышто пэрвой курсым пытарэнам.

— Молан шуктэн тунэмын отыл?

— Вуйышто операцым ыштэныт ыльэ. Сандэнэ ик ий канаш тўкна.

Тидэ кудлаштэ агутан шулдыржо дэнэ „соп-соп-со-оп“ пэралтыш, вара шуйалтэн гына муралтыш. Пэлийүд шумын палыжэ лийэ. Клавий дэн Муралов арама йүмалан шогалыт.

— Ну, ындэ малашат күлэш. Тый Торйалыш кунам кайэм маньыч?

— Кумышто. Райкомолышто тугэ каласышт.

— Могай курсыш?

— Пропагандистым йамдылымашкэ колтынэшт.

— Кунар жапан?

— Кок тылызаш. Ну, каймэшкэм

паша нэргэн Пэтров дэн кутырэн ончэна шонэм.

— Эшэ ужына, чэвэрын!—манэш Клавий, Мураловын кидшым чот кормышта.

— Тугэ лийжэ. Чэвэрын!—Мураловат ваштарэшыжэ пэлэштэн ойырла.

Клавий вашкэ койдымо лийэш. Муралов ик магал тудын каймэ йол йүкшым колышт шога, вара мөнгө вэлыш ошкылэш. Тудо нимомат огэш шоно, ушыштыжо иктэ гына: ласкан малэн колташ. Тачэ тудо шкэнжым куго пийалан йэнлан шотла. Чонжат йывыртэн, кумылжат күшнө шога.

Тыгэ вэсэла чон дэнэ ошкылмыж годым Муралов ончыко вучыдымо айдэмэ лэктын шогалэш.

— Господин Муралов, йүдыштө мом коштат? — кэнэта пэлэшта йэнг. Муралов йүкшө гыч Кулаков Микалым пала.

— Мый мөнгө, а тый кушко?

— Мый? Имньэ вўташ...

— Кызыт вўташтэ мом ыштэт?

— Ну, ойлэт вэт, мом ыштэт! Имньым пукшаш. От шинчэ мо? Эрла Йошкар-Олаш кайат вэт... Тугэ... Илэн мошташ күлэш... Ну, мый кайышым.

Мураловат ончыко ошкылэш. Вуйыштыжо у шонымаш: „Илэн мошташ күлэш ойым Микалэ шкэ уш гыч лукто мо?“

Эрдэнэ Пэтров вашкэ пожалтэш. Тудо вакшвалнэ кужо жапымак ок кийэ, пожалтмэкэ тачэ мо ыштышаш нэргэн вуй йыржэ пёрдыктыл налэшат, вакшвачын төршта. Ёстэмбалнэ эр самбар паровикла мўгырэн шинча Пырдыж воктэнэ сагат шолткыкта: „шылт - шолт, шылт-шолт“. Пэтров кидым-шўргым мушкэш, эр туалэтым ышта, шодым эр йуж дэнэ эрыкташ тў ө лэктэш. Кудывэчыштэ шогылтмыж годым капка йўкым колэш. Шэнгэкэ савырнэн ончалэш—урэм капка гыч Васлий пура.

— Сай мо тачэ кэчын?

— Пэш сай. Шкэндын могай?

— Ничэго.

Васлий колхозышто бригадирлан шога. Тудо ындэ лу ий годсэк комсомолэс. Кап кыл таза. Вэсэла.

— Ну, Васлий, пашат кузэ кайа?

— Лучко возым оптэн шындымэ.

Тыйым вучат.

— Мийэм вэлэ.

...Кугыжанышлан киндэ нангай-шэ шамычим ужатымэ дэч вара Пэтров канцэлярыш ошкылэш. Канцэлярыштэ Клавий гына шинчэн. Пэтров нымом пэлэштыдэ вэрышкыжэ шинчын, пинчак күсэнжэ гыч блокнотым луктэшат, ала мом пэш возаш тунгалэш. Палэ: тудо пэш куго шонымашыш пурэн, пэш күлэш паша нэргэн воза. Тугай гоным тудо пашам лугыч ышташ моткоч огэш йоратэ, тунгалмэ пашажым пэлэц огэш кодо, ыштэн шуктымэшкэ огэш чарнэ. А пашажым пытара гын, ынэт кутыро гынат, тыйым садак мутланаш таратэн шукта. Тудо паша гоным пэшкыдэ кумылан, йара гоным гын, тудлэч вэсэла, поро чонан айдэмым от му. Пэтровын садэ койышыжым Клавийат рашак пала. Сандэнэ кызытат, пашажэ ыльэ гынат, мэшайаш ыш тунгал. „Тэвэ йарса гын, шкак мутланаш тунгалэш“ манын шоналта. Чын, Пэтров ик монар жап возэн шинчымэкэ вийнэн шинчэ, чолга шудыр гайэ йандар шинчаж дэнэ Клавийым порын ончалын, воштылалмэ йөрэ пэлэштальэ:

— Тачэ кэчылан илымашэт йоршан вара?

— Ойлашат укэ, пэш йажо. Пашат шуко уло токан?

— Да, сита. Тачэ, Клавий, палэн лий: вич сагатлан правлэньым погэна. Члэн-шамычлан увэртарэ. А кэчывал каныш гоным коло кумло минутлан комсомолэс - шамычим пого.

— Вот мыйат садэ нэргэнак ойлынэм ыльэ. Муралов кайа дык, тудын олмэш ик жаплан иктаж ком да шогалташ күлэш. Комсорглан йоршө кө уло гын?

— Шоналтэн ышташ күлэш. Кө йөралан толэш, тудым шогалтыман. Тыйат кычал ончо. Мый шонымаштэм, комсорг пашам ыштэн кэртшэ йэнгым муаш йөсө огыл Мый муым...

— Көм—Клавий руалта, шкэжэ ала молан йошкарга.

Пэтров ыш каласэ, каласымэ олмэш „шыр-р“ воштылалэ да, ала могай паша дэнэ канцэляр гыч лэктэ.

Кэчывал шуо. Кэчывал каныш жапыштэ комсомол погынымаш чумыргэн. Тушко Пэтроват мийэн. Погынымаштэ Муралов олмэш комсорглан Клавий сайлалэ. Но погынымаштэ тунг пашажэ вэсэ ыльэ: дисциплинэ. Садэ нэргэн Муралов шуко кутырыш:

— Ала тэ, йолташ-влак, кө кузэ мошта, тугэ илынеда? Ала тэ дисциплинэ ок күл манын шонэда. Укэ. Тыгэ шонышо пэш кугун йонгыла. Дисциплинэ дэч посна ни могай пашат лийын ок кэрт. Мэмнан комсомол организацыштэ дисциплинэ лушкыдо...

Комсомолэс влак Мураловын кутырымыжым пэш колыштыт. Муралов адак шуйа:

— Самокритик тул дэнэ тачэ чыла титакымат когартэн чараш лука, көм күлэш гын, пэраш ида чаманэ, паша тугай койышым огэш йоратэ. Мый викак манам: мэмнан коклаштэ паша дэч шылын коштшо, аракам йүшө-влакат улыт...

— Чылан огыл!—Клавий кычкыралэш.

— Лүм дэнэ каласэ!—маньэ Васлий.

— Факт күлэш.

— Фактым йодыда мо? Йөбра. Вэт тэ шкэжат пэш шинчэда.

Опса түр пусагыштэ Ильуш ни-гушко ончалдэ шинча. Тудо йошкарга, ошэмэш...

— Ильуш!—пэнгыдын пэлэшта Муралов.

— Чыланат пусагыш ончалыт. Ильуш тарванылэш, йүкым вэлэ огэш лук.

— Вара, йолташ влак, пашана

укэ мо? Вожылмаш вэт Айста чыланат пашаш чот пижына. Тэвыс политик тун-машнат мондалтын.

Муралов дэч вара чыланат чот кутыраш тунгалыт. Пэтроват ойлы-дэ ок код.

— Эн ончыч комсомол коклаштэ воспитательнэ пашам сайэмдыман. Комсомол вэт у айдэмым кушта, воспитатла. А мэманн воспитательнэ пашана огэш кайэ Тугэ гынат, Ильуш гайыжым вуйышт гыч ний-алткалаш она тунгал. Лэнин комсомол лүмым таклан гына нумал кош-таш ок лий, а тудым паша дэнэ сулаш күлэш... Вот тыгай паша, Ильуш... Мый шонымаштэм, Ильушым так кодыман огыл. Тидэ вожылмаш огыл мо? Калык пашам ышта, а Ильуш комсомол вуйжо дэнэ йуын, лодырланэн коштэш Намы!

— Намы!—погынымаш ик йук дэнэ рашкалта.

Кэч могай пэнгыдэ, күй чонан йэнгат тыгай пулама годым шып кодын огэш кэрт. Ильуш йылмылан пэш йаклака огыл гынат, моклакажат манаш огэш лий. Тудо утларакшэ көргө чонан айдэмэ. Йэн дэнэ пэш огэш кутыро, лүдынат шогышо огыл. Күлэш годым лачы мак пыжыктэн пуа. Ильуш шкэ пашажым шонэн тунгалын гын, тунам тудым нимо дэнат шогалтэн от кэрт, садэ пашам ыштэн шуктыдэ огэш чарнэ. Тудым йалыштэ пошкудо-шамычшат үскырт маныт.

Садэ үскырт йэнгым кызытсэ погынымаш күлэш вэ гычынак ний-альэ. Пэтров кутырэн чарнымэкэ погынымаш ик жаплан лүшкымым чарныш. Тунам Ильуш вэр гычшэ киньэл шогальэ. Погынымаш шин-чажым Ильуш вэлкэ виктыш. Шып. Ильуш нигө умбак ончалдэ эркын пэлэшта:

— Мом ыштэда, тудым ыштыза. Но мыйын титакэм укэ...

— Пашаш от лэк, йуын коштат.

— Йуын гын мо вара? Куго титакымак ыштэн огыл, йэнгымат кырэн огыл. Мый шонымаштэм,—Ку-

лаков Микалэ төрштэн киньэльт, вашкэн пытарыш,—Ильуш нэргэн угыжым вурсэн кутыраш огэш лий... Тылэч вара Ильуш йуаш огэш тунгал дык...

— Молан аралэт?

— Тудо шкэжат йуэш. Йолташыжакыс.

— Закрой глотку! ужын отыл дык.

— Млам мутым пуза, — Клавий манэш.

— Ойло, ойло!

— Йолташ шамыч, титакна чыланнат уло. Тымартэ политзаньятьэ дэнэ ик тээмымат лончылэн шуктэн она ул. Йошкар пусакайт йара вэлэ шинча. Пырдыж газетат ик номыр вэлэ лэктын. Дисциплинэ укэ. Мэ пушкыдо лийын она кэрт. Мый манам: Ильушлан выговорым пуаш. Тудлан каласаш: огэш төрланэ гын, комсомол радамэш кодын ок кэрт.

— Чын, выговорым пуаш!

„Выговор“ шомак Ильушым тарвата.

— Ындэ ик канат ом йу, пашамат ышташ тунгалам.—Ильуш пэлэштальэ. Но ойлымыжо годым шинчажэ үскыргын ончалэ Погынымаш пунчалын: Ильушлан йу-мыжлан да прогулым ыштымыжлан выговорым пуаш.

Комсомол погынымаш пытымөнгө Муралов тошкэмыш лэктэ. Пүртүсым сөрастарышэ пушэнтгэ кодын огыл. Пэлэдыш ала кунамак лывыжгэн, йогэн пытэн. Пушэнтгэ ужартүсыжым вашталтэн, тудын олмэш той вургэмым чийэн. Лачак пизлэкичкэ гына оран-оран йошкаргын волгалтэш.

Муралов шыжэ гүртүсым йырлумэн ончалэшат, ушыж дэнэ шоналта: „чына“, тыгай пүртүсыштө чоным савырышэ нимаг укэ мо? Кэч мо гынат лийман“... Вара пэчэ-воктэн энэртэн шогалэш. Кэнэта идым пэчэ воктэнэ „хи-хи-хи“ чарга йукин воштылмо шэргылтэш. Муралов савырнэн ончал колта—ста-

туйо гай шыма, йытыра капан Клавий шырғыж шога.

— Мый ала мэшайышым?

— Мэшайаш пашам ыштымаш укэ вэт. Пүртүсүм ончэн шогэм. Клавий, ончалйан, пуртүс вашталтын рэт?

— Тугак лийман: пүртүс вашталтдэ ок кэрт, — пэлэшта Клавий, Муралов ончык мийэн шогалэш.

— Ах, мый тэвак мондэм... Приветствую. Пу кидэтым. Вийан лийжэ у комсорг.

Муралов Клавийын кидшым кормышта.

— Мыйат тыйым. Талэ пропагандист лийын тол. Эрла кайэт вэт?

— Да, эрла тунэмаш тўнгалман.

Клавий тўршталтэн пизлэ кичкэ орлангым тодыл налэш.

— Тугэ шогымэшкына айда тэ выс тышкэ шинчына, — манэш Клавий, пизлэ йымак ончыкта. Йыгырэ шинчын нуно чон пытэн мутланаш тўнгалыт.

Муралов Клавийын моторжым, чаткажым, тудын шара шинчажым, вужга понго гай оварэн шогышо онжым, сөралэ ончалтышжым нигунам мондыдымашын йōратэн. Муралов Клавийым шкэ кидышкэ налэш, чот йōратэн шындаш, пэлэшыма таш шонэн коштын. Тудо Клавийыштэ илышлан кўлэшлык кугу пийалым ужын. Коштымыж годым, альэ малаш вочмыж годымат эрэ шонэн: „Клавийлан шкэ йōратымэм мут дэнат луктын пыштэм. Тудо мый дэнэм кэлша гын, ушнэн, пырльа илаш тўнгалына. Шкэнан моштымынам, шинчымынам, вийнам тўшка илышлан пуэна... Но Клавий мыйым йōрата гын?“ Тудо Клавийын шонымыжым шинчэн огыл, тудын могыр гыч шўмэшкымымат, йōратымэ пушымат ужын огыл. Клавий Муралов дэнат моло дэн гайак кутырэн, воштылын, поро кумылжым ончыктэн. Ала тудат Муралов дэнэ шўмэшкымашым вуйыштыжо пунчал пыштэн гынат, ой, ўдыр ушым, шўм-кылым вашкэ палэн шуктэт мо!

— Манаш вэлэ вэт, Муралов, мэ кызыт пэлэдыш жапыштэ илэнэ. Мыланна кызыт куанаш, куанаш.

— Да, манмэтла, модыш, пэлэдыш жап... — Муралов вашэшта, ала мом шоналтэн, адак йэшара:

— Тугэ гынат, илымэ курымышто айдэмылан йолташ кўлэш.

— Мо, тыйын ик йолташэтат укэ мо? Тый вара нигō дэнат от кэлшэ аман?

— Тый, Клавий, могай йолташым манат?

— Могай, тугайак... Ик айдэмылан вэс айдэмэ гайак. Тэвэ мутлан, тый мылам йолташ улат, мый тылат.

— Ик айдэмэ чыла йэнлан нигузэт йолташ лийын ик кэрт. Адак йолташ шотышто пōрийэнг гын, ўдырым онча, ўдыр гын, пōрийнгым дыр... Вара тыйын йолташэт укэ мо?...

— Ха-ха! — воштылэш Клавий, — мый тыйын тыш лупшыметым шаггак шижым. Укэ шол. Мыйын тыгай йолташ лийын огыл, укэ...

— Ончыкыжат огэш лий?

— Ончыкыжо манат? Ончыкыжо ончылсо илыш ончыкта, — Клавий тыгэ манэшат, ала молан чурийжэ энгыж вўд гай тўслана. Тудо кэнэта Мураловын кидшым руалтэн куча, чот кормышталэш, вара трук тўршталтэн киньэл куржэш.

— Тый тыштак шинчэ, мый олмам кондэм. Пэш йажо, — мотор тўсан лывэ чоңэштэмэ сэмын Клавий куржын колта.

Муралов йывыртэн ончэн кодэш. Сэмынжэ воштылэш, кўсэнжэ гыч блокнотым луктэш, вашкэ-вашкэ сэралтэн ик ластыкым кушкэд налэш. Тидэ жапыштэ Клавий ош шовычэш олмам пўтырэн конда.

— Анис олма, пэш чэслэ.

— Олматшат, Клави, шкэ гайэтак чэвэр...

— Ит воштыл.

Нуно вэржэ гыч тарванат.

— Мый кайэм, — манэш Муралов. Он кўсэнжэ гыч кагаз ластыкым луктэш. — Тидэ тыланэт...

Муралов кайа. Клави Мураловын ошкылмыжым йатыр ончэн шога да, канцэлярышкыжэ пурэн кагаз ластыкым лудэш. Тушто возымо: „Клави, ала тыгэ возымэмлан сырэт гынат, шүвэдэн-шүвэдэн вурсэт гынат, мый винамат омыл, шкэ шүмчонэмым почын ончыктэм: мый тыйым йоратэм. Мыйын илыш корныштэм пагалымэ йолташ лий...“

Йүд йымал вэлым йүштө мардэж пуа. Кэчэ шичмылан йатыр жап лийэш; кэчэ курык шэнгэкэ пурэн гына шуо, шыжэ йүд уло тўнхам шэм ужгаж¹ дэнэ лэвэдынат шындыш—мучашдымэ пичкэмыш лийэ.

Кава йандар. Ик мэшанчык ластык пылат укэ. Но кава пундаш йўла. Шүдыр, планэт влак каласаш лийдымын йолгэн йўлат. Төвө шым шүдыр йолтыкта, уна шоктэ шүдыр волгалтэш, адак вуй ўмбалнэ чолга шүдыр² йолга. Тыгай йўдыштө шыжэ мардэж йожгымым колышташ, күшнө шөртнө тул дэн йўлышө кава пундашым ончаш сөралэ лэчат сөралэ огыл мо?

Мардэж утларак шаулаш тўнальэ. Мардэж таклан ок шурго, ала мом гынат кычалэш. Очыни пылым покта, чумырэн-овартэн йўрым кондынэжэ. Шүдыр-влакат тэвэ тыштэ, тэвэ тушто койын-койын пэтырнаш тўнальыч. Вашкэ нигуштат волгыдо түр ыш код. „Йылт-йулт“ койын волгэнчэ волгэлтэ—шэм пыл валан кадыр корным сэрыш. Тидын почэш мучашдымын чот күдырчө мўгыралтыш, „дыр-дўр-дўр“ шоктыктэн мландым чытырыктыш, тўнья кумдыкэш шэргылтэ... Ай, тўнальэ: лэнгыж дэнэ опталмэ сэмын шолдыра пырчан йўр кышкальэ...

— Чорт возьми! Тачэ тидэ йўрым пашаш ом кичкэ гын, айдэмэ ом лий. Фу, нөрышымат. Мо пэш чэслын шэдыштэн, а? — шүлэшт-шүлэшт пүнчө йўмак куржын толшо йэн

шкэ вуйа мугэдалэ. Вара йырым-йыр лап лийын ончалыат, пўй кокла гыч шуйалтыш:

— Мо, альят толым огыл мо?

Волгэнчэ чарныдэ волгалтэш, күдырчө лым ок лий—мўгыра, йўрат тугак шэлыштэш. Шонэт: садэ пуламырлан мучаш укэ. Пүнчө йўмалнэ шогышо йэн кок парньяжым упшаш чыкышат, чытыдымын чот шўшкалтыш. Садэ йўклан вашэш мут ыш лий.

— Фу! Лэшийым вучэн-вучэн йарнэт. Нимат чулым айдэмэ огыл. Тудыжо сай: шкэ кидышкэм налын кэртым, шонымэм сэмын ыштылаш тўналэш гын, ик илышым илэна кызыт. Могай эша илышыжэ лийэш! Ый дэн мўй... Чынак, мо, шайтан, йўр огэш чарнэ? Эгэ-гэ, тидэ мо тугай? Ала кө гынат мура. Нуко, колышт ончэна, кө кузэ мура?

Изишак йўр тыпланымэк йал гыч моткоч сөралын йымыжгэ йўк шокташ тўнальэ. Эн ондак вичкыж, онгыр гай йандар йўк шэргылтэ, вара адак кўжгырак йўк ушныш.

— Вон кө йытмыжэш! Онгай. Палэм...—пүнчө йымалсэ йэн койдэрэн шуйалта. Тугудэштат пүнчө дэч тораштат огыл шўшкыш йўк шоктыш, пүнчө йымалнысэ йэн тарваныш. Тудо трук вийнэн шогальэ, вара йырым-йыр пэш лачымын ончыштат, эркынак шўшкалтыш. Минут чоло жап гыч йол йўк шокташ тўнальэ.

— Ну, шайтан, шангак толам ыльэ да, йўр мэшайыш. Кунамсэк тыштэ шөгэт?

— Шангысэк вучэм. Колыштйан. Иктаж могай йўкым колат мо?

— Ой, ойлэт вэт. Колам вэлэ огыл, йэнгыштымак ужым.

— Но-о?

— Вот тэвэ тылат но-о. Упшатым карэн кодынат. От шинчэ мо, эрла йолташыжэ тунэмаш кайас...

— Тугэ-э. Ну, туштат вара ш она код. Клави мыйын огэш лий гын, вуйышкэм упшым ом шындэ,—манэш пэрвойсыжо, кэнэта йўкшым вашталтэн оила:

¹ Кўрык

² Чолпан

— Правлэньэ засэданышт пытыш мо?

— Пытыш,—өрканэн пэлэшта вэсыжэ, тунамак йэшара:

— От шинчэ, лодрыым мунытыс..

— Ала иктаж мом ыштышт?

— Ыштымыжэ-можо, вич трудо-дэным шыжыктышт вэлэ.

— Ончэмат, тый титак ыштэт. Мый шонымаштэм, пашажым пэш ыштышын койаш күлэш. Түжвалнэ моткоч йаклакан, йандарын койман, а шэнгэлнэ шкэ пашатым чот шинчэ. Мый вэт тылат шуко гана ойлэнам: мэмнан паша иктэ.

Күдырчан пыл эртэн кайыш. Му-ро йүк адакат талышныш.

— Э, мый вэт шангэ ойлэн шым шукто. Тыгэ ош ылам, клат ончылно воштылмо йүк шоктыш. Кла-вийын йүкшым тунамак палышым. Угыл воктэн шогальымат, мом кутырат манын колышташ тўнгальым. Кутырымыштым чыла умлэм ыльэ дыр, лачак йүд орол, Ларивон Вө-дыр толэш. Вуйжылан толшашлык. Нуно ала мо нэргэн кутырышт... „Шангысэт дэнэ кэлшэм“, „мыйат“, вэлэ колын шуктышым.

— Эх, тыйат! От колышт чыла.

— Йүд орол дэч изиш аптраны-шым шол.

— Ха! Ачажэ эргыжым палэн огыл гай лийыныс..

— Ом умло.

— Тудым вэс кана палэт,—манэш пэрвойсо, вара коктынат вэр гыч тарванат, писын. йыр ончыштын ошкылмэкэ нугыдо пичкэмышэш йомыт.

Купсола чумырыньэк мала. Кол-хозник-шамычат кэчыгут шийын нойэныт, волгыдынак пурэн возы-ныт. Колхозыш пурыдымо-влакат эр годымак пушкыдо тўшакыш шўн-галтыныт. Купсола урэмьм шэргыл-тарышэ ныгбат укэ манмэ дэч лачак йүд орол гына пэркалэн шкэ йүк-шым луктэш.

Тачэ йүд орол—Ларивон Вөдыр. Тудо пэркалымым кэнэта чарна. Урэм покшэлан шогалэш, колышт шогэн адак йал мучашкэ лупшал-

тэш. Йал дэчын шүдө шүдө витлэ мэтр коклаштэ колхозын клатшэ уло. „Волгыдо“ колхоз ту кла-тыш шурным шын шын оптэн шын-дэн. Ларивон Вөдыр кэчэ лэкмаш вэлышкэ йатыр ончэн шога. Ты жапыштэ күртнө йүк шоктыш. „шылт голт“ лийын шэргылтэ. Вө-дыр вуйжым клат вэлыш савыры-шат, писын тошкыштын ошкыльо. Клат ончылно шонэн шудымо кок ўмыл шинчашкыжэ пэрныш.

— А-а! Логалда! Ни с места.

— Чортым карэт мо? Мэ улына.

— Нимат огыл, лүдыктынэм вэлэ-ыльэ,—эркын воштылын пэлэштыш Ларивон Вөдыр.

— Эй, йүд орол, клатым оролэ-нат, ындэ мэмнам ороло.

Клат омса комдык почылтэш, адак уэш пэтырна. Йэн ўмылка-влак ик жапан койдымо лийыт. Ик жап гыч клат омса адак уэш почылтэш, лэкшэ-влакын вачэ ўм-балнышт ала мо ошын койэш.

Тунамак күртнө йүк адак шокта. Чыла шыплана. Йуд орол гына йал мучко ала мом пэркалэн ош-кылэш.

Октябрьн тўнгалтыш кэчылаш-тыжэ пүртүс йөршэш молэмэ. Йй-гэчэ йүк нэмэ. Шыжэ ночкыш пу-рыш: эрдэнэ тўнгалын вэс эр мар-тэнак чарныдэ йүштө йүр опта. Корнат лаврангэш. Кэчат йужгынам вэлэ пыл шэнгачын вуйым луктын „чуй“ ончалэш.

Тыгай ик октябрь эрдэнэ Клавий пожатэшат, эша ик кана нэралтэн колташ толашэн онча. Укэ, ок кэрт, пэрвой пожатмыж дэнак омыжо кушкэдалтэш. Нэралтымэ олмэш вуйышкыжо викак комсорглан сай-лалтмыжэ пура. „Почот пашам пуэныт. Пашашкэ чотак кичкалт-ман“. Тыгэ шоналта да, койко гыч тёрштэн киньэлэш. Кидым, шўр-гым мушкэш, пўйым эрыкта, вара чурий ончымо¹ ваштарэш шога-лын ўпшым шэрэш. Кочкын-йўын тэммэк Клавий канцэлярыш кур-

¹ воштончыш, күзгө

жэш. Канцэлярыштэ тудлан паша тич: түрлө учот; окса, киндэ кунар пурэн, кушко лэктын кайэн, кө могай пашам ыштэн, кунарэ. Кажнэ шагат, арньа, кэчэ, тылзэ, талук паша—чыла учотышто. Колхозник-влакынат кэчын ыштымэ пашаштым трудодэнь книшкашкыт возэн шогыман. Клавий чыла тыгай пашам сайын, лач ыштэн толэш. Садлан көра колхозник-влак изижат-кугыжат Клавийым йөратат, пагалат.

Клавийлан изиньэкак тулыкэш кодаш вэрэштын. Ачажэ пэш йорлын илэн. Мландыжат укэ улмаш, лачак моча гай изи шүкшө пөртшө вэлэ ыльэ. Илымэ курымыштыжо Клавийын ачажэ, Марка, моло сэмын куанэн илэн огыл, эртак йэн пашам ыштэн коштын. Империалист сар тудым нигунам пörтылдымашын шучко логарышкыжэ нэ-льэ. Салтак ватэ кок арньаш Клавуш дэнэ орлыкышко вэрэштэ. Тунам Марка ватэ кэнгэжым Ларивон кугыза дэнэ пашам ыштэн, тэлым йодышт кештын. Тыгэ орланэн-орланэн илэныт. Адакат кугу энгэк

лийэ: Клавийын аважым шужэм ий вэраш гай солалтэн нангайыш. Клавий йөршын тулыкэш кодо, йöным мумыж сэмын шкэ курым-жым шуйаш тўнгальэ.

— Клавий, мый тачэ райзошко кайэм. Тый,—кө кунар трудодэньым ыштэн,—спискым коймо вэрыш луктын сакэ. Адак имньэ вўташ мийэн тол. Палаш күлэш, ала ни-могай порадкат укэ.

— Йöра,—манэш Клавий,—мош-тымэм сэмын шуктэм. Тыйат рай-комыш пураш ит мондо. Тужэчын комсомол политшколлан программэ дэн учебникым кондаш күлэш. Адак... Мураловым ужат гын, сала-мым каласэ,—манэш Клавий, шкэ-жэ тўсланэн кайа. Пэтров ынжэ палэ манын шкап вэлыш савырна, шкапыштэ ала мом кычалшэ ли-йэш.

— Тангэт дэч, манам, ушкал гай кугу салам.

— Ай, тыгэжак ит мускыло... Айда лучо имньэ вўташ.

Пэтров дэн Клавий коктынат им-ньэ вўташ кайат.

Микалэ коньух пörтыштö шин-

чэн. Пэтров дэн Клавийын толмыштым ужэшат, ваштарэшышт куржын лэктэш.

— Микалэ ракш глашам лукйан, Торйалыш мийэн толам.

— Сэйчас кичкэн нуэм,—манэш Микалэ, имнэ вўташкэ пура. Тудын почэш Пэтров дэнэ Клавийат пурат.

Имнэ вўта куго. Коло имньылан ситышым ыштымэ. Волгыдо пурыжо манын окнам шогалтымэ. Микал дэч посна имнэ ончышылан Өртөмөй кугыза шога. Когыльянышт коло имньым ончаш пумо Өртөмөй кугыза лачак имнэ вўтам эрыкта ыльэ.

— Вара, кугыза, пашат кайа?— йодэш Пэтров, писэ шинчаж дэнэ чыла вэрэ ончыштэш.

— Паша пирэ огыл, чодраш ок кудал,—Өртөмөй пэлэшта, кокыралтэн йэшара:—Пашажэ тугай вэт, ыштэт гын, кайа. Мый вэт имньым пэш йөрэтэм, шкэ кидэм— йолэм гайак ончэм

-- Йорыш, йорыш, кугыза. Кызыт котырагшэ иктат укэ?

— Молыштын укэ. Тэвэ „Цыганкан“ ыльэ да, больницыш намиймэ дэч вара изиш вэлэ кодын. Түвө, уна, посна ойырэн шогалтэнам.

Вэс пэлыштыжэ Микал ончымо имнэ влак шогат. Клавий тушко пурэнат, ала мом изи книшкышкыжэ палэмдэн воза.

— Тыйат Торйалыш кайэт ала?— вўташ пурымыж годым Микалэ шыргыжалын пэлэшта.

— Укэ, ом кай. Кызыт Торйалыш кайаш нимогай пашамат укэ.

— Тугэ-тугэ...—Вара изиш шогылтмэк йўкшым вашталтэн пэлэшта:—мо кастэнэ нигушкат от лэк?

— Кушко кастэнэ лэктат? йўраныс...

— Ойлэт вэт, рвэзэ йэнлан йўр мэшайа мо! Адак омаш уло... Ну вот, Пэтров йолташат толэш... Готово, имньым кичкышым... Шич да пжинг вэлэ кой...

— Микалэ, вўтатым молан эрык-

тэн отыл? Ужат, эртак тэрыс ора вэлэ,—манэш Пэтров.

— Тачэ альэшуын омыл. Имнэ-влакат садак улыт. Эрыктэн от шукто. Пэш эрзэ...

— Тыгай годым вот кузэ манаш күлэш: имнэ огыл, коньух эрзэ!— Клавий руал пуа.

Микалэ Клавийын тыгэ руал пэлэштымыжлан йалт өрэш, шкэжат руал пунэжэ, но кугыракым сырыкташ ок йөрө манын, шыман кутыралэш:

— Молан тыгэ ойлэт? Мый имнэ вўтам кажнэ кэчынак эрыктэн толам. Кэч кунамат пэлэ пашам кодаш ом йөрэтэ. Мый айдэмак тугай улам. Манамыс, тачэ эшэ луктын кышкаш шуын омыл.

Пэтров Васькам тупшо гыч ни йалга

— Ужат,—манэш тудо,—пукшэт-пукшэт, а өрдыж лужо утыр вэлэ палдырна. Алашалан нормо огэш ситэ мо?

— Ындэ тый ман. Мый түрлө сэмынат пукшэн ончэнам. Имньыжак тугай ала мо. Вэтэринар дэк колташ күлэш. Ала можо нэнормальнэ...

Пэтров карандасыш пурэн шинчэш. Йўр дэчын накидкым вачўмбак лэвэдэш. Вара Микалэ вэлыш савырнэн пэлэшта:

— Тачэ вўтатым порадкыш кондо, имнэ-влакымат эрыктэ. Кастэнэ толам да ончэм.

— Хорошо. Все будет сделано...

Пэтров алаша эрдым сап дэнэ тарватыш. „Васька“ кашкын мардэжла шийалтэ. Клавий кансэльярыш пөртылэш. Микалэ күлта орвашкэ тёрштэн шинчэшат, тамакам пўтыра. Нэр гыч, умша гыч кандэ шикшым „пыж-пыж“ пуал колта. Өртөмөй кугызайат имнэ вўтам эрыктэн пытара, трупкажым пыжыктэн омса лондэмыш канаш лэктэн шинчэш.

— Микалэ, тэрысэтым луктын пытарышыч мо? Мый толашэн-толашэн пыкшэ пытарышым. Изиш каналтышаш да имнэ тупым йы-

гэн налаш вэрэштэш. Имнэ вэт арулыкым йората.

— Эрыктэнам... Эрыктэм. Кэчэ кужо вэт, шуэш. Тэрысымат луктам...

— Шольым, тый рвэээ улат, мый лэчэм утларак шинчэт, коч момат образцово ышташ маныт.

Микалэ Өртөмөй кугызан, садэ ойжылан түрвыжым пэл могырыш иралын „пыль“ ышта.

— Тый, Өртөмөй кугызай, чынжэ дэнак куго учоныйла кутырет... Манмэтла, ындэ вэт кэч могай пашамат эртак образцово ыштыман. Мыйат тугак йоратэм... Ага! Сам Илья Максимыч толэш. Милости просим...

Ильуш йүр дэчын брэзэнт плашым шонгалын, башлыкым шогалтэн Микалэ дэкэ лишэмэш.

— Мом пэш сөлэда? — Урэмыш вошт шокта.

— А эртак илышым чоңымо нэргэн,— пэл шинча дэнэ ончэн тототланыш Микалэ

Өртөмөй кугыза рвэээ калык дэнэ кутыраш йоным ыш муат, мэнгэ воктэн кэчышэ шоткым налын, имнэ тупым эрыкташ пижэ. Ильуш дэнэ Микалэ пөртыш пурат.

Тидэ жапыштэ Клавий Пэтровын шүдэн кодымо паша-влакшым шүктэдылын, колхозник-влакын трудодень книшкаштым погэн, кё кунар паша кэчым ыштэн лукмым возкалэн. Кэчывал дэч вара кужо список канцэляр опсаи пыжыкталтэш. Колхозник-шамычын пашашт йандар сүрэт сэмын палын күйэш.

Канцэлярыштэ пашам пытары мэкэ Клавий комсомолэс-шамычым пога. Клавий кажнэ комсомолэслан посна паша участкым пуэда: кёлан имнэ пукшымым, ончымым шэкланаш, кёлан колхозник коклаштэ газэтлан подпискым погаш, йужылан пөртым ончэн кошташ — умдыла, таракан, лавра ваштарэш кузэ күчэдалаш нэргэн умландараш. Йошкар пусак вуйлатышылан йагыр үчашэн Ильушым шогалтат.

Садэ погынымашешак рэдколэгийым сайлат. Редактыр Васлий лийэш.

Погынымаш дэч вара Клавий мөнгышкыжө кайа. Нойышо капшым кандараш койкыш возэш гынат, шуко ок кийэ, киньэлын окна воктэк мийэн шогалэш. Кэчэ мо вала кас вэлыш кайэн. „Пэтров мо пэш шуко шога?“ манын Клавий шона, окна йанакыш энэрталтын корнышко онча. Кэнэта тудын шинчажэ шүдырла волгалтэш: Пэтровын толмыжым тора гычак пала. Имнэшкэ канцэляр ончыко толынат ок шу, Клавий содор Пэтров вашэш куржэш.

— Вара мом кондышыч? — Клавийын пэрвой йодышыжо лийэш.

— Чыла. Эша утыж дэнэ..

Пэтров райкомол гыч политшколан „Лэнинизм азбук“ марла книшкам, програмым кондэн. Клавий книшка-влакым канцэлярыш пуртэн опта.

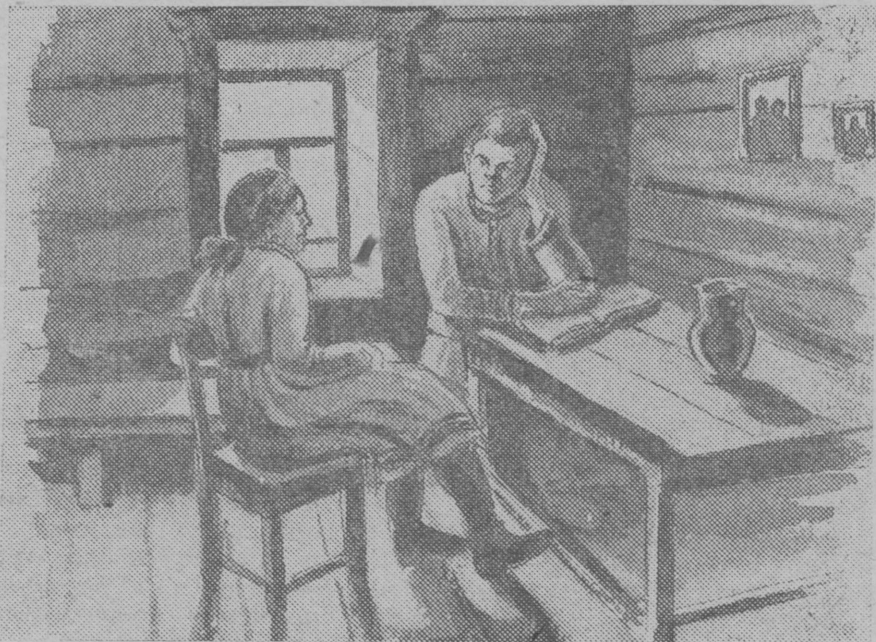
— Тэвэ тылат адак ала могай отношэньэ уло,— манэшат, Пэтров көргө күсэнжэ гыч эркын письма калтам луктэш. Клавий ты пакэтым күсэншыкыжэ содор пышта, куго куан дэнэ мөнгышкыжө чымалта. Ой, садэ письма возышым Клавий кидшэ гычак палэн...

Писма куго огыл. Тушто тыгэ возымо:

„Шэргэ Клавий! Кайшаш кэчын кастэнэ кутырэн шинчымынам шарнэ. Пэнгыдэ ой ыштымынам мыйат куанэн ушыштэм кучэм. Йара лийат гын, рушарньан тол. Мэ кызыт пэш чот тунэмына. Комсомол пашам йол үмбака шогалтэт манын үшанэм. Ындэ политшколым эртараш книшка, программэ уло. Чэвэрын“.

Устэмбакэ киньэр вуйжо дэнэ энэрталт возын, Ильуш пэш шонкала; тудын шинчашкыжэ, чурий начкашкыжэ түслэн ончалат гын, пэш вашкэ палаш лийэш: тудын чонжо вургыжэш, вургыжэш...

Тыгэ шинчылтмыж годым пөрт

омса почылто. Клавий пурэн шогалэш. Ильуш тунамак вийнэн шинчэш.

— Ала пашатым лугыч ыштышым? йодэш Клавий.

— Кызыт нигогай пашат укэ, так вэлэ шинчэм ыльэ. Шич,— Ильуш Клавийлан пүкэным шында.

— Мый, Ильуш, шукэшлан толын омыл... паша нэргэштэ,— манэш Клавий пүкэныш шичшыжла.— Пашанам тўналаш вэрэштэш.

— Могай тугай пашам?

— Комсомол пашам... Кодшо погынымаштэ тыйым йошкар пусақыш ышташ ойырышна вэт.

— Тугэ, тугэ..

— Так вот. Кызытак пашаш пижаш күлэш. Колхозник-влак йошкар пусақыш пурат, а тушто нимат укэ: йара пырдыж вэлэ. Книшкам муаш, газэтым, журналым выписатлаш күлэш; плакатым сакалаш, шашкым, шахматым. Ужат, ышташ тўнгалат гын, паша лэктэш.

— Тугэ ындэ.. ыштыдэ огэш лий...

— Ильуш,— адак манэш Кла-

вий,— тачак тўнал. Тидэ мэмнан пашана. Колхозник-влак адак радиом колыштнэшт. Нунын йодышыштым шукташ күлэш. Пэтров радиом шындаш оксам пуаш лийэ. Тэвэ тутат пугырак онгай паша.

Клавий Ильушын ўскыртшым раш шинча. Тудын йолагайлыкшымат моткоч пала. Тудо Ильушым сай, активнэ комсомолэсым ышташ шонэн. Сандэнэ тудым туныкташ, пашашкэ шулпаш, паша шуктымым йодаш шонэн пыштэн. Рвэзэ пашам ыштэн кэртшашлык. Но только йогылана. Ильушым тўрлаташ лийэш. Ончыч нимат тыгай огыл ыльэ. кызыт йўршэш вэсэмын. Ала иктаж кўн кид йымакэ вэрэштын?— шонэн Клавий.

— Мый тылат йошкар пусақышкэт политучобылан кондымо книшкам пуэм. Комсомолэс-влаклан лудашышт пуэдэт. Адак колхозник коклаштат шинчымашым шараш күлэш. Погынэн-погынэн книшкам, газэтым лудман.

— Да, луддэ илаш ок лий. Вара политучобыжо кунам тўнгалэш?

— Тачэ тўнгалына. Тый йошкар пусақыштэт порадкым ыштэ. Кас-тэнэ тушан погынэн заниматлэна.

— Йбра,—манэш Ильуш.

Тыгэ Клавий Ильушым пашаш таратэн кайа.

Клавий лэктын каймэ дэч вара Ильуш шукак ыш йуватыл, изиш лиймэк тамакым пижыктышат, урэмьш лэктэ. Кок-кум минутым шогымэк, кужо йол тошкалтышым ыштэн кўшыл мучашкыла ошкыльо. Тошто куд угылан пөрт турашкэ шуат, йомо. Тидэ пөртын озажэ Ларивон Вөдыр. Ильуш мийэн пурьымо годым пөртыштө Ларивон кугыза, эргыжэ—Вөдыр, Микалэ, адак ўдрамаш, йоча-шамыч улыт ыльэ. Ўстэмбалнэ кэчывал самбар мўгыра, подышто агытан шўр лоргыкта.

— Ну, родо-влак, шичса, эн ончыч чайым йўылдэн налына. Логарыштэ косажым, тэндан шонымаштэ, мо дэнэ утларак шўйалташ йонан?—манэш Ларивон кугыза.—Мый шонымаштэм, ошэт лучшэ проберет навэрнэ ..

— Кугыза, тыйын чын шонымаштэ ваштарэш шогалаш нигуштат каласымэ огыл,—малдалэ Микалэ.

— Конэчнэ, конэчнэ,—манэш Вөдырат. Ларивон кугыза шкэ шонымашыжым паша дэнак ончыкташ тўнгалэш. Эн ончыч шкэ нөлтэлэш, вара молылан радам дэнэ пуэда.

— Тэ плокан шогылтыда, тэвэ кузэ күлэш,—манэшат, Микалэ саканым ик кана нөлталмэ дэнак кошта.

— Вот молодэц!—Ларивон кугыза мокталта, вара кужаж вэлыш савырнэн пэлэшта:

— Шўржө кўйын гын, волтышаш вэлэ. А тэ кузэ шонэда, понго пэш сай закуско вэт?

— Моткоч йонан.

Эркин компаньон-шамычын көргышт ыра, вўр утларак модаш тўнгалэш, йылмыштат мочыла гай лывырга. Вашкэ агытанат ўстэмбакэ толын возэш.

— Микалэ, газэтыштэ кызытрак мом возат? Шукэртсэк ончэнат омыл,—йодэш Вөдыр.

— Такшэ положэньэ курйозный... Йапонжат тарванэн ок шу ала мо... Ильуш, малынэт мо, мо отат кутыро?

Ильуш, чынак, кутыраш шагал полша, колышт-ш вэлэ.

— Мый кутырэм, колыштам,—манэш Ильуш. Шкэжэ тугакак йыпланэн шинча.

— А молан сарым вучэн кийаш? Тудо тэвэ толын шуэш. Но, конэчнэ, саржэ вашкэрак лийжэ ыльэ,—Вөдыр малдэн қолтыш,—мыланнат малэн кийаш огэш күл. А развэ мэ пашам ыштэн огына кэрт?

— Чу, Вөдыр, эркинрак кутыро. Иктаж көн пылышыш солныш гын, вара пашам пытарэт...

— Чын, эркинрак кутырыза,—манэш Микалат,—мэмнэн пашанат эркин кайас... Да, каласаш күлэш, шагал ыштэна, шагал.

Ала молан чыланат шыпланат. Вара адак Микалэ йэшара:

— Мыйын чонэм шукэртсэк ракш алаша йўлата. Мый шонымаштэм иктаж кузэ йөнэштараш күлэш.

— Шўшкылаш—пэш нэлэ задачэ. Ну, а тый кузэ шонэт?—Ларивон кугыза йодэш.

Микалэ шкэ планжым умланда-раш тўнгалэш:

— Паша чынак куго, но ыштэн кэртшашлык. Смэкалкэ, риск күлэш. Садэ пашам шуктэн кэртына дыр. Тыгэ ышташ күлэш: чыла йола вор ўмбалнэ лийжэ. А тидым ышташ лийэш.

— Онгай, онгай. Умбақыжэ.

— Ларивон кугыза, тылат төрштылаш чот пэрна.

— Кузэ тыгэ?

— Тланэт кок арньа гыч вўташтэт куго гына нөрөпым кўнчэн шукташэт тўкна.

— Молан? Ом умло.

— Колышт. Ракш алаша тыйын нөрөпышкэг пурэн возэш. Конэчнэ, ылышэ огыл, шўшкылмэк. Ындэ кушан шўшкылаш? Тэвэ кушан:

Анганур чодраштэ самый нугыдэ-шыжэ... Ънышт тогыдайэ манын гэвэ мом ыштыман: вўта замокым эн онлак шалаташ күлэш. Но мый тудым ончычак лаштыртэн йамдылэм. Пуйто вор шолыштын лийэш. Вара шўшкылмө олмышто вўр, тылэч моло ынжэ лий манын кутко шуэ дэнэ лэвэдаш күлэш. Вара, мый шангак маньым, шылым тэндан вўташкэ кондэн пыштэна. Тужэчынжэ эркын йождараш лийэш.

— Молодэц, Микалэ, писэ ушэт лан моктэм! — Ларивон кугыза манэш.

— Тугэ онгай лийшашлык. Кызыт имньым, вара эркын ратшэ дэнэ молымат чўнгалшаш.

— План удивительный.

— А ындэ кōлан могай паша логалшашым ойлэна. Мый тыгэ шонэм: Вōдыр дэнэ коктын мэ алашам вўта гыч луктына. Мый ужатэм да йалэшак кодам. Тыштэ иктаж мо лийэш гын, мый тэндан дэкэ шижтараш шыжэм. Ларивон кугыза чодрашкэ мийэн возэшат, чыла йамдыла. А Ильуш... Тый полшэт чай, Ильуш?

— Полшэм.

— Ильуш чодраштэ орола.

Микалын планжэ дэнэ чыланат кэлшат.

Ларивон кугыза дэч лэкмэкэ Ильуш йошкар пусакаш пура. Йошкар пусакаштытэ, чынак, кугын нимат укэ. Тошто газэт-журнал вэлэ пўрак лонгаштэ кийат. Пырдыжыштэ, йыклык йара кышкар манмэ дэч, улыжат кок плакат кэча. Тылэч коч нимат укэ.

Ильуш йыр ончалэшат, тўрвыжым воштылалмэ сэмын ыштэн шкаланжэ шкэ пэлэшта.

— Тыштэ пōрдалаш сита. От тўнал гын, паша укэ гай койэш, а тўналат гын, пурак лонгаш йомат.

Шинчаштыжэ раш койо: пумо пашам ыштыдэ ок лий.

Комсомол организацыштэ паша изишак сайэмаш тўнальэ. Пэш ку-

гынак огыл гынат, изиш да ончык тарватымэ. Комсомолэс-шамычлан могай пашам пумо гын, кузэ шуктымышт тэргалтэш. Шуко пунчалышт илышышкак пурэн шога. Йошкар пусакаш сайэмаш тўналын, имньэ-шамычымат шот дэнэ ончат. Политучобым кажнэ арньаштэ кок кас эртаралтэш. Комсомолэс-влак йōратэн коштыт, тўрпō журналым, газэтым налыт, лудын шинчат. Адак сылнэ мутан кнагамат лудыт. „Са-вырымэ сōрэмым“ лончылэныт.

Корно дэнэ ошкылмышт годым Муралов Клавийлан тыгэ кутырэн:

— Вигак каласаш күлэш: пэш куго пашам ышталтын. Но тышан шогалаш огэш лий. Пашам эша чот ышташ тўналына. Мыйат вашкэ пōртылам, вич кэчэ вэлэ кодын.

— Кузэ, курсда пыта мо? Пэш вашкэс.

— Эн ончычак кок тылызаш лийэш маын ойлат ыльэ, кўчыкэм-дэныт. Програмыжэ тылызыштэ пыта.

— Пэш йōра. Тыгэжэ гын, мый тыйым вучаш тўналам.

Нуно корно воктэнэ шогышо одаркуэ дэкэ шуыт. Коктынат шогалыт

— Сита, умбакыжэ шкэтынат кайэм. Ужатымэтлан пэш куго тау.

Муралов Клавийым ондалэш. Вара шкэдэжыжэ чот лишэмдэн Клавийын лышташ гай вичкыж тўрвыжым шупшалэш. Клавийат шупшалэш.

Нуно ойырлат.

Муралов Торйалыш пурышаш лишан шэнгэкэ савырнэн ончалэш, лач тунамак Клавийат пōртыл ончалэш. Тунам ош шовычым ончэн ончэн рўзат.

Вашкэ Муралоз койдымо лийэш, а Клавий мōнгō вэлыш шкэтын ошкэда.

Пўртүс йōршэш вэсэмын. Кэнэжын тўсыжат кодын огыл. Кэчат шапалгэн, шуйакан ончалэш, кэнэж пагыт гай когартышашын огэш пэлтэ. Ийгэчэ йуалгэн. Клавийат шыжэ йўштō мардэж ваштарэш

сэнаш төчэн ошкылэш. Чонжо дэнэ куана. Мо вэрч? Ала шыжэ пұртұс чонжым ласкандара, ала тачэ Муралов дэнэ ваш ужын кутырымышт ұдыр чоным эша утларак пужгатэн.

Торйал гычын Купсолашкэ шым мэнгэ вэлэ, сандэнэ Клавий мөнгышкыжө пэш вашкэ шуын. Суртышкыжо изишлан гына пурэн лэктэшат, чытэн кэртдэ канцэлярыш куржэш. Канцэляр тич калык тэмын, ала молан гынат ұчашат, туманлат, рўжгат. Нунын коклаштэ Пэтроват уло. Тудо ұстэл воктэнэ пүкэныш шинчэнат, кидыштэ учот кнагам кучылтэш, кладовшикым вурсымо йўкат шокта.

— Тыгай паша молан йөра? Тидэ вэт социалист собтвэнысым шалатымаш лийэш. Чтож, судитлаш тўналына,—манэш Пэтров

Кладовшик Осып тэвэ йошкарга, тэвэ ошэмэш.

— Мом пэш рўжгэда, Пэтров йолташ?—йодэш Клавий.

— Тэвэ Осыпын куд пут уржа огэш ситэ. Ала шолыштыныт, ала висымэ годым титак лийын.

— Мо, Осылшо, нимомат тогыдайэн огыл мо?

— Кушко мом тогыдайэт? Ик кана ларыштэ куго лакак лийын ыльэ да, мый нимомат шым шоналтэ. Йужгынам мэшакыш оптэн налмэ годым шкэ тёрлыдэ кодэм ыльэ да, тунамат шкаламак титакым ыштышым. Чорт знает, шотым ом му.

— Конэчнэ, висымэ годым титак лийын кэртэш. Айда, тидлан протитлаш лийэш, айдэмыжэ палымэ,—манэш Вёдыр.

— Ну да,—Микалат пэлэшта.—Адак шотлымо годымат йонгылыш лийын кэртэш. Куд пуд—шўдө пуд огыл.

— Вара мом ышташ шонэда?—йодэш Клавий.

— Тэвэ актым возэнна,—манэш Пэтров.—Мый тыгэ шонэм: сутыш пуаш.

Осып шинчам пашкартэн, чурийжэ шэмэмын,—пэш чот ёрын, лўдын.

— Шкэ шинчэда. Но мый титакан омыл. Ик пырчылат нигунам налын омыл, ончыкыжат нигунам ом нал. Пытартышлан вот мом манам: иктаж кё клатыш пурэн. Чуза, мый икана клатыштэ тэвэ уна мом мунам ыльэ.—Тудо күсэнжэгыч ала мом луктэш.

— Да тидэ свисток!—кычкыралэш Пэтров.—Куштырак мунат?

— Клатыштэ.

— Могай взрыштэ?

— Лар воктэнэ.

Чыланат ёрыт.

— Тидэ кён свистокшо? Кё пала?—йодэш Пэтров.

— Она шинчэ,—маныт йужышт. Свисток мыйын маншэ иктат оклий.

— Свисток—тидэ чэпуха,—манэш кэнэта Микалэ,—вор пурэн маныда гын, свистокым кудалтэн кодаш дурак огыл вэт.

— Тыштэ мо гынат уло. Тидым тыгэ кодаш огэш лий. Мый шонымаштэм, куд пуд уржам шолыштыныт. Вор пэш талын толашэн, сандэнэ күсэнжэ гыч свистокын лэктын вочмыжым шкэжат шижын огыл,—манэш Пэтров.

— Мэ тыштэ мом ыштэн кэртина? Нимомат она кэрт. Сутыш материалым пуаш кўлэш,—Клавий йэшара.

— Конэчнэ, ты паша сутышко кайман, но тудын дэч ончыч мый уголрозыскыш шижтарэм. Вэт ты свисток дэнэ тудын озажым кучаш йөршэш нэлэ паша огыл Мый тўнлан свистокым шотлэм. Вара уржа вор шкак лэктэш.

Калык шаланымэкэ канцэлярэш Клавий дэнэ Пэтров вэлэ кодыт. Пэтров Клавийым туран ончалэшат, йыштрак пэлэшта:

— Мый шонымаштэм кладовшик титакан огыл, уржа вор йөршэш вэсэ. Мэ тудым муына.

Йошкар пусак пөрт ўмбак радиомачтэ шогальэ. Комсомолэс влак садэ пашалан пэш куго куан дэнэ пижыч. Правлэньат оксам утыж дэнэ

пуыш. Йужо арвэржым Пэтров шкэжак налын кондэн. Эн ондак наушник гына ыльэ, вара рэпродуктырым налын кондышт. Кызыт радиом чыланат колыштыт.

Тачэ йара кэчэ. Колхозник шамычат мөнгыштак улыт. Чыланат канат. Урэм дэнэ Пэтров да Клавий ошкылыт.

— Тэний шыжэ öрыктара вэлэ. Кылмыкташат альэ сайын тўналын огыл. Лумжо кунам толэш гын? Э-э, мом йоднэм ыльэ гала... да, Пэтров йолташ, тый уржа нэргэнэт материалэтым кушко колтышыч мо?

— Прокурор дэк возэн колтэнэм, вашкэ чыла раш лийэш шонэм.

— Йужгынам титакдымэ йэнгым йонгылыш судитлаш лийэш. Ала кладовшик йөршэш титакан огыл? Тушто пэш вичкыж вэрым мушаш ыльэ. Йүд орол дэнэ ик ойым пидын ыштэныт гын, замокым почаш йосö мо?

— Вот самый точкыш логалынат. Тидэ корно дэнак кайыман. Кызыт, Клавий, пэш писэ шинчан, сэлт айдэмэ лийаш күлэш. Мый ончэм-ончэмат, колхозыштына подозрительнэ йэн-влак улыт. Нуно иктыжэ-вэсым аралат. Но нунын коклаштэ иктыжэ тышкэ - тушко. Тудыжым вашкэ сай корныш пуртэн колташ лийэш. Тудың дэнэ ик жап вэлэ пашам ыштыман.

— Кө кө улыт?

— Кумытышт тэвэ шкэ чараш лэжыт, а нылымшыжым каласэм: Ильуш.

— Кузэ тый чыла тидым палэнат? Шойа огыл гын?

— Тидым фактичэски ончыкташ лийэш.—Пэтров күсэн гыч кагаз ластыкым луктын Клавийлан шуйа. Клавий шкэ ораж дэнэ лудэш: „нуно кумытын мыйым пэш куго пашаш шупшыт. Кызыт мый ончылнэм кок корно шога Кудыж дэн кайаш? Тидлан куго рэшитылыныс күлэш. Тидым мый кажнэ кэчын шонэм“.

— А кузэ тый, Пэтров йолташ, Ильушлан йолам ыштэт?

— Ха! Садэ задачым рэшитлаш

пэш вашкэ лийэш: кидшым ончо.

— Да, кидшэ Ильушын. А кузэ тидэ сэрыш тылат вэрэштын?

— Умлэн налнэт гын, умбакыжэ колышт. Мый мөнгыштэм окна воктэнэ шинчэм ыльэ. Ильуш урэм дэнэ ошкылшыжла лачмыйым ужат, окна йүмалэн шогальэ. Клавий, айда пырнэамбакэ шинчына, кутырымынам колын кэртыт.

Нуно шинчыт, Пэтров мутшым шуйа:

— Мый тудлэч тамакам йодым. Тамака мэшакым лукшыжла ты ластыкым шиждэ луктын возыш. Мылам тудо ала мо шот дэнэ шинчашкэм вик пэрныш. Ильуш каймэкэ мый лэктын нальым. Мэмнан колхозышто ала могай гынат пулама лийшашлык.

— Пэтров йолташ, илышыштэ кучэдалаш мый тый дэчэт шуко тунэмынам,—манэш Клавий.

Нуно коктынат пырнэамбач киньэлыт, йошкар пусак вэлыш ошкылыт. Йошкар пусагыштэ иктаг укэ манмэ дэч лачак ик айдэмэ гына үстэмбакэ лап лийын книшкам лудэш.

— Мом ыштэт, Ильуш?

— Йара жап гоным лудын шинчылтам. Адак политшколлан йамдылалтдэат ок лий. Пэш сөрал кнага.

— Чыным ойлэт, Ильуш, книшкам луддымо айдэмэ—йөршэш пичкэмыш.

— Тачэ политшкол лийэш мо?

— Лийэш. Тачэ мэмнан у пропагандистна толшашлык.

Пэтров тидэ жапыштэ йошкар пусадын көргыжым ончэн налэш. Тудо пэш куго молэмашым ужэш.

— Ильуш, пусагыштэт порьадкым ыштэт вэлэ?

— Кунар кэртмым ыштэнэм. Вот эшэ книшка влак шагал улыт. Эрла Торйал лудмо пөрт гыч кондаш вэрэштэш.

— Пэш сай паша,—манэш Пэтров.—Только мэмнан ик ситыдымашна уло: спектакльым она шындэ.

— Мый тачат шонышым да, йөршаш пийэс укэ. Шындышаш вэржэ

уло ындэ, тэвэ тидэ пэрэгородкым налын тэлылан йошкар пусак дэн йаслэ вэрэм иктышташ пэшлийэш.

— Молан? Пийэсымат муаш лий эш. Мыйын иктэ уло: „Шурно“.

Чыланат пусак гыч лэктит. Кажныжэ мөнган-мөнгышкыжө кайа. Мөнгышкыжө пурэн Ильуш шондык гыч папкым луктэш. Тужэчын күжгө тэтрадкым налын үстэмбакэ шарэн пышта, ала мом шоналтэн пинчак күсэныштэ пургэдаш пижэш. Үстэмбал нэ кийшэ тэтрадкым руалтэн налэш, вашкэ-вашкэ шэргал онча, но туштат нимом ок вэрэштарэ. Ильуш тэтрадкым кудалта да, шыдэшкэн шкаланжэ пэлэшта: „Тышэч кушкэд налын моштэнам, а умбакыжэ кошартэн шым шукто. Кушко чыкышым? Эх, вуйдымо, вуйдымо. Иктаж кө муэш гын!“

Изишак шонэн шинчымэкэ пэнгыдын пэлэшта:

— Все равно.

Тидэ йүдым Муралов ласкан малэн. Кастэнжэ политучобым эртарыш. Политучобо дэч вара рэпэтицэ лийэ. Пашам пытарымэкэ Клавий дэнэ урэмыштэ коштыч. Прогулко гыч толын, возын гына шуктэн, тамлэ омо дэнэ малэнат колтыш. Тачэ йөршэш свэжа киньэлын. Эртуалэтым эртарымэк кочкын-йүын төрланыш, вара Шолбоховын романжым лудаш тунгальэ. Лудаш ыш лий; пөртончылно йол йүк шоктышат, Пэтров пурэн шогальэ.

Кутырэн шинчылтмаштышт уржа йоммо нэргэнат мут лэктэ. Муралов садэ паша дэнэ пэш интэрэсоватлыш.

— Вара молан нимогай мэрымат приминатлымэ огыл?

— Матэриалым прокурор дэкэ колтым, тачэ-эрла тэргаш толын шуыт. Түлэч вара эша онгайрак матэриал лэктын,—манэш Пэтров, Ильушын сэрышкыжым күсэнжэ гыч луктын ончыкта.

— О-о! Пэш өрыктарышан паша. Прокурорлан пашажат кодын огыл. Викак вэлэ судыш пуман. А

молан тыгай куго документым ты мартэ шкэдэнэт кучэт?

— Мэрзавэц-влакым вэрэшак кучаш онгай паша огыл мо? Тылат парням руалаш пуэм: нуно шкэныштым шкэ кучыктат. Нуко, Муралов, тамакатым лукйан.

— Да-а, тидэ пашаштэ Ильуш куго рольым модаш тунгалшашлык койэш,—изиш шонэн шинчэн маньэ Муралов.—Но моло йэнгыштым шонэн ом му.

— Моляжым вэс кана ужат. Нуным түжвак лукташ мыланна Ильуш шкэ полша. Сандэн Ильушым шкэнан вэлыч савырыман.

— Йөрыш. Пэлыжым утла умлэм.

— А ындэ, пагалымэ йолташ, айда изишак йандар йужышто коштын ончэна. Тидын йөрэ иктаж могай пашамат ончалаш уто огыл,—Пэтров тыгэ манэшат, киньэл шогалэш. Мураловат пальтом чийа, суркэлкым вуйышкыжо пышта.

Түнө йүштө мардэж пуа. Пэтров дэн Муралов, тошкэмыш лэктит. Тошкэм йолкорно дэн кутырэн-кутырэн эркын ошкэдат.

— Пэтров йолташ, шарнэт, Торйал гыч толмына годым, киндэ нангайаш альэ эр, маньым. Ой, пэш чот йонгылэнам улмаш.

— Тудыжо тугэ да, шкэнан вэрчгына ойгырымо ок ситэ. Мэмнан йал совет көргыштө йужо вэрэшкэт озанлыкан-влак альэ тэмэн шуктэн огытыл. Нунылан полшаш күлэш.

— Мыйэ комсомолэц-влакым чумырынэм. Умландараш кайэна.

— Торэш ик пырчат ом лий. Пэш йөн дэн шонэн луктынат.

Муралов комсомолэц-влакым пога да, йалсовэтыш кайат. Йалсовэт Кожласолаштэ, пэл мэнтэ вэлэ лийэш. Курык коч вснчалат да, туштат. Вара йаллашкэ, кө кушто пыштэн огыл, пайлалт-пайлалт кайат. Йалсовэт көргыштө шым йал уло. Кажнэ йалыштэ колхозым почмо. Но чыланак колхозыш пурэн огытыл. Шкэт озанлыкан коклашат шукушт

кугыжанышлан киндэ пумо планым тэмэныт. Пыштэн шуктыдымо влакат кум йалыштэ вэлэ кодыныт. Муралов, Клавий, Ильуш Кожлайэрыш кайаш лийыт. Тушко вич мэнгэ лийэш.

Рвэээ-влак корно мучко эрэ мутланэн кайат. Муралов утларакшым Ильушым пашаш шымлэн ончаш шонэн пырля налын. Мураловын садэ политикыжым Клавийат пэш раш шижын Сандэнэ нуно коктын Ильушым корно мучко чойан, йыгыштарыдэ йодыштыныт. Ильуш чыла йодышланат пэш лач вашмутым пуэдэн. Мураловат шоналта: „рвэээт мый укэ шэнтгэч шинчымашыжым писэмдэн вэт“.

— Вот Кожлайэрышатат коктын эшэат киндым нангайэн огытыл. Могай тушто причинэ?— йодэш Муралов.

— Могай причинэ? Альэ умлэн огытыл, альэ клас тушман шөрэн,— Ильуш ормалгыдэ пэлэшта.

— Но йужо альэ тугайат уло: умлымо ўмбачат огэш нангайэ. Злостный-шамыч шурын улыт эша,— Клавий оила.

— Да-а, клас тушман кызыт пэш чойан ышта. Конэчнэ, нуно мэмнан колхозыштат улыт,—адак тўнгальэ Муралов.— Ужат, киндым шолыштыт, тылэч моло..

Ильуш кэнэта йошкаргэн кайа, но вашкэ шөрла. Тудо ала мом ойлынэжэ, упшажымат тарватэн онча, но кучалтэш. Вара эркин манэш:

— Улыт дыр мэмнан колхозыштат.

Тудо ушыштыжо пэш вашкэ шоналтэн колта: „чынжэ дэнэ, вэт мыйат клас тушман улам. Уй, кунар осал пашам ышташ полшэнам. Намы!“

Муралов эрэ кутыра:

— Тушманым ужаш, тудын дэн кучэдалаш тунэмаш күлэш. Кулак-влакым колхоз гыч вожгэак төргалтэн лукман.

Ильушын чонжылан йёсын чучын колта.

— А-а. Тэвэ Кожлайэр!—Клавий кычкыралэш.

Нуно Кожлайэрыш мийэн пурат. Киндэ нангайдымэ кугузам муыт.

— Кугузай,—манэш Клавий шыма йўк дэнэ.—Кугыжанышлан киндэдым пуэнат?

— Игэм-шамыч, пэш нангайаш күлэш да, имньэм укэ. Пэлыжым нангайэнам. Вара, крэсаньык киндыж дэнэ кō торгайаш тўнгалэш мо?—кугуза манэш.

— Кугузай, тый йонгылыш ойлэт. Ындэ вэт тошто кугужан власьэт огыл. Ожно пойан кугужа калыкым кучэн ашнэн, а кызыт вэт власьшэ мэмнан, шкэнан кидыштак; пашазэ дэн шэмэр крэсаньык оча. Киндэ дэч посна, кугузай, у илышым ышташ огэш лий. Кугыжанышлан полшаш күлэш,—Ильуш тўрлын умылтара.

— Кушто вара сай илышыжэ?— йодэш кугуза.

— Тыгэ илэн сай илышым ужаш огэш лий,—адак оила Ильуш.—Колхозышко пураш күлэш.—Тудо колхозын пайдалыкшым умландара. Мураловат, Клавият полшат. Кугуза дэнэ ик шагатым кутырэн шинчат. Вара пытартышлан кугуза шурным нангайаш кэлүэн шуэш.

Пашам пытарымэк мөнтгэш пөртылыт. Корно дэнэ ик шырымын ошкылмо годым корно кужын ынжэ чучманын. ушыш толын пурымым эрэшкэ коклаштышт вашталтылыт. Вич мэнгэт „пжик“ вэлэ койын кодо. Тошкэмыш толын шумэкэ, ик ой дэнэ чыланат пэчывак төрштэн шинчыт. Клавий йандар йўкшө дэнэ чытэн кэртдэ лыжга мурым тўнгалэш. Тудын почэш Муралов дэн Ильушат полшыдэ огыт код:

Шошым толшо шўшпўкшө
Чонэм луштарышэ огыл мо?
Мэмнан илышэт, у илышэт
Ласка илышэт огыл мо?

Калык эркин эркин погынаш тўнгальэ. Спэтакль ончаш Купсола марий-влак шот дэч посна йōратат. Ожныжо гын, рэволюцо дэч ончыч,

тидэ йалэш „спэтакль“ мутымат колын огытыл. Совет влась лиймэк шкэ кокла гычат „артис-влак“ лэктэдышт. Ындэ кэрэк спэтакль, кэрэк модыш кас, альэ кино лийэш гынат, кум ийаш гыч тўнгалын, индэшлу индэш ийаш йоткэ ончаш толты.

— Тачэ спэтакльыш кайшаш,— маныт ик кок пўйан кува-кугузашамычат.

Кумышо звонок шэргылтшынак занавэс почылто. Сцэнэш „Шурно“ пийэсым ончыкташ тўнгалыч Калыклан пэш кэлша. Йужгынам кэлыштарэн модшылан сово кырымаш ылыжэш, коклан лоргэн воштылыт.

Пэрвой кыдэж пытыш. Лучко минутлан канымаш. Модшс-влак сцэным ачалкалат. Микалэ Стопаным модэш, а Ильуш—Йогор кугузам.

Сцэнэ шэнгалан Микалэ Ильушым өрдыж гычшэ йышт шуралта:

— Тачэ... йамдылалт... йырым-йыр лыпланымэн...

— М-м... — манэш Ильушат Писын сцэнышкэ пура. Чыланат кутырат, воштылыт. Ильуш нигө дэнат огэш мутланэ, воштылмашкат огэш пура. Тудо такшат ала молан ошэм-мэ гай койэш.

Кокымшо кыдэж тўнгалэш. Калык адакат пэш шып лийэн, умлаш төча, колыштэш, онча. Опсам почын залыш Вөдыр пура. Конга воктэк угылыш мийэн шогалэшат, сцэныш ончаш тўнгалэш. Кокымшо кыдэжат вашкэ пыта. Туг как вашкэ кумышо кыдэжат тўнгалэш. Калык чот онча. Вөдырат шинчам вэлэ пашкартэн.

Тэвэ сцэныштэ Йогор кугыза уныкажым монь поктэн колта да, кышылым шкэ оролаш кодэш. Тудын джэкэ эркын нугысталтэн Арпик толэш. Коктын кутырат. Йогор нэрэн колта... Арпик уржам шолышташ пийэш. Йогор кэнэта төрштэн киньэлын, мэшакыш уржа олтэн шогышо—Арпикым руалтэн куча. Калык воштылэш, совым кыра. Вөдыр зал гыч лэктын ошкылэш.

Спэтакль пытымэк мурат, модыт, Кавырля кугызан куго шўвыржө почэш кўварым йызгэн налыт. Модыш кас латкок сагатлан вэлэ пыта. Калык куанэн мөнган-мөнгышкыжө кайа.

Ильушат нигушан шогалдэ мөнгышкыжө мийэн пура. Малаш пурэн возэш. Но омыжо ок тол. Ала можо нэралтэн колташ мэшайа. Вуйыштыжо төрлө шонымаш пучымышла шолэш. Чытэн кэртдэ киньэл шинчэш. Уэш вургэмжым чийа. Ёстэл тўрышкө мийэн шинчэшат, ушыж дэнэ шонаш тўнгалэш: „Момыштыман? Кудо корныж дэнэ кайыман? Тачэ вэг пунчал пыштымэ кэчэ толын шуын“. Ильуш инансыр пырдыжыш ончалэш, час пикш эртак ончык куржэш; ик сагатат шуын. „А сагат жап гыч,—шона Ильуш,—паша тўнгалашлык. Тачэ мланэм кэч могай гынат рольым моддэ ок лий. Мый альэ модаш тўнгалам.“

Ильуш пөрт гыч лэктэш. Капка ончылно шога, вара тошкэмыш кайа, мөнггэш оньыш коштэш.

Купсола тамлэ омо дэнэ шангысэк мала. Йүштө йүд. Мардэж пэш талын шурга. Пичкэмыш. Чондымо шып. Но тэвэ пэчэ вачын „йулт“ төрштэн ўмылка вончыш, вара имньэ вўта дэк „йышт-йүшт“ ошкыльо. Вўта ончык толын чарналтыш. Изиш лиймэк вэс мogyрым вэс йэн толын, ончык толшо йэн воктэкэ мийэн шогальэ. Нуно—Микалэ дэн Вөдыр улыт.

— Ну, вара?—манэш Вөдыр.

— Мо вара, тўнгалаш вэлэ.

— Самой йөнан жап...

— А Ильушэт ала малэн кийа?

— Ну-у, кунам мала, тудо шкэ вэрышкыжэ шогалынат дыр. А ачат?

— Тудо шантак төрланэн кайыш.

— Прекрасно.

Вўта омса эркын почылтэш. Микалэ алашам вўдэн луктэшаг, Вөдырлан кучыктэн пуа. Вөдыр йогын вўд гай йал шэнгэчын пасуш-

ко шикшалтэш. Ныл-вич минут жапыштэ Вёдыр Ананур чодрашат лийэш.

— Толынат шуыч мо? — кож йу-малнэ вучэн шогышо Ларивон кугыза эркын йодэш. Алашам ниалтэн онча. — Тыштэ койа дэн йуштылашат сита. Молодэц Микалэ, алашажым лудо гай лиймэшкак пукшэн. Ну, Вёдыр, пашана чылт каньылак огыл. Коч йбра эшэ йумын кава волгалта. Укэ гын, парнья чыкэнат огэш кой ыльэ. Ну, мом шогэт? Кинжалэтым лук.

— Паша пирэ огыл, чодраш огэш кудал, манын тошто марий. Но тачэ кэчылан тидэ ок кэлшэ. Кызыт пирэ дэчат талэ лийман, — манэш Вёдыр, кэм шулыш гыч пэл мэтр кужытан кинжалым „чож“ шупшын луктэш.

— Айда, Вёдыр, кинжалэтым логарышкыжэ шуралтэ. Чу! Э-гэ-гэ! Тидэ мо тугай? Йонгылыш ом лийгын, имньэ йол йуком колам. Тугак шол! Шого, шого, ала Микалэ

иктаж могай увэрым конда? Мо тугай?... Ик имньэ дэнэ огыл, тыштэ кум ныл имньэ уло.

— Мыйат колам. Ой, толынат шуыт. Чорт возьми, коч тидэ алашажым шуйныктарэн пыштышаш, — манэшат, Вёдыр кужо кинжалым имньэ логарыш чыкаш викта.

— Руки вверх! — кэнэта кычкыралэш ала кё. Вёдырын кидшэ гыч кинжал мучыштэн мландэ умбакэ кэрылтэш. Ончал қолтат — Пэтров. Тидэ жапыштак Муралов дэн Ильушат йара имньэ дэнак кудал толыт.

— Ну? Вара мом ыштэда? — кычкыралэш Пэтров. — Врэдитьыл кашак!

Вёдыр дэн Ларивон кугыза шэнгэк ончал қолтат, Ильушым ужытат, чурийышт кандалгэн кайа. Ильуш имньывалнэ шыргыжэш.

— Пэтров йолташ, нуным йалыш нангайна чай? Тачак Торйалыш кучэн қолтыман.

— Шонымашэт пэш чын. Про-

курорлан тылэч коч тэргаш кодын огыл. Ну, „р до-шамыч“, тарваныза. Тый, Ильуш, алашам вүдө.

Йалыштэ калык тэмын. Шкэт вуйа илышэ, колхозник-шамыч,— чыланат омаш ончык погынэныт.

— Тэмдан йолташда уна тэвыс омашыштэ кийа,— Вёдыр дэн Ларивон вэлыш савырнэн Пэтров пэлэшта.

Омаш омсам почыт. Омаштэ Кулаков Микалэ вуйым сакэн шога. Актым возат.

Тушанак Пэтров калыклан клас тушманым колхозышто врэдитыыл пашам кузэ ыштымыж нэргэн умылгара. „Кулак - влакым—Вёдырым, ачажым йэшыштгэ йал гыч колташ, Микалым колхоз гыч лукташ, врэдитлэн илымыштан суд дэчын чот

судитлаш йодаш“ колхоз митинг пунчалэш.

— Йолташ-влак,— манэш Ильуш,— мыйат умлыдымэм дэнэ йонгылышым ыштылынам. Нинэ сволоч-влак мыйымат тушман пашашкышт шупшнэшт ыльэ. Но мый нунын почэш шым кайэ, мый нуным кучыктышым. Тока клат гыч уржамат нунак шолыштыч... Тунам мыйат полшэнам. Тидлан мыйым судитлыза.

— Микалым. Вёдырым, ачажым чот судитлаш йодына-а!—адак кычкыралэш калык.

Пэтров алашам тупшо гыч нийалта. Вара Ильуш вэлыш савырнэн, шыргыжалын манэш:

— Пу кидэтым!

1935

Шольаш

Изир Эван

Энэж гай пыл түрым шэргалын эр кэчэ,
П сусо ош лумым гүчка.

Мэлнасэ үй сэмын йыкклэштын йол йэчэ
Эчакым у школыш шукта.

Урэмым тўзалын йомартлэ¹ пушэнтгэ

Парчажым савалын шога.

Урэмым сьоралын ондалшэ чөпмэнтгэ²

У мурым мура да мура.

Шольашын чийэмжэ, сумкажэ, ой, ошо.

Тэрадьшэ, кнагажэ обложко коман.

Эр энэ сай шэрмэ вуй дэнэ йал школыш

То мөнө ок лүшкө кошэш эш шыман.

— „Тунэмын волгалтын, пашаштэ тапталтын

Ал³ кадр лийшашлан кыртмалын тыршаш,

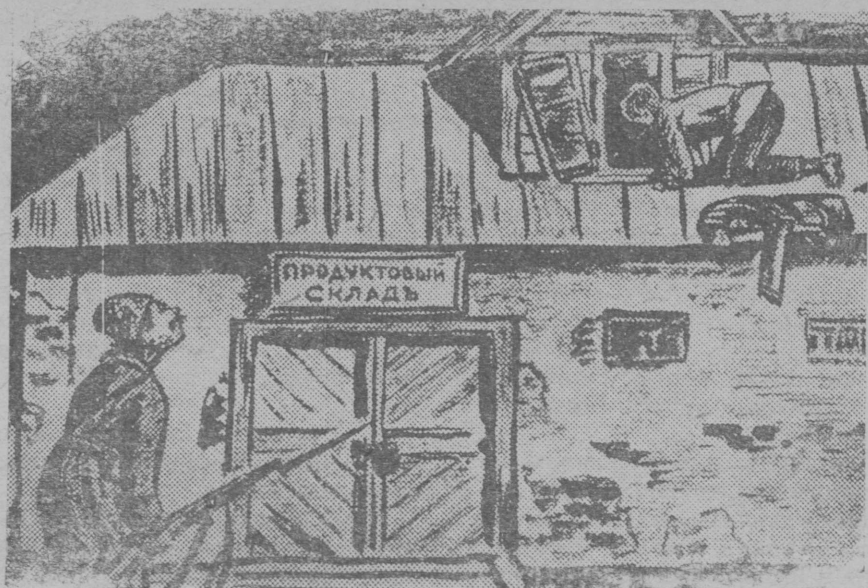
Октябрь эрдэнэ мэ шочна—тый маньыч,—

У илыш тўнъаштэ гэройлын кушкаш“.

¹ сылнэ

² т-лэф-н мэнтгэ

³ йошкар

Шочмо эл

Ойлымаш

Э. Чапай

Кок пачашан, изи окнан күй гөрт йўран сентабр йўд пичкэмышыштэ тьўрма ганьэ шўлыкан койэш. Улыл пачаш окна-влак күртньө рэшоткан улыт.

Лўдыкташ төчышыла шўшкэн пэлэ вэлалтшэ пөрт вуй калайым кырэн, штаб дэк шуйнэн шогышо кульман¹ пытартыш онга-влакшым шоргыктэн шинча вўдан мардэж пуа.

Элталмыж шудэ винтовкым элталын, нэлэ кэмым чийэн, шўкшө шиньэлын пыгартыш лаптыкшэ дэнэ пўтыралтын, пўгырнэн часовой коштэш. Лўдыктышө пичкэмышыш тудо чўчкыдын ончылтэш. Тудлан ты йўд шучко. Вэт ты кэчылаштэ гына пошкудо полкышто бойэвой припас шолыштмо нэргэн увэр шарлыш. А офицерствэ тыгэ оила:

— Мэмнан шочмо элнам, мэмнан отэчэствым измэнник-влак налаш төчат. Салтак влак! Пэлэдшэ, ончыкыжат пэлэдалтшаш куго Росий вэрч тушманым вийан онга дэн ваш лийза!

Чэрлэ йэн ганьэ часовой йөсын кокыралта. Кэнэтак измэнник-влак толын кэржалтыт гын?... Пулама жап. Шучко жап...

Часовойын онжо қызга Шўлашыжэ нэлын чучэш. Йолжат коршта. Пужлышо кочышым налдымыжлан изоляцияцион лагэрым эртышын ротный дэч алак кок нарэным налашэ салтак — кизытсэ часовой — кок кэчэ постышто шога. Тудо лўдмыж дэнат. ночкишто кылмымыж дэнат чытыра.

— Каргымэ илыш! — чон йөсыж дэнэ тудо шоналта Шинчавўдшө шокшын чўчын, вийэш лэктэш. Часовойын вуйышкыжо тўрлө шонымаш пура.

Салтак.. Кум ий годсэк шужэн, кылмэн, кыралт илымаш — кэм нэр да лупш, игылтмаш.. Салтак.. Тидэ воштылмаш, игылтмаш огыл мо?..

Флигэлялаштэ тул ок кой. Часовойын нойышо чүрийжым йўштө йўр дэнэ кырэн лач мардэж вэлэ пичкэмыш йўдыштө тэрла.

Күртньө омса воктэн эртышыжла часовой кэнэта чарныш. Йол йўк шокта...

¹ Савар

— Стой!—тубэркульоз дэн ойганышэ йэнгын ганьэ йўкшө дэн тудо кичкыралэ. — Стой, кто идет?..

Вашмут ыш лий. Часовой затвор дэн „чолт“ ыштыш.

Кульма воктэн йа ошкыл, йа чарнэн палыдымэ йэнг лишэмэш.

— Стой!—адак кичкыралэш часовой. Шкэжэ винтовкыжым толшо йэнг үмбак викта. Йэнг часовой дэк вигак лишэмэш.

Шкэнжым аралышаш вэрч часовой кумышо гана кичкыралын, лүйашат йамдэ лийэ. Кумышо гана кичкыралмэк, тудо чытырышэ парньаж дэн спусковой крүчокым тэмдалнэжэ.

Кө кичкыралмэ үмбач пост дэк толын кэртэш? Ныл гана кичкыралаш ок лий. Тыганьэ устав укэ.

Күчык жапыштак часовойын вуйыштыжо түрлө шонымаш, түрлө сүрэт эрта.

— Чарнэ!..

Устав пудыртымо... Часовой ныл гана кичкыралэ. Ындэ лүйаш вэлэ кодо.

Көн чонжо пытышашан? Офицэрын? Ала тидэ толшо—эн лишыл, эн йөратымэ йолташ? Мом шонэн тудо часовой дэк толын кэртэш? Ала часовойлан осал шонышо тушман? Тугэ гын, мом вуча часовой?..

Шүмын кажнэ гана пэралтымыжэ—шэргэ Часовойын ик жаплан пуаншэ парньажэ крүчокым адак тэмдаш тўнгалэш. Винтовкыжым шуйэн, часовой ончык тарвана, кок ошкылым эркин тошкалэш. Тудо кө толмым палэн лүйаш төча

Склад дэк лу мэтр чоло шудэ палыдымэ йэнг бас дэн пэлэштыш:

Ит кичкырэ... Тидэ—мый...

Йўкшө гычын часовой палыш—тидэ Ванька Крынкин. Тидэ—кум ийаш службыштыжо фэльдфэбэль дэч воштылтыш лүмым налаш йэтшышэ¹ „йөрдүмө Ванька“.

— Лүйаш шонышыч? — тўнгальэ Крынкин.—Тэмынат? Служитлэт?.. Мый пурэм...
¹ Шушо

— Колышт, ок лий, Крынкин... Ок лий, дос!.. Вэг вашкэ смэнэ. Тидэ—вуй паша! Устав...

— Шып лий!.. Шып лий, Тихий дос.. Шып лий, Сэрьюжа.. Мый тыланэт кэчывалым ойлышым. Тый шайара² шонышыч? Мый пурэм, колашак пурэм...

— Колышт, Крынкин, устав...—тўнгалын ильэ Тихий. Но Крынкин тудым вачыж гыч кучышат, пылышышкыжэ вурсэн каласыш.

— Тып лий, дурак. Мом тый аралэт? Көным? Каласэ, көн тидэ склад да тушто настаж? Каласэ...

Чарналтыш Крынкин. Йыр ончалэ.

— Каласэ, тый офицэр-влакым йөратэт?.. „Вуй паша“.. Чын, вуй паша, но калык ончылно огыл... Тидэ кэч пытартыш мутэм лийжэ—мый пурэм... Тый ит лүд. Э-эй, жап шуэш—шкэнан ганьак калыкыным аралаш тўнгалына! — йөсын шуйалтыш Крынкин — Сэрьюжа, мый йалт шужэнам... Пурэм, колат?..

— Вашкэ смэнэ... Пэл час гыч... Крынкин Тихийын пушкыдылыкшым ужо.

— Иэтшэна.

Осал шонышо вачыж гыч шиньэлжым нальат, склад вэлкэ савырныш. Часовой лүдмыж дэн чытыра.

— Колышт,—тўнгальэ тудо лүдын, йыштак,—а иктаж мо гын?..

— Иктаж мо гын? Лүйө!.. Лүйө мыйым, кузэ лүйат.. йэнгым. Умлышыч? Лүйө, только пуштшашын...

Вашкэн савырнэн шогальэ. Крынкинын чытырышэ йўкыштыжө түрлыжат шокта: сырымыжат, лүддымыжат, сөрымыжат... Пөрт пусак дэк мийэн, тудо вашкэ гына кэмжым кудашат, өрыктарышэ усталыкшэ дэн пөрт пусакыш күзаш тўнгальэ.

Пэрвой пачашын окнаж үмбалнэ кок вэршок нарэ кэрмыч лэктын шога. Осал шонышо йэнг ты кэрмыч шөрыш күзэн шуо. Онжым да мўшкыржым тура виктэн, копажым күй стэна вэлкэ ыштэн, кидшым кумдан шарышат, тудо, акробат ганьэ

² Воштылэш

койын, кэрмыч шөрэш изиш гына пижшэ пулвуйжо дэн ошкыл, пудыргышо окна йымак нушкаш тўнгалъэ. Пўтынъ окнам тудо пудырташ ыш тўчў. Тыгэ ышта ильэ гын, постын тўжвал мogyржо гыч палэ лийэш ильэ.

Часовой чытырэн шога. Чыла тидэ тудлан омо ужмыла чучаш тўнгалъэ. Ты шучко минутышто тудо чыла иктэш шотлэн тып шогэнат кэртэш ильэ. Альэ прэстунникын йўрлын вочмэшкыжэ чыла патронжым луктын олтэнат кэртэш ильэ. Тудо илышыштыжэ лўдмашан койышым пэрвой ужшо изи айза гыньэ эскэра Ты мин тышто изиш йўк шоктымаш, йа развудьашийын понар тулжо азал кычалшэ Крынкинын мо лийшашыжым каласат ильэ.

Крынкин пудыргышо окна йымак шуо. Окна рожыш пураш тўнгалъэ.

Часовой чытыра. Йыр ончылтэш. Кэнэна мўндўрнў тул койо. Тидэ— смэнэ Пэрвой постыш лишэмэш. А Крынкин ты жапыштэ складашкат пурэн. Нэлын тошкэштын, чолдыртатэн, тудо кўртнў ўзгар ўмбалнэ коштэш. Ўлыл пачашыш воымо тошкалтышым кычалэш.

Часовой ужо: прэстунник шырпым ылыжтышат, склад кўргў волгалт кайыш. Ындэ тудо Крынкинын окна дэк уэш толмыжым вуча. Оса олмэш ыштымэ окнашкэ винтовкыжым викта. Но изиш лиймэк шырпэ тул ўлыл пачашым волгалтара. Ты жапыштак лўдмў йўк дэн шолып кичкырымэ шокта.

— Тихий, а Тихий!..

Крынкин шкэнжым шиждэ чотынак кичкыра. Лўдмыж дэн, очыни, шкэжат ок шиж. Пудыргышо йанда рож гоч, рэшотка гоч тудо кэмвлакым луктын кышка.

Крынкин кўшыл пачашыш кўзэн, окна рожышто койо. Часовой тудын ўмбак винтовкыжым адак виктыш. Ындэ тудо пэлкэ колтышаш ынжэ лий манын чытыра.

Смэнэ пэрвой пост дэч тарваныш. Ты пост дэк лишэмэш, Развудьашийын кидыштыжэ понар тул волгалт

толмым Крынкинат ужо. Окна рожгыч лэктын, писын воышыжла тудо чон пытэн сўрвалаш тўнгалъэ.

— Сэрьюжа, дос, ит лўйў... Мый вашкэ... йэтшэна...

Смэнэ лишэмэш. Пост дэн смэнэ кокла кутло мэр чоло вэлэ кодэш.

Крынкин луктын кышкымэ кэмвлакым, шкэнжын шиньэлжым налын, лўдшў часовой дэк мийышат, каласыш:

— Лийэ!.. Тау!.. Олашкэ... Шып лий...

Часовой савырныш.

— Стой, кто идет?..

— Сме-ена-а! — мардэж йўрэ развудьашийын йўкшў шоктыш.

Эрлашыжым пичкэмыш казармын ик пусакаштыжэ, нар ўмбалнэ, салтак-влак шинчэныт. Малаш отбой шукэртак лийын. Коридорышто, тумбочко воктэн, дэжурный нэралтэн шинча.

Нарад гыч да бойэвой поход гыч нойэн тошо салтак-влак мыскынь койыт. Булкым кочкыт. Йужыжо лэвэдыш йымалнак кочкын кийа. Огыт пэлэштэ. Крынкинат ок ойло, шинчажым иктын ўмбакаст ок нўлтат. Пушкыцо булкым кочкэш.

Сэргэй Тихий молын дэчат ўншыш койэш. Тудат шинчажым йэнлан ончыкташ ок тўчў. Лэвэдыш йымак йыштак пурэн возэш. Лэвэдышым изиш нўлтат шолып гына онча. Малэн ок кэрт. Пўрдалэш. Тўрлым шона. Тудо ындэ иктаж луымшо ганалан кидшым кўпчык йымак чыкэн, кагаз пўтыркам луктэш. Пичкэмыштэ лудын ок кэрт. Койа шрифст дэнэ возымо вэлэ шинчажлан пэрвойак пэрна: „Голос солдата“... Тудо шкэжат ок шинчэ, кужэч вэрэштын кўпчык йымак ты газэт?

Ок чытэ Сэрьюжа Тудо кидшым адак кўпчык йы ак чыка. Тунамак вачышкыжэ ала кўн кидшэ вочмым шиждэш. Сэрьюжа савырна. Пошкудо нарыштэ кийэ Глушэнкон шэм шинчажым да шырыш ош пўйжым ужэш. Глушэнко— украинэц. Сэргэйлан йыштак каласа:

— Хай лэжить, хай... Пыштэ... Эр-ла ончэна... Ончо түвө дэжурный толэш.

Дэжурный омыжым пытарышашлан коридор дэн толын, казармыш ончалэш Кэчыгут ноиэн коштшо салтак-влак нэр шупшын малат. Шып... Дэжурный савырнэн ошкылэш.

— Йёсланэт? — Сэргэй дэч йыштак йодэш Глушэнко. — Малаш ок лий?

Сэргэй ок пэлэштэ. Глушэнко үмба-к лүдын брын онча.

— Мый тылат каласынэм, Тихий йолташ.. — ласкан тунгалэш Глушэнко — Мый каласынэм: лийшаш паша лийын — эртэн. Колат?.. Тыгэ ышаш күлэш манын ом ойло, эртышэ эртэн. Умлэт?..

Йышт оила Глушэнко. Пэл час, ала ч с о йла. Пытарышлан каласа:

— Йолташ манам ындэ, йолташ... Мыскынь койат... Тыгэ кучэдалыт мо каргымэ строй ваштарэш?

Глушэнко ласкан оила. Сэргэй тудым чон пушашла колыштэш Глушэнкон мом шонэн илымыжым, моганьэ улмыжым Сэргэй кизыт ижэ умла.

Тэч пэл йүдат шуэш. Сэргэй малэн ок кэрт. Глушэнкон ойлымыжо тудлан чэвэр йомакла вэлэ чучэш. Кодшо йүдымсо пашажым Сэргэй ушэштара. Молан гын — Тихийлан кысык чучэш. Йүкын кичкыралмыжэ шуын колга.

— Каргымэ строй!.. — йылмыжэ пэлэшташ төча. Но ок пэлэштэ. Суртысо нэлэ илышчыжым ушэштара. Вуйшыкыжо тачэ у шонымаш пура, шинчавүдшө гоч ончылко лийшаш, йомакысэ ганьэ чэвэр илышым ужаш шонэн куанэн воштыдалэш..

Тудым омо пизыра.

Тидлэч вара шуко ий эртыш. Но тидэ шучко факт ыш мондалт.

Жап эртыш. Сэргэйын шочмо мландыжым мушкын йогышо куо Пэчоро вүдат күжгө ий комым шуко гана пудыртэн, тич ташлэн, ийым сэр үмбак кышкэн кодыш.

Пэчоро пизырналт ок кийэ. Ойган Пэчоро тынысым йората. Тудо шкэнжын күй сэрэшыжэ ий гыч ийыш эрэ у тамкам корэн кода.

Йамлэ шошым йүд ильэ. Курык вуйысо чодра үмбак тылзэ онча: сэр воктэн лу кудан Урча йалым — кизытсэ „У Польан“ промколхозын кудвэчыж-влакым чэвэрын волгалтара. Товар дэн лүмын локшычмо ганьэ онгай утыос в акат ты тылзэ ваштарэш чэвэр койыт, пуйто нуно уэш шочын шогалыныт. Ожсо ойган Пэчорат кизыт чэвэр койэш. Куго ий кандар-влакым¹ шөрын шогалтыл, Урча йалысэ агурэш тыгылэн² шындэн. Пэчоро вүд шкэнжын сэржым мушкын, шошым сэм дэн гүжлэн мүндүркө йогэн эрта.

Гүжла Пэчоро. Гайга гүжла. Тымык, тылызан йүдыштө ты гүжлы-маш, тый колышт шинчэт гын, түрлымат шарныкта.

Сэр мучко — йолыштымо глухар-влак. Моль дэн колташ штабель-влак йамдэ. Кэчыгут ыштэн нойышо сплавшик влак йүд жаплантыштэ сгыт кой. Нуно тамлын малат. Күлэш жапыштэ нуно, трэвого почэш лэктын, шолымат сэнат. Күлэш гын, талэ Пэчороланат вуйым огыт пу. Нуно пүртүс дэн кучэдал моштат. Вэт нунын оролышт, постыш шогалтымэ часовойышт уло. Часовойлан ушанат.

Ик күкшө штабель үмбалнэ коктын шинчат. Нуно коктынат күжгын чийэныт. Ташлышэ вүд үмбак, эркын кожганылшэ ий кандарла үмбак түслэн ончат.

Кидысэ бэрданкыжым воктэкшэ пыштэн, рвэзэ йэн шкэ кидшым тарванылшэ ий кандар үмбак шу-йалтэн ончыктэн каласа:

— Ончал, Лиза, ончал: түвө ту кашакшэ йалт ош маскала вэлэ койэш.. Ончал, Лиза, кузэ тарвана... Луйэм мо?..

Рвэзэ шкэ кидышкыжэ бэрданкыжым налэш.

¹ Моклака.

² Шүшкын.

— Лүйэн ончо...— ольан пэлэшта тудын воктэн шинчышэ үдыр.

— Ой, онгай лийэш ильэ! — йочала куанэн рвэзыжэ каласа. — „Б-бух!..“ Ой, онгай лийэш ильэ тунам! Куржын толыт ильэ дыр. А глухар влак—вэрыштышт...

Ала мом шоналтэн рвэзыжэ сэмын воштылэш. Вара шуйа:

— Пэш онгай лийэш ильэ... Умас-сэ ганьэ, бригадир Ломов ганьэ, йолашым чийдэ куржын толшыжат лийэш ильэ дыр.

— Ой, йылмэтшат...— пэлкэ савыр-нэн шинчэш Лиза. — Тый, Ваньуша, тэвэ тыгэ ойлаш тунгалатат, шпана ганьэ вэлэ койылдэт...

— Чынак?— йүкшым онгайын күтэмдэн, участкыштэ ударниклан шотлалтшэ бригадир Йыван йодэш. — Чынак? Мый ома т шинчэ ильэ...

Йыван воштылэш. Воктэкшэ мугланаш толын шичшэ ўдрамаш бригадир дэк чак лийэш.

— Каласэ, Лиза, ала чынак мый шпана ганьэ койам?.. — ындыжэ йүкшым изэмдэн, тэкшырымэ сэм дэн пушкыдын тудо йодэш.

— Ом шинчэ. — пэлэшта Лиза. — Мый тунэмшэ ом ул. Тэвэ дэсьатник курсыш лурэн тунэм лэктам, вара каласэм...

Воктэнжэ шокшо пальто дэн пўтыралтын, шкэ вуйа ала мом йыштак шонэн шинчышэ самырык да чэвэр гына үдыр Йыванлан жал чучо. Тыганьэ мотор йүдыштө ты үдыр мом шона? Кө тидым пала?... Лиза шкэжат ий-ўмбак ончаш йорага, шкэжат тудо мутым тыгэрак лүктэш ильэ. А кизыт шона, шона... Кө шинча, ала кизыт тудын эн пийалан жапшэ? Ала шошым вўд гўжлымө дэн ик төрак тудынат иктаж түрлө шонымашыжэ тарванэн? Ала адак Йыван вэрчак тудын шўмжат шошым вўдлак шолэш? Йыван тидым ок шинчэ. Йыванын вуйышкыжо тыганьэ шонымаш альэ пэрвой вэлэ пура. Сандэнак Йыванлан самырык Лиза—сай бригадир—вучыдыма гычак жал чучын колтыш. Сандэнак Йыван шкэжат

моло түрлө мутым лүктын ыш кэрт, йышт лийэ... Тудо йыр ончалыэ. Кугын шўлалтыш. Киньэл шогальэ. Шинчажым вўд ўмбак кудалтыш.

— Мом ончэт?— пушкыдын йодэш Лиза.

— Ончэм...—эркын каласа Йыван.—Тачэ вўд лўдмашан огыл гай... Садым ончэм... Глухар влак альэ кайшашлык огытыл. Лўдшаш укэ...

Йыван олмышкыжо шинчэш. Кугын шўлалта. Тидэ жапыштэ гўжлышө шошым сэм почэш ала мом гына муралтэн колтымыжо шуэш... Көлан мураш? Шкэт шинча ильэ гын, ала тыганьэ шонымаш вуйышкыжат огэш пура ильэ? Ала Лизак тыштэ винамат? Йыван шкэжат ок шинчэ: молан дыр тудын шўмжө чўчкыдын кыраш тўнгальэ... Лиза воктэк чак шинчэш. Нэлын шўла. Самырык үдырын вачэ ўмбакшэ кидшым пыштэн, шокшын шўлалта. Тўрвыжө шўртнэн гына каласа:

— Лизайэм... Тыш ончал... Тыланэт каласынэм...

Мутшым Йыван ок пытарэ. А самырык үдыр тудын мом каласышашыжым ончылгочак шижэш.

— Ну, каласэ, каласэ... — Лиза ольан гына пэлэшта. Йыванын каласымыжым вучыдэ вара шкэжак йэшара:—Вэт тый кайэт... Арми-йыш кайэт...

Йыван нимом каласэн ок кэрт. Тудо Лизам кыдачшэ кучэн, шкэнжын вийан онгышкыжо шын элталэш.

— Кайэт тый... Арми-йыш кайэт...—моло мутым муын кэртдэ, йүкшым изын гына лүктэш Лиза.

— Арми-йыш?—йодэш Йыван.

Лиза ок пэлэштэ. Йыванын вийан кидшэ йымак уло капшэ дэн вэрэштэш. Нэлын, күрылтын шўла. Чыла йыргэсым мондэн, нуно коктынат ик жап йыштак шинчат. Вара сэмын үдыр он гыч, памаш гыч йогэн лэкшэ йандар вўдла, ласка йүк лэктэш.

— Тый кайэт, Вань.. Тўвө, ончо, чэвэр гына ий кандар... Тўвө... тый садэш шинчат да кайэт...

— Ий кандарэш шинчын манат?— тўналэш Йыван, ласкан воштыла-лэш.— Тый йоча ганьэ ойлэт, онгай чучэш... Чын, мый кайэм. Мый кузэ кайашыжат шинчэм. Тыйат альэ ужатэт... Умбакажэ мый пароход дэнэ, пойээд дэнэ мўндўркэ кайэм... Армиыйш мый йывыртэн кайэм. Но каласэ, армиыйш кайымаш мыланна мэшайа мо?..

Лиза тидымат шинча. Но тидын нэргэн нимом ок каласэ. Йыван дэн кōнымыжым тудо чакрак шичмыж дэнэ вэлэ шижтара.

— Лизочка,— олян пэлэшта рвэзэ бригадир,— тый иктаж мурым муру, мый колыштам...

— Ала мурэш, ала шорташ... — ўншыла койын ўдыр каласа.

— Молан шорташыжэ? — ўрэш Йыван.

— Чыла иктэ огыл мо?.. Вэт илышын эн йосё жапыштыжат мураш лийэш, эн пийалан минутыштыжат шорташ лийэи...

Лиза кугын шўлалта. Волгыдо йўдыштё мўндўрчын чэвэрын койшо, чодра дэн лэвэдалтшэ курык сал-влакым ончалэш.

— Вэскана мурэна, Вань, вэскана,— йэшара тудо.— Тый иктаж мом ойло... Иктаж тўрлө шучко йомакым ойло...

Йыван пэрвойжым шып шинча. Кэлгын шўлалта. Ала мом ушэштара Вара тутат мўндўрк ончалэшат, тўналэш:

— Йомакым манат? Колыштатгын, каласэм. Шучко йомакым каласэм...

— Ойло, ойло...

— Колышт... Изам ойлэн ильэ.

Мардэжан шыжэ йўд ильэ. Тулупым чийэн, винтовкым „на готове“ кучэн кўй гараж йыр коштшо йошкарармэйэц часовойлан шогалтымэ. Тудо ик вэрыштэ ок шого, ындэ иктаж лучко ганалан гараж йыр эркын ошкыл савырна.

Мардэжан, йўштё йўд! Мо чоло тудлан сай чучэш, кунам йошкарармэйэц ўшанэн пумо постыш шо-

галэш! Тыганьэ пийал чылажлан ок вэрэшт. Эн пагалымэ бойэц вэлэ постыш шогал кэртэш.

Часовой шинчажым йўд вудакагыч ок нал. Шуко гана тудо пост дэч ўрдыштё шогышо уа тўшка ўмбак ончалэш. Тудо шинча: мўндўрнө огыл мўгырышө тэлэграф мэнгэ, посна шогышо олмапу, шолаштыла изэ мэнгэ—чыла тидэ— ончаш пумо вэрын мэжажэ. Кб ты мэжа гоч пост вэкэ лэктын кэртэш?

Винтовкыжым когла йымакшэ ишалтэн, часовой кэлгын шўлалта. Мландэ кумдан, эрыкын чучэш.

— Чаплэ йўд!—шоналта часовой. Шкэжэ лўдын колта. Кунам постышто ўрдыж паша нэргэн шоныман? Кажнэ омсам, пломбым да окна влакым онча. Тэвэ ты куго кўй пырдыж шойылно вурс имньэ-влак. Уйлымө. Йамдэ.

Куанэн, моктанэн ошкылэш. Моло нэргэн шонаш ок тчө гынат, вуйышкыжо тўрлыжат пура.

... Тэвэ олма пу. Кушто моганьэ наста уло часовой чыла шинча. А лийжэ ильэ кэч сэдэ олмапу воктэн кийшэ иктаж тўрлө шэм наста. Тарваналжэ... Мом ышташ тўналэш часовой?

... Шэм настам часовой пэрвой палэн шуктымэшкэ ончалэш, вэржым палдырта. Тэвэ тудо тарвана... Нушкын толэш? Кōн тыганьэ правэжэ уло—границэ воктэнсэ постыш толаш?

... Шэм наста олмыжым вашталта. Лишэмэш... Мом ышташ?

... Часовой гараж воктэн шиждымын эрта. Шэм наста тарвана. Нушкэш. Пост дэк утыр лишэмэш. Часовойым ужэш. Часовой ўмбак наганым викта. Но часовой ўшык вэрым шинча—йомэш, ок кой... Осал шонэн толшылан тидак кўлэш. Тыршэн нушкэш тўналэш. Гараж дэк лу мэтр чоло вэлэ шуын огыл. Йот йэнгын воктэнжак талын кичкыралмэ шокта.

— Стой! Руки вверх!..

... Осал шонэн толшо киньэл шогалэш. Кидшэ гыч чыла вэлалт

кайа. Ужэш: ончылныжо йошкар-армэйэц шльом дэн, шиньэлым чийэн, винтовкым кучэн шога. Тидэ—совэт часовой. Кө границэ воктэнсэ постыш толын кэртэш?..

Тулупым чийэн ошкылшо часовой шкэ сэмынжэ шымара. Моктанэн йыр-ваш ончалэш.

— Онгай фантазий!—шоналга часовой.—Тушман йошкар часовойын могоньэ чоткыдылыкшым, пэнгыдылыкшым тўсмырлэнат ок мошто дыр...

Тыгай онгай задачым рэшатлаш альэ тудлан вэрэштын огыл. Тыгань пийал практикыштэ шуэн вэрэштэш. Караул службо уставым сай шинчышэ „Ворошиловский стрелок“ могой күлэш, туганьэ задачей рэшатлэн кэртэш. Тидым условий ончыкта. Куанэн ошкылэш часовой.

Смэнэ толшашлан шукат ыш код. Городок вэлым толшым ужын, часовой чот кичкыральэ:

— Стой, кто идет?..

Толшо ок чарнэ. Шиньэл дэн. Часовой палыш,—штаб начальник. Затвор йўк. Кид ок чытырэ.

— Стой!!

Штаб начальник чарныш. Шогашыжат жап ыш лий, командэ почэш командым колын, тудым шукташыжак вэрэштэ. Савырнэн ошкыльо.

Эрла касыжлан штаб начальник нэрэд гыч пёртылшө бойэц-влакым вашлийэ.

— Тихий!—йолташла кичкыральэ тудо. Ончыкыжо кумда вачан, таза бойэц толын шогальэ.

— Мый колыштам.

Начальник пэрвой вээлан воштылалыат, кидшым шуйыш.

Бойэц, öрынрэк ончалыэ. Тудат кидшым шуйалтыш. Шўргыжө йошкаргыш. Постышто вурс ганьэ чот шогышо бойэц кизыт уло мogyржо дэнэ шокшэмэ.

— Караул службым отличнэ эртарэт,—й шарыш начальник.

Бойэц шокшын пэлэштыш: „Служу трудовому народу“.

Кастэн тудо лэнуголокыш пурэн, Ленин бўст ваштарэш ик ўстэл воктэн шинчат, шонэн-шонэн возгалаш тўнгальэ. Тудлан мэшайышэ ыш лий. Сандэнак кидысэ ручкажат тэтрадьын кок страницыжым вашкэн чылдартэн лэктэ. Тэвэ тудын писмажэ:

„Йöратымэ Лиза тангэм!

Шарнэт дыр, мэ тый дэнэт коктын ик шошо йўдым штабэль ўмбалнэ шинчышна. Тидэ мэмнан илышыштына пэрвой пийалан йўдильэ. Шарнэт дыр, мый тунам армийыш кайшашэм нэргэнат ойлышым. Адак изамын ойлымыжымат йомак ганьэ каласышым. Вэт тый тунам шортыч, чын огыл мо?.. А ындэ мый нэргэнэм вэс тўрлын шонашэт күлэш. Молын ганьак мыйат сай танкист лийаш шонэм. Армийыш толмэмлан шукат ыш лий, а мый йалт вэс сэмын шонаш тўнгальым. Мэ тыштэ шукылан тунэмына. Командир влакым пэш йöратэм. Адак тачэ штаб начальник дэч тау мутым кольым.

Йöратымэ Лиза тангэм! Вэт армийыш тэний эн пийалан йэнг вэлэ логалын кэртэш. Кизыт мэ танкым тыршэн тунэмына. Мый чыла тўрлө прэдмэт дэнат „отлично“ отмэткым налын шогэм. Танкэ пэш интэрэснэ машин. Совэт танкистым нигöат налын ок кэрт. Тылзыш күзаш асатрак, а мэмнан танкистым налаш—ой-ой! Мый тыгэ тагастарэм.

Писматым налым. Тый дэсыатнык курсым тунэм лэктынат улмаш. Тидлан мый пэш йывыртышым. Йöратымэ тангэм! Мый свэрхсрочнылан кодаш кизытак шонаш тўнгальым. Тидлан тый ит ойгыро. Жапшэ шуэш гын, мый тыйым шкэ дэкэм ўжам. А от тол гын, мийэнат налам.

Могой часть,—адрэсыштэ тидым ит возо Ола лўм почэш тыгэ гына шындэ: „п. я. № 17“, а умбакыжэ мыйын лўмэмым. Кизытэш чэвэрын. Йöратэм.

Йыван Тихий“.

Йыван шкэ возымо писмажым йүкдэ гына лудын лэктэ. Ик жап Лэнин бүст үмбак ончэн шогыш, вара савырнэн ошкыльо. Пусақыштэ шогышо трүмо ваштарэш шога-льэ. Трүмошто тудо чоткыдо капан, чэвэр, таза бойэцым кэчынат ужэш. Ты бойэцын шинчажэ кэч кунамат куанэн модэш. Тидэ Тихий. Сэргэй огыл, тидэ мүндүр йудвэл гыч, улак Урча гыч толшо, пашаштэ, чодраштэ, Пэчоро вүд шоло үмбал-нэ шуаралт кушшо Йыван Тихий. Йакша тракт дэн тудым шүдө кил-ломэтр вэрыш Сэргэй изажэ күрт-ньб корно станцыш шумэшкэ ужа-тэн тольо. Автомашыныш шинчын, мурэн, флаг дэн тольыч допризыв-ник-влак. Тунам Сэргэй шольыж-лан шокшын каласыш:

— Служитлэ, кумылэт дэн слу-

житлэ, шольым. Тый шкэнан ка-лыкна вэрч да йöратымэ, куго шоч-мо элна вэрч армийыш кайэт. Ку-мылэт дэн служитлэ!

Сэргэйын кэлгэ шонымашан мут-шо Йыванын шүмэшыжэ логалдэ ыш код. Йыван шукуым каласаш да эн үшанлэ мутым каласаш төчыш. Йылмыжэ кэнэта каласэн ыш кэрт. Молан дыр эргышэ ылышым, иза-жэ ойлыма гыч шарнымэ йоча жа-пысэ шучко да мыскынь ылышым ушэштарыш. Шүмжылан йöсын, ту жапыштак моткоч куш тылгын чучо.

Чэвэрласаш тунгалмэк, Сэргэй изажэ тудлан сүнан, йавык кидшым пуыш. Пуаш пурла кидшэ үкэ ильэ, шола кидшым пуыш Сэргэй. Пур-ла кидшым тудо кэчывал йымал фронтэшак, Дэникин ваштарэш ку-чэдалмэ сарэшак йомдарэн кодэн.

Илышэм

И. Т. Трофимов*)

далын. Тылэч вара изэм годым пәш лұдам ыльэ, кызыт гын, мэтәрка вуй влаклан моткоч шыдәшкәм.

17 ийыш шумәкәм войәнний карточкым пуышт. Вара вәс ийжылан войәннә учобо тўнгалы. А 1920 ийыштә мобилizatлән, Озан дәч 28 мәнгә өрдшкө пу пүчкаш нагайышт. Тушто кум тылзә нашам ыштән илышым. Тужэчын вүдшор толаш тўналмәкә ижә колтышт.

Шочмо йалыш мийән шумо дәч ончыч Чапак йал дән кугу вүдвиньемыш пурән возым. Ләкташ төчән сагат утла толашын кийәнам. Мөнгыш пәл йүдлан пыкшә мийән шуым Йол нузылгән, вүтотыза налын, кап пуагшә гай лийын пытән.

1921 ий мартә йал озанлыкыштә пашам ыштән илышым. 1921 ийыштә мобилizatлән, сплав пашашкә колтышт. Адакат вүдшор. Элнәт вүдым пыкшә вончән, онга дән ыштымә шүкшү баракыш мийән пурышна. Йүштө, пу укә. Укш-влакым погкәлән, баракым ырыкташ төчән, йүд вошт ганьак тул воктән шинчышна.

Эрлашыжым сплав пашашкә ләкәна. Сплав пашаш ты мартән мийән омыл ыльэ. Эрдән эрак тўнгалын кас мартән пашамыштән толашәнна. Дәсәтьник-влак осал ыльыч. Мый ош мьжәрәм, тўрлэман тувырым чийән мийәнамат, тўрлынат воштыльыч.

Шошо вашкә эртымә дәнә да ойар игәчә шогымо дәнә Элнәт вүд изэмә. Мольым большо колташ ышлий. Мөнгө кайышна. Миймәкәм 2 тылзә чәрлә кийышым. Кылмымә дән ик канаштә 40—50 кокша (сүван) ләктәда ыльэ.

1924 ийыштә Йошкар армийыш налыч. Туркәстаныш, Ашхабад

Мый 1902 ийыштә шочынам. Шочмо мөнгәм Шәнгшә йал (Морко район).

Мыйын илыш корнәм Үшыт энгәр сәмын кагыргелын толын.

Илышыштә тўрлө пайрам-влак лийәдат. Йүйт. Вүрсәдалыт. Крәдалыт. Рвәшамыч урәм мучко ушкал ломыжмо сәмын кармоньым шуйыктән, мурән коштыт ыльэ. А мый модмашыш коштын омыл. Үнышө рвәзә ылым. Үдыр-влак дәнә пырля күнчылам шүдырән шинчәм ыльэ.

Молан тыгай үншө кушкынам?

Тўнгалтыш школышто тунәмаш тыршышым. Тунам тунәммә шотшат лийын огыл. Кужу Үпан поп класыш коштәш ыльэ, Пурән шогаләш, кужу Үпшым нийалта, молитвам йодышташ тўналәш. Ышкат шинчәда, марий рвезылан рушла молитвам лудаш, үмбацшә ончыдә, наизусть каньылак огыл. Лудын кәртдымәмлан поп вүрсән, шу-

*) „Ушчымаш“ колхозын бригадиржә, Трудовой Йошкар знамә ордән дәнә наградитлымә.

олаш логальым. Тушто ик ий служитлымэкэ, чэрланымэкэ, мөнгө тольым.

• 1929 ий. Кугу увэр Совет Ушэм мландэ мучко эр ўжарала шарлэн. Йалла мучко ик могырым куаны маш йүк шарла, вэс могырым орышо пийла пүм шырэн, капка йымач увэрым вучат.

Шэншэ йалэшат „Ушнымаш“ колхозым почыч. Мый колхозыш пуреш шонэм. Ачам дэнэ кутырэм.

— Шонго лиймэшкэм тыгэ илышым, тыгак колэм,— ача ваштарэшэм пэлэшта. Тыгат умландараш тыршышым, тугат тыршышым, нимо шотат ыш лий.

1932 ийыштэ шошым йэшэм дэнэ колхозыш пурышым. Ача колхозыш ыш пуро. Мый дэнэм пырля колхозыш авамат пурыш. 68 ийаш кугыза мыланэм сырэн кошто. Сайын огэшат пэлэштэ ыльэ. Шыжэ мартэ ышкэт коштынат, чытэн ыш кэрт, колхозыш пурыш.

Шошо койын лишэмэш. Колхозыш пурымэкэм арныа гыч мыйым бригадирлан шогалтышт. Мый уло вийэм пыштэн пашаш пижым.

Тэлым чодраштэ пашам ыштэна ыльэ. Чодра планым эрэ тэмэн толмэмлан 4 кана прэмийым налынам.

1934 ийыштэ бригадэм йал озанлык пашам сай ыштымыжлан мыйым колхозник - ударник-влакын 2-шо сйэздышкышт Москош колтышт. Моло-влакын паша опытыштым колышт толмэкэ пашаш адак чот пижым. Моско гыч толмэкэ Моркышто колхозник - ударник сльот лийэ. Калык ончылно нигунамат ойлыдымо йэнлан мыланэм ойлаш вэрэштэ. Мыйат моштымэм сэмын Москошто ужмо колмэм ойлэн пышым. Тужэчын Параньга районыш коштын тольым. Тольым да, кастэнэ Йаковлэв йолташ („Ушнымаш“ колхоз вуйлатышэ) ойла:

— Ильйа, эрла пробный выйезд лийэш.

Мом ышташ? Мыйын чыла йам-

дэ огыл. Бригадэ члэн-влакым погышым. Йуд вошт йамдылалтна. Эрлан мэмнан бригадэ йамдэ лийэ.

Кэч могай пашаштат мыйын бригадэм эрэ ончылно. Мо шот дэнэ тидэ шукталтын? Мэмнан бригадыштэ дисциплинэ пэнгыдэ, умландарымэ пашам кумдан колтэна. Мыйын бригадыштэмат його-влак¹ улыт. Тэвэ Михайлов Йапык. Йогат вэлэ огыл, ўскырт його. Пашашкэ жапыштэ ок лэк. Тугак Журавльова Праскови пашам пэлэпула ыштыл коштэш. Кок його йэнлан колхоз правлэньэ пэнгыдэ шижтарынамашым ыштэн.

1935 ий. Шошо аналан ондак йамдылалтна. Колхозник ударник-влакын 2-шо сйэздыштышт пумо мутэм чэс дэнэ шукташ пижым. Пасушто лумым кучышна. Шурным сайын эрыктэн йамдылышна. Гарман-влакым² олмыктыш Ломыжым погышна. Ик манаш, агроправилям илышыш тұрыс пурташ тыршышна. Озымым тырмалышна, шүкшакым эрыктышна.

Тыгэ пашам ыштымэ дэнэ шурно ушнэн шочо Түрэдаш лэкмэм дэчын ончыч бригадэмым кок кана погэн, шурным кұчык жапыштэ, йоктарыдэ погэн налмэ нэргэн кутырышым.

Түрэдаш лэкмэкэ шурно түрэдмэ машина ик сагатат йара шинчэн огыл. Машина кэчылан кыдал шот дэнэ 6 гектарым түрэдын. Машина воктэнэ пырчэ погымо йашлыкым ыштышым. Йогышо уржа вуйым пасуштат, идымыштат погышна. Колхозыштына ончыктымо жап дэч да моло бригадэ влак дэч шурным кум кэчэ ончыч погэн пытарышна. Вараш кодшо кок бригадылан кум кэчэ полшышна. Тыгак кугыжанышлан моло бригадэ дэч кок кэчэ ончыч йандар, коштымо шурным пуышна.

Мэмнан колхоз гектар гыч кок-ла шот дэн 18 центнер шурным

¹ Йолко-влак

² курал-влакым

налын гын, мыйын бригадэм посна участкылаштэ пырчан шурным 25 центнэрым налын.

Тэнийат чодра пашаш кайышым. Моло йэнын бригадышт 200 кубомэтрим йамдылат ыльэ гын, мыйын бригадэм 700 кубомэтрим йамдыла ыльэ.

Изиш пашам ыштышнат, мый дэкэм налаш мийэныт.

— Тыйым Йаковлев мөнгө үжэш, кызытак кайэна, — маныт. Колхоз вуйлатышэ кўшта гын, значит кўлэш, шоналтышымат, тарванышым.

Бригадэ члэн-влак ойлат:

— Ит кайэ, тый кайэт гын, садак толк ок лий...

— Ок лий, кайаш кўлэш.—Мый йолташ-влак дэнэ чэвэрласэн, колхозыш тарванышым.

Колхозышто Йаковлев ойла:

— Кызытак йамдылалт, тыйым Москош колтэна.

—Мыйат ик сагат гыч Моркыш лэктын кудалым. 21 декабрыштэ Йошкар-Ола гыч Москош кудал колтышна. 23 декабрыштэ мийэн шуна.

Озан вокзал. Вокзал ончылно кўвар сэмын ыштымэ чонга вэр гыч „шоик“ шўшкалтэн паровоз чымалтэш. Трамвай-влак „чон-чон-чон“ мурыктэн тышкэ-тушко кайат.

Моско! Моско! Могай куанымаш! Калык—тич.

Дэлэгат-влаклан посна автобус. Мыйат шинчым да 3-шо Совет пёрт дэк кудална. Колхозник ударник-влак 2-шо сйэздыш толмо дэч вара могай вашталмаш! Моско сагат дэн, сагат дэн огыл—минут дэн уэмэш.

Моско! Моско!

3-шо Совет пёрт гыч мыйым Горький край дэлэгат влак дэкэ Восток пёртыш колтышт. Кок йэнлан йандар пөлэмым пуышт. Вара мочаш пурэн толна.

24 шэ декабр гыч тўналын 27-шэ декабр мартэ Моском ончэн коштна.

Мэтро. „М“ букван ончыктымашкэ пурэт. Чыла чылгыжэш. Кужу

тошкалтышыш шогалат, тошкалтыш ышкэ волта. Во эн шумэкэ чаплэ пушкыдо вагоныш шинчат—дый гына тарванэн кайа.

Рэволюцо музейыш, планетари, йыш, электрзавоыш, изящнэ искусство музейыш коштна. Зоологий сатыштэ тўрлб йанлык-влакым ончышна. Кинош мийышна, академический театрыштэ „Садко“ оперым ончышна.

27-шэ декабрыштэ Крэмльын кугу злэшыжэ партий дэн правительствэ вуйлатышэ-влак дэнэ канашыш совет элын эн сай ударник да ударнице-влакшэ погыненыт.

... Мэмнан онна-влак лэктят. Нунын коклаштэ Сталин йолгаш. Залыш погынышо-влак чыланат киньэл, совым кырат, кугу зл кумдыкэш, зл кумдыкэш вэлэ огыл, кугу Совет Ушэм мучко „Кужу ўмыран, вийан лийжэ пагалымэ, йоратымэ онна Сталин йолташ!“ шэргылтэш.

Мучашдымэ куанымаш. Калык кокла гыч лэктын, куржын мийэн, уло шэмэрын ачажым—Сталин йолташым ондлмэ шуэш.

„Ура“ кичкырымаш дэн сово кырымаш иктаж сагат ок шыпланэ.

Канг шымашым ССР Ушэм мландэ пашам вуйлатышэ калык комиссар Чэрнов йолташ почо. Чэрнов йолташ почэш дэлэгат влак ышкэныштын ончык каймэ опытыштым каласкалышт.

29-шэ декабрыштэ канашымаш пытыш... Вара ныл кэчим вучаш кўштышт... ныл кэчэ гыч наградитлымэ нэргэн газэтэш пунчал пэчэтлалт лэктэ.

4-шэ йанварыштэ эн сай ударник дэн ударнице-влаклан ордэн-влакым пуэдымаш лийэ. ВЦИК сэкрэтар Акулов йолташ спискым лудэш, ВЦИК вуйлатышэ Чэрвёков йолташ ордэным пуэда. Ордэн пумо дэч ончыч Чэрвёков йолташ кугу наградэ дэнэ саламлэн ойла.

... 72 ийаш шонго ачамат мыйым ончэн куштымыжлан адакат чот куана.

С. Г. Чавайн, тудын аваже, ВКП(б) Маробком сэкратар-влак Врублэвский дэн Сапайэв йолташ-влак йубилэй заседаньыштэ.

Йубилэй

Очэрк

Ал. Эрыкан

Сэргэй Григорьйэвич нэргэн шоналтымэм годым мыйын ушышкэм шүшпык толын пура...

Тып тымык шошо йүд рүдыштö шүшпыкын сылнэ мурыжым колышташ кө ок йöратэ гын! Ош портыш—лум йымач канэн лэкшэ мландэ уло онжо дэнэ ласкан шүлэн пушланэн кийа. Лап вэрла гыч шöрүмбал гай нугыдо тўтыра киньэлэш. Ломбэрат нэчкэ нöргö лышташыж дэнэ кывыжгэ мутлана, шонг гай пэлэдышыж дэнэ пэлэдын шога. Пуйто пылпомышат йонгыдэмын, пуйто шүдыр-влакат йоргарак лийыныт—мландүмбалнэ илышылан шинчам сэмалат, илаш, йöраташ таратышэ ўмаштым колтат. А шүшпыкын мурыжо! Лыкэлуко сэмжым колыштын чонэт йандарэштэш, оныштэт мучашдымэ куан овара, илаш, йывырташ ўжэш... Шүшпыкын мурыжо лэвэ

кумылан йүдым, шыма толкынан выжга мардэжым моктэн саламла.

Кэнэта йүд йымач йүштö мардэж пўтырналт толэш, ломбэр вуйым мландыш шумэш лупшкэдэн пўгырта, изи шүшпыкым йүштö кидшэ дэн кормышталын, тудын мурыжым лугыч ышта. Шүдыр-влакат йомыт, йүд пичкэмышат утыр нугыдэмэш. Шкэт шүшпыкын шүмжылан „вурк“ чучэш, тудым шыдэ мардэж витара, йүдын пич сокырлыкшо лүдыкташ толаша. Тыгай годым шүшпык уло пунжым оварта, йымэн шинчэш, шинчажым күмэн, шүмыштыжö сылнэ дэч сылнэ сэмым, ныжылгэ дэч ныжылгэ мурым тўрла. Тудо көргö илышыж дэнэ ила. О! тудо шинча: жаплан гына мардэж орен, жаплан гына йүд чотырак нугыдэмын; тидын почэш ўжара, пийалан ўжара киньэлэш. Вашкэ кэчэ лэк-

тэш, пыл чаршам шöргалын мландым элталэш, шокшын шупшалэш, вүчкалта. Тунам шүшпыкынат йүкшö талышна, тутат шкэ сылнэ дэч сылнэ мурыжым адак шүшкалта. Тудын мурыштыжо патырлык, тудын мурыштыжо куанымаш шокташ тўнгалэш.

Тэвэ йүдйымал мардэжат шып-ланалэш, тэвэ эрвэлысэ лайга мардэжат эркин чонэштэн лойга, тэвэ пыл он-влакат лудалгэ вудака тўсыштым мотор йөшкаргэ-шöртнö тўслан вашталтэн шуктат, күкшö курык лонга гычат лэкшаш кэчын сэскэмжэ-влак шыжат. Тўнья шкэ вургэмжым вашталта. Тунам шүшпыкат, шулдырлажым лупшэн, ломбо вуйыш йомартлын тöрштэн күза, логар пундашыжым эрыктэн кок-кум кана шүшкалта да, мучашдымэ сылнэ, күмыллö мөктөмурыжым тўнгалэш. Уло тўнья ты мурым шулэн колыштэш. Шүшпык дэнэ үчашымыла чылдыри турий күшкö-күшкö, кава пундашкэ күза, чүчкэн-чүчкэн шүвыр сэмым шара. Моло кайыкат тарвана, моштымыж сэмын илышын сöраллыкшым мокташ вашка.

Тыгай чаплэ эрдэнэ кап-кылыштэт илыш чыр йөшаралтэш, кидэт пашалан чыгылталтэш.

... Сэргэй Григорьйэвич нэргэн шоналтымэм годым ушышкэм шүшпык толын пура.

Марий литературын нэгызышкыжэ пэрвой кэрмыч пыштышэ Сэргэй Григорьйэвич Чавайнын илышыжат, кумло ийаш пашажат лач волгыдо ончыклык нэргэн мөктэн мурымылан пöлөклалтын. Сандэнак вэт тудын йүкшым маска пусак йаллаштэ, сокыр пöртыштö илышэ эн шонго марий-влакат колын шуктэныт. Сандэнак вэт тудын лүмжым мэмнан ударник стахановэц-влакат, колхоз ударник дэн ончыл ўдрамаш-влакат, тошто партийэц дэн пионьэр-влакат, инжэньэр дэн пэрвостунэнэц влакат пагалэн пэлэштат. Сэргэй Григорь-

йэвичын лүмжым пэлэштэн, нуошкэ ушышт дэнэ партийлан, Ленинлан, Сталинлан таум ыштат.

Пич пичкэмыш йүдын—кугыжа годсо илышын курымашлык кэпшылжэ кўрышт кышкымэ. У кэчэ лэктэ, тудо чыла наций шэмэрлан эрыкым, йонгыдын шүлалташ ситышашлык озоным кондэн, уло йүкын муралтышаш вийым пуэн. Тыгай пийалан саманыштэ писатъылын мутшат кутко муно гайэ чумыраш, тўвыргö лэктэш. Писатъыл уло шүмжö дэнэ муралта. Пўтынь он дэнэ мурымыжым уло массэ колэш. Мурышкыжо писатъылын уло чонжо пышталтын гын, писатъыл шкэ идэалжым массэ коклаштак муын, массылан лишылым ышта гын, тыгай поэт-писатъылын мутшо арам ок лий. Тыгай муро чыла кэпшылым кўрышт кышка, чыла чаракым сэнэн вонча, шкэ озажым муда ок код. Сэргэй Григорьйэвичын мурыжат лач тыгайэ. Сандэнак вэт йубилэй эртарышаш нэргэн увэр лэкмэ почешак шэмэр марийын чыла ончыл вийжэ тарванэн, изижэ-кугужо моткоч куанэн.

Тэлэграм. Тэлэграм. Тэлэграм. Мучашат укэ гай.

Шүкшö йондал пидын школыш пырля коштшо, кизыт колхозышто улан илышым чонгышо йолташ-влак шкэ данлэ йолташыштым саламлат. Кузэ от саламлэ! Ожно писатъыллан калык дэнэ мутланаш, калыкын ойгыжым ончыктэн сэраш корным пэтрэн шөгэныт. Литературыш тэрыс үпш ынжэ пура! Кизытсэ писатъыл вэлэ йал илыш дэнэ, производство дэнэ кўрлдымашын кылдалтын. Сэргэй Григорьйэвичат шочмо йалжэ дэнэ кыл кучымыжым ок кўрл. Тудо йалышкыжэ мийа, тудо колхозышкыжо пурыдэ ок код, тудо уна сэмын огыл, а моло дэнэ тöр оза гай мийэн пура, колхозын кажнэ ошкылжым эскэра, польшкала. Шкэ йалыштыжэ вэлэ огыл, йыргэ йал-

лаштат Сэргэй Григорьевичым пэш палат, куанэн ваш лийыт. Изи Корамас йал марий влак Чавайн дэнэ кугэшнат, Сэргэй изай нунылан лишыл, шэргэ, сандэнак нуно тудын кажнэ ошкылжым эскэрат, сэрымыжым шкэ озашт сэмын ончат, сандэнак нуно шкэ пошкыдыштым шүм почын саламлат. „Шочмо йалысэ колхозник, тунэмшэ дэн туныктышо погыңымаш тыйым—марий литературын инжэньэржым саламла, кумло ий годсэк марий литературышто ончыл вэрым налын шогымэтлан куанэн пагала. Ончыкыжо литератур пашатым социализм ыштымаш дэнэ адак сайрак, устанрак ушэт манын ўшанэна,“—тыгэ Изи-Корамас колхозник влак шкэ саламыштышт сэрат

Нунын йўкышт—шкэт йўк огыл. Пэрвой йўкан кино-сүрэтыштэ тўн рольым модшо талэ марий артист Йыван Кырля Моско гыч марий йылмэ дэнэ сэрэн тэлэграмм-колта. Тошто большевик П. Мочалов „тыйын сэрымэт—марий калыкын моктанышашыжэ“ манын саламла. Пошкырт республик гычат Мишкан район туныктышовлак да Балтач район У-Йыванай школ пэлэнсэ литкружковэц-влак шкэ йўкыштым обшо пайрамыш ушаш вашкат, йубильарлан кужо ўмырым, ончыкыжат талын ыштышашым тыланат¹. Удмурт республик Элнэт йалысэ колхозник погынымашат, Шэрнур соласэ шэмэр-влакат йубильарлан шокшо саламым колтат. Калтаса районысо пэлэ-кыдалаш школысо студэнт-влак С. Г. Чавайн дэч марий йылмэ дэн литератур кабинэтлан фотосүрэтым колташ йодын сэрат. Марий удрамаш кид пашалан тунэмшэ школысо тунэмшэ-влак, С. Г. Чавайнын школыш пагалэн миймыжлан таум ыштэн, тыгэ сэрат:

„Тыйын сылнымутан произвэдэньэт-влак мэмнан ўдыр дэн

¹ Тыланат—желают

рвэзэ-влакын шўмышкышт шошкэчыла шынэн, мэмнан шочмо элым йўраташ, пашам кумыл пижын ышташ тунэмаш, у сэгы-машыш ўжын шогат“.

Морко пэдтехникум дэн Звэнигэ техникумысо туныктышо-тунэмшэ-влакат йубильарым пагалымэ касыш погынэн, йубильарлан тэлэграмм колтэн кидыштым ваш кучат. А тэлэграм эрэ толэш, эрэ толэш. У лўм-влак. У мут-влак. Руш композитор Говоров. Горький крайысэ театр управлэньэ. Сылнымутан литератур кугыжаныш издательствэ (Гослитиздат). Учпэдгиз. Совет писатель ушэмын правлэньэ сэкретариатшэ. Пошкырт, Удмуртий дэн Горький крайысэ писатель влак. Писатель, поэт-влак. Чыланат сылнэ дэч сылнэ произвэдэньэ-влакым кумло ийышкэн пуэн шогышо йубильарым шкэ моштымышт сэмын кадырлэн² кодынэшт. Тэлэграмлан мучашат укэ гай.

Кажнэ номыр газет вэрлаштэ Чавайн йубилэйлан кузэ йамдылалтмэ нэргэн у увэр-влакым конда. Шуко вэрэ литератур касым ыштэныт. Чавайн сэрымэ пийэс-влакым шындылыныт, почэламутшым ойлэныт. Арын кыдалаш школ „Акпатырым“ кум кана йаллаш лэктын шынэн. Морко техникумышто муро урок годым Чавайн сэрымэ муро-влакым тунэмыт. Шэрнур техникумысо литератур кружок йубилэй жаплан „Тўнгалшэ литератар“ лўман журналым луктэш, Кучанур йалысэ колхозыш лэктын Чавайн нэргэн литератур касым эртара Морко пэдтехникумыштак комсомол комитэт Чавайн йубилэй лўмэш 300 экзэмпляр-газэтым шараш уло вийым тарвата. Звэнигэ район Эсмэк-Бэляк школышто пионьэр-влак моткоч куанэн, изи копаштым рўжгэ совэн, ик звэналан—эн сайлан—Чавайн лўмым пуат, Звэнигэ районыштак Йарамарий тўнгалтыш школышто

² кадырлэн—пагалэн, жаплэн

пырдыж газэтыш эн сайын сэрышэ-влакым пӧлэкат. Кӧ шинча, ты пӧлэкым налмышт годем кажныжэ ончылкэш Чавайн гайак лийаш шонэн пыштэн дыр..

Школ-влак Чавайн лумэш вэчэрым эртарат. Тыгай вэчэрыш С. Г. Чавайн мийа гын, куанлан мучашат ок лий. Тэвэ ўдрамаш кид паша мастэрской. Тушто шукэртэ огыл литэратур кружок почылто. Ёдыр влак литэратурлан пэш шуман улыт. Кружок погынымашкэ Сэргэй Григорьичын толмыжым нуно куго пийалман чотлышт. Чавайн нунылан шкэ литэратур корныжым ойлэн пуыш, „Ёдыр-влак“ дэн „Шылшым“ лудо. Олык Ипай, Осмин Йыван, Казаков Миклай—Чавайн полшымо дэнэ кушшо поэт-влак—шкэ почэламуыштым лудыт. Чавайным модыктат, йыр пӧртын Чавайн возымо муро-влакым мурат. Ты кас ўдыр-влакын шумэштыт чот пижын кодо.

Тэвэ Марпэдинститутын у пӧртышӧ. Ола дэч ӧрдыжтӧ, пасушто. 23 дэкабр. Тачэ тышкэ пэрвой марий вузын студэнтшэ-влак пэрвой марий поэтым пагалаш погыненыт. Зал шын-шын тэмын. Студэнт-влак. Уна-влак. Президиумышто—Чавайн. Кажнэ йэн йылмыштэ—Чавайн. Саламлымэ мут-влак. Доклад. Йубильарын тауштымэ мутшо. Поэт-влак Чавайн лумэш почэламуыштым ойлат. Капэллэ Чавайн возымо муро-влакым муралтэн пуа. Чавайнын почэламутшо-влак. Эх, молан гына жапшэ вашкэ эрта, сылнэ дэч сылнэ мутым йуд вошт шулэн колыштшаш ильэ!

Тэвэ Мэдвэдэво пэлэ-кыдалаш школ. 26 дэкабр. Тачэ тыштэ куго унам вучат. Рвэзэ-влакын чонышт нырык-нырык: „толэш гын?“ Тушкан-тўшкан урэмьш куржын лэктит, кылмымат огыт шиж, урэм мучашкэ ончат: „толэш гын?“ Вэт тылзэ годсэк йамдылалт шогалтын, кузэ гынат сайрак эртараш шонэн пышталтын. Ой, рвэзэ шў-

мыштӧ вургыж шогышо ой-влакым кузэ луктын ойлаш гын, сылнэ лэч сылнэ произвэдэныжлан Сэргэй Григорьичым кузэ тауштэн олчаш гын! Ныжылгэ йўкшым адак колыштшаш ильэ, шкэнан койышна-мат тудлан ончыктышаш ильэ. Пийалан тукымым ончэн рвэзэ йэнла куаныжэ, чонжо адакат пачырак лийжэ.

— Толыт, толыт!—икканаштэ ик монар рвэзэ кичкыралэш. Тыманмэш уло школ шэргэ уна-влак йыр пўтырналт шуэш. Кид пуэн сайласат. Куго йэнгын кидшым кучаш—могай куго чэс! Шинчаштышт—куанымаш. Вашкэ-вашкэ вэраншаш, вашкэрак тудын йўкшым колшаш.. Тэвэ салам мут-влакым ойлалтыныт. Докладымат пэш сайын колыштмо. Тэвэ школ лум дэнэ грамотымат кучыктэн пумо. Сэргэй Григорьичын шонго кумыжэ тодылто. Грамот кучыктышо рвэзым шупшалын вашмутым пуа..

Кушто, могай элыштэ писатылым тылэч сайын пагалэн ончэн мошта! Тыгай эл моло укэ! Мэнан элыштэ гына шэмэр калык шкэ кокла гыч талант-влакым мучашдымын шочыкта, нуным вўчкэн кушта, ончык каймыштлан куана, а йогылышышт лийэш гын, чумыр вий дэнэ тӧрлата. Тыгай элым кунам от мокто, тыгай пагалымым ужын кунам кумылэт ынжэ тодылт!

Тачэ урэмьш лэктын ончал-йа, могай кас? Пушэнтгэ-влак тошто сэмынак, чал вуйыштым пырт тарватылын, нэрэн шогылтыт; кўшычын нуным той тылзэ мушкэш, пӧршангын ошэмшэ вуйыштым йўд-йымал изирак мардэж вўчка. Кас—моло кас гайак: шып, тэлэ кас. Тугэ гынат, урэм тачэ вэс сэмын шўла. Ты кастэнэ вокзал вэлымат, олан эн мўндўр луклаштыжэ шинчышэ пӧртла гычат, ола воктэнсэ йалла гычат урэмьш лэксэ калык эн шукыжым эрэ ик вэлышкыла

ВКП(б) Маробком сәкретар Врублэвский йолташ С. Г. Чавайнын
аваж дәнэ муглана.

ошкылыт, пуйто ала могай куго магнит түрлө вэрэ шала кийшэ күрньо нудыргым ик ораш чумыра.

Маргостэатрын волыдо, йонгыдо фөжэ тачэ шыгыр. Кб гына тыштэ укэ! Тачэ тышкэ колхозласэ ударник - ударницэ - влакат, оласэ промышлэн прэдприйатыыла гыч стахановэц дән снчыл пашазэ-влакат, талын тунэмшэ-влакат,—литэратур пашалан шүмэшкышэ, литэратурым лудаш йбратышэ - влакат толын чумыргэныт. Нуно марий литэратурын Акпатыр атаманжылан шуко тужэм лудшо-влак лүм дәнэ куго таум ышташ толыныт.

Тэвэ зал. Йара вэр укэ, чыла вэр айлалтын. Шукыштын кидыштышт Чавайн лүмэш лукмо газет-влак, „У вий“ журнал. Мый дэчэм тора огыл ик пионьэр йолташыж-влаклан Чавайнын почэламушым ойлен шинчылтэш. Шэнгэлнырак „Мүкш отар“ нэргэн ойлыгыч шокта. Чыла йэнгын йылмыштышт ик лүм—Чавайн.

Тэвэ зал ончыко мурызо-влакат лэктын шогалыч. У формо марий вургэмым чийн сбралын койын шогат. Шыргыжал шымарат... Вашкэ пайрам тўнгалэш.

Шэм бархат занавэс эркын почылтэш. Зал кумдыкэш кид совымаш шэргылтэш. Устэл тōрыштō—Чавайн. Облас вуйлатышэ-влак: Пэтров, Врублэвский, Сапайэв. Шинчаштышт куанымаш,

Маробисполком вуйлатышын ончылмутыштыжо Чавайнын совет эл гражданин, обществэн пашайэн да писатыл түсыжō роштончыш¹ дәнэ ончыктымыла снчыктэн пуалтэш.— Мэ тачэ тыштэ шкэлан пэрвой писатылнам пагалаш чумыргышна. Чавайнын пэрвой йүкшō кумло ий ожно шектыш. Но тудлан уло йүк дәнэ мураш Октябрь рэволюцо вэлэ чыла йōным ыштыш,—манын Пэтров йолташ ойла.—Октябрь рэволюцо вэлэ Чавайнын талатшым пэлэдыктыш да рэволюцо лиймэк вэлэ Чавайн шкэ куго талантшым шэмэр калыкын сай илыш вэрч кучэ алмэ пашажлан пōлөклэн кертэ. Йонгылышыжо лийын гынат, Сэргэй Григорьэвич тудым тōрлаташ вуйым шупшын огыл, йонгылышыжым сэнэн толын. Пагалымэ йубильарна адак шуко ий ила, улан, культуран илышлан кэлшышэ произвэдэ-

¹ Күзгō, кōзлы

нъэ-влакым адак шуко сэра маньн ушанэн илена.

Петров йолташын пытартым мутшым ружгэ сово кырымаш лэвэдэш Тунамак, овацэ толкыным сэнгэн, капэллэ йубильарлан салам мурым шэргылтара. Түжэм шинча йубильарым онча, түжэм сово йубильарым саламла. А йубильар, пурла кидшым шүм үмбақыжэ пыштэн, куанэн шаулышо калык вашэш вуйжым сава, шинчаштыжэ шкэ калыкшым мучашдымын йораты-маш чылгыжэш.

Трибунышто ВКП(б) Обкомын сэкретаржэ Сапайэв йолташ. Тудо йубильарлан Обком лүм дэн саламым каласа, Лэнин наций политикын сэнгымыжэ нэргэн, Чавайн творчэствын куго воспитатылнэ значэныжэ нэргэн оила. ВЛКСМ Обком сэкретар Микин йолташ рвээзэ калык коклаштэ Чавайн йолташым мо чоло пагалымым примэр дэнэ ончыктэн пуа. „Чавайн йолташын творчэствыжэ рвээзэ калыкым тушман ваштарэш кучэдалаш тарвата, мэмнан гэройна-влакын кумылыштым нөлта“—манэш Микин йолташ. Адакат аплодисмент толкын. Трибуныш совет писатыл ушэм марий пөлкам вуйлатышэ П. К. Карпов лэктэш. Иубилэй пайрамын калык пайрамыш савырнымыжым палэмдэн, тудо эн ончычак большэвизмын сэнгышэ вийжым, туньасэ шэмэрын онжым саламла:

Кö рвээзэ Сталин дэч мэмнан коклаштэ?
Вэт Сталин—кэчэ дэч туллан пойан!
Вэт Сталин—пыл йүмалсэ курык гань!
Вэт Сталин—кэлгэ, кандэ йэгын вүдшö гань!

— Ончыко да күшкö!—Карпов йолташ оила.—Тошто тунья ваштарэш, тудым чаманыдэ кучэдалмэ пашаш, у тунья вэрч кучэдалмэ пашаш мэмнам у историй үжын шогалтэн. Тидэ пашанам чэслын шукташ күлэш.

Адакат сово кырымаш. А трибуныш ындэ поэт-влак почэ-почэ лэктыт. Олык Ипай йубильар лүмэш возымо стихшым лүдэш:

Мурэт мотор—чодра пэлэдыш,
Мурэт вэт тыйын ший аршаш.
Чодран элнам йолгэн лэвэдын
Мурэт мотор—чодра пэлэдыш,
Пурэн шүм-кмылш пэшах кэлгын,
Па алмэ, чаплэ, сай йолташ.
Мурэт мотор—чодра пэлэдыш.
Мурэт вэт тыйын ший аршаш.

Тэвэ пединститутын студэнтшэ, тунгалшэ поэт Георгий Иэфруш. Тэвэ рвээзэ поэт—Казаков Миклай. Нуно пöлэк почэламут-влакым лудыт.

Пудий сэмын
шпы нушшо тушманым
Электричэс
штик дэнэ солаш
Тый шумалтэ
эша чот ператым,
Вүдэн кайшэ
Чавайн йолташ!

—Казаков почэламутшым пытара. Поэт-влакым Марпединститутын марий литератур кафедржым вуйлатышэ Шабдар Осып вашталта. Тудо Чавайнын творчэствэ корныжо нэргэн кэлгэ ойан докладдым ышта. Вара Маробисполком президиумын Чавайн йубилэйым палэмдышаш нэргэн пунчалжэ увэртаралтэш.

Мут—Чавайнлан.

Тэвэ тудо, шукэртсэк вучымо минут! Тэнгызом-влакын күй сэрым шонгэшталт лупшымышт сэмын, уло зал сово кырымаш дэнэ йонга. Мут—Чавайнлан.

Тэвэ тудо—лопка, вийан вачыж дэнэ оргажлам шэгын толшо, кугыжан кид йымалнэ мэрчэн илышэ шэмэр марийын шүмыштыжö ончыкылан ушан тулым чүктэн шогышо, пийалан илышнам алал кумыл дэнэ моктышо, мэмнан дэнэ пырлыа куанэн илышэ Чавайн!

— Пагалымэ вуйлатышэ йолташ-влак, пашазэ, колхозник влак, поэт-писатыл йолташ-влак, чыла моло пагалэн толшо-влак! Тыгэ мыйым пагалымыланда куго дэчат куго тау!—манэш Сэргэй Григорьевич, шкэ толмо корныжым почэламут дэнэ ойлэн пуа:

—Пич чодра гыч, курыкка гыч,
Шэм шүйшö ир кулла гыч

С. Г. Чавайн йолташ йубилэй погынымаштэ шкэ мутшым оила.

У корным шэрын мый тодынам,
Эр ўжаралан у мурым мурэнам.
Корно ыльэ торсыр. Камбозын,

кыньэлын,

Ончыко, эрэ ончык мый кайёнам,
Кожласэ, купласэ пычкэмыш элэм
Вольнашкэ, чарашкэ лэкташ ўжынам.
Октябрь рашкалтыш, тўна чытырналтэ,
Кугыжан Росийжэ—калыкын чурмажэ
Шаланыш, пытыш, у ылыш шочо,—
Эй, марий калык, ончыко тый ончо!
У элын кушмыж м куанэн мый мурэм.
У элым аралымаштэ пэнггидын шогэм.
Марксын идэйжэ ила шўмыштэм,
Рэволюцын тулжо йўла кўргыштэм.
Лэнин-Сталин ой пэро мучаштэм,
У элым аралаш мыйын писэ штикэм!

Саламлэн тауштэн сово кырымы-
лан мучашат ок лий гай. Оркэстр
тушым шокта. Погынышо-влак ку-
мыл нўлтын шкэ писатылыштлан
овацым ыштат.

А изи пэрэрыв лиймэк сцэныш
капэллэ лэктын шогалэш, Чавайн
возымо муро влакым муралтэн пуа,
Марогиз Сэргэй Григорьёвичлан
шэргакашан кнага-влакым да чап-
лэ чэрнил приборым пўлэкла. „Илы-
шэ вўд“ ончыкталтэш...

...Спэктакль эртымэк Обисполко-
мын стеловой пўлэмжэ уна-влак
дэнэ тэмэш. Тышкэ тачэ марий ли-
тературын пионьэржым пагалаш по-
гынэныт. Тышкэ тачэ кумда общэ-

ствэнысын прэдставитьылжэ-влак
толын писатыл влаклан массэ лўм
дэнэ счотым пуат. Писатыл-вла-
кат шкэ пашашт нэргэн каласат,
мо ситыдымашышт улым почын
пыштат, мо кўлэшым шижтарат.
Тачэ—смычкэ кас.

Ўстэмбалнэ тўрлө сий. Йошкар
арака. Пура. Улан, культуран ылыш
куанымашлан торэш огыл. Шэргэ
йубильар лўмэш бокалым нўлтал-
шаш, шалт йўын колтышаш... Ўс-
тэл вуйышто йубильар, аважэ, ва-
тыжэ. Иван Пэтрович Пэтров. Мар-
обком сэкрэтар Сапайэв. Область
вуйлатышэ-влак. Писатыл, компо-
зитыр, тэатр пашайэн-влак. Йуби-
льар дэнэ пырля пашам ыштышэ-
влак тачэ тыштэ эртышэ ий-влакым
шарнаш, у ылышлан куанаш толыт.

Тэвэ тачэ касын вуилатышыжэ—
писатыл ушэм марий пўлкам вуй-
латышэ Карпов йолташ. Тудо по-
гынышо-влакым мучашдымын вош-
тылтэн, йубильар лўмэш пэрвой
тостым нўлталэш. Тэвэ Марий пе-
дагогик институтын вуйлатышыжэ
Эльчибайэв Айдуш йубильарым
саламлэн оила, студэнчэствэ да ин-
тэлигэнцэ ылыш марий литерату-
рышто пэш чудын ончыктым, ты

вишым тэмаш йубильарат чот пижэш, манын шонымыжым луктын пышта. Тэвэ Маробзу начальник Макаров йолташ. Тудо „Илышэ вүд“ пийэсын кизытсэ илыш дэнэ чак пижын шогымыж нэргэн ойла. „Ты кэчылаштэ мэ Звэнигэ районышто пэрвой колхоз водопроводым пашаш колтэна. Садэ шот дэнэ, пийэс пэш жапыштэ сэрымэ“, манэш Макаров йолташ. Марий мурызэ Йанай йоратымэ муржым муралтэн пуа. Руш поэт Ф. Ф. Дудоров йубильарын рушлан кусарымэ почэламут-влакшым лудэш. Пэдинсти тутышто марий йылмым туныктышо Василий Тимофеичат ойлыдэ ок чытэ, йубильарын аважлан да погынышо-влаклан револьуцо дэч ожно Чагайн дэнэ ваш лиймыж нэргэн шарнэн ойла. Марблась чодра пашам вуйлатышэ—шкэжат таза маска гай койшо—Пётр Ильич киньэл шогалэш, писатыйл-влакым шылтаэн ойла: писатыйл-влак чодра паша нэргэн шагал сэрат, а вэт МАО экономикыштэ чодра тунг вэрым налэш,—манэш. Андрэйэвлан вашмут пумыла, Фарбэр чодра паша нэргэн рушла возымо поэмыж гыч ик ужашым лудын пуа. Марий поэт Йалкайн Йаныш шкэ почэламут-влакшым лудэш. Гэатр дирэктыр Ибрайэв йолташ писатыйл-влакым театр дэк лышкырак лийаш, мэлын савырнаш үжэш... А жап шиждэ эрта да эрта. Устэмбалнэ кочыш-йуыш вашталтынак вашталтэш, ойлышо-влакат чарныдэ вашталтыт. „Марий комун“ рэдактыр Голубкинат шарнэн ойлыш Марогиз вуйлатышат шкэ мутшым каласыш. Марий писатыйл Шкэтанат куго мутыштыжо издательствым пэш чын шудал нальэ, писатыйллан могай польш күлэшым ончыктэн кодыш... А час стрэлка эрэ ончыко нушкэш, час йылмэ „тик-так“ манын жапым ончыко покта, пыртланат ынэж чарнэ..

Йатыр жап эртымэк вэлэ уна-влак монгышкышт тарванат. Пытаргыш мутым йубильар ойла.

— Йолташ-влак!—кумыл тодылт тудо тунгалэш, шинча йыржэ шинчавүд налэш.—Мыйым пагалэн толмыланда адак ик кана куго таум ыштэм. Мэ, сэраш тунгалмына годым, тыгай чап нэргэн шолэн она ул. Мэмнан сэрэшаш тулна шкэнан калыкнам волгалтараш, тудлан ласка илышым ышташ полинаш шонымо гыч вэлэ чукталт шогэн. Калыкын ойгыжо мэмнан ойло ильэ. Мэ шкэнан илышнам калык илыш дэч ни унамат шэргэш пыштэн она ул, калык дэнэ кыл кучымынам күрлын она ул,—манын Сэргэй Григорьйэвич писатыйлын кизытсэ дэн тошто илышыжым танастарэн ойла, писатыйл-поэт-влакым тул гай шокшо мутшо дэнэ үжэш:

— Айста, йолташ-влак, шкэнан чаплэ лэч чаплэ элнам, талэ лэч талэ гэрой влакым ончыктышаш вэрч шкэнан усталыкнам эшэ чотрак луктына, Сталин йолташын писатыйлан „айдэмэ чон инжэньэр“ манын пумо лумым паша дэнэ сулэн налына!

Столовой пөлэм рүжгэ аплодисмент дэн сургалт кодэш.

...Тыгай кас нигунам ок мондалт.

Йубилэй кэчын облась газет-влак ВКП(б) Маробкомын йубильарлан колтым саламлымыжым увэртарэныт.—„Йубильар адак йатыр ий таза-эсэн ила, шкэ произвэдэнылаштыжэ социалист обшэствэ ыштымэ чаплэ эпохым, тудым ыштышэ марий пашазэ дэн колхозник-влакым ончыкта“, манын ВКП(б) Обком уло шэмэр марийын шонымыжым ты саламыштыжэ каласэн кодыш.

Маробисполком президиум, сылнымутан марий литературым вийандымаштэ Сэргэй Григорьйэвичын пашажым палэмдэн, лумын пунчалым лукто:

— Сэргэй Григорьйэвич Чагайнлан искусствын заслужэн дэ йатылжэ лумын пуаш ЦИК дэч йодаш;

— Мариздатлан 1936 ийыштэ

С. Г. Чавайнн чыла возымыжым
посна пэчэтлэн лукташ тўналаш;

— Арынысэ кокла школлан да
Мэдвэдэво пэлэ кыдалаш школ-
лан Сэргэй Григорьёвич Чавайн
лўмым пуаш;

— Чавайн йолташым пэчатнэ
машинкэ дэнэ пёлэклаш.

Обком дэн Обисполкомлан ваш-
мутым пуэн, Сэргэй Григорьёвич
шкэ ўмбақыжэ куго обэзатылст-
вым нальэ:

„Мыйын литэратур пашамлан
30 ий тэмме пайрам лўм дэнэ мы
йым саламлымыда, умбақыжат
мыланэм сайын пашам ышташ
йон лийжэ манмыда мыйым пэш
куандарыш, кумылэм нёлтыш.

1936 ийышкэ мый тыгай паша
дэнэ пурышым: мый кызыт „Эл-
нэт“ лўман кум ужашан рома-
ным возэм. Тидэ романын кок
ужашыжым Марий обласын 15
ий тэмме лайрамжылан шуктэм.
Тидэ коклаштак ик игшывэ пи-
йэсым возэм. Тудыжым 1 март-
лан шуктэм“.

Сэргэй Григорьёвич shkэ мут-
шым чэслын шукта, адак шуко ий
илэн, шэмэр марийлан чаплэ лэч
чаплэ произвэдэньэ-влакым пёлэ-
ла манын ўшанэн кодына.

Марий литэратурлан корным по-
чын пушо, сылнымут аршашнам кум-
ло ийышкэн пойдарэн толшо Ча-
вайнлан—куго чап!

Чавайнлан

Микай

Куанэ, чапланэ, Чавайн, поэт!
Ўмрешлан вожаншэ пашат дэн лўмэт!
Кумданшэ корнэтшэ йандарын койэш,
Тоштэмшэ, удагшэ йбршэшак йомэш.
Кумдыкэш тый ончал-йан, ончал-йан йыр-ваш—
Тўньяжэ шолэшыс—огэш лий чараш.
Тўньасэ пэмэр дэн ик сэмын лўшкаш
Марий гыч лийнат тый, Чавайн, йолташ!
Пашатым тўнгальыч тый тўрлым шонэн...
Пичкэмыш тўньяжым шолэм гай лупшэн.
Волгэнчэ, кўдўрчэ шапланмэ сэм дэн
Ошкылыыч ончык, лўдмашым сэнэн.
Куатшэ шэмэрын, а йылмэ марийын—
Раш койо, чот шарлыш тый гочэг, йолташ.
Пашат дэн ўмрэтшэ кужу да сай лийын,
Адак чот шапланэ культурым нёлташ!

„Илышэ вүд“ нэргэн Пүнчэрский

„Марий Комун“ газэтэш 6-шо йанварыштэ „Илышэ вүд“ пиэс нэргэн Ал. Эрыканын статьяжэ пэчэтлалтын. Тидэ статья пиэсым да артист-влакын модмыштым акла, итогым ышта.

Статья сэримэ, ак пумо, ындэ тидэ паша нэргэн кутырышаш укэ манын шонымаш пэш кугу йонгылыш лийэш дыр.

Чынак, марий литэратур кушкэш манына. Чынак, писатэль-влак у произвэдэньэ-влакым сэрат. Но сэдэ у произвэдэньэ влак нэргэн кутырымаш, ўчашымаш шагал.

Совет писатэль ушэм көргыштө ўчашымаш чылт укэ манаш ок лий. Изиш ўчашат. Но мэмнан писатэль ушэмна тидэ ўчашымашым писатэль организацэ дэч өрдышкө луктын кэртын огыл. Мэмнан газэтна-влакат, кэч литэратур страцым лукташ тўнгалыныт гынат, посна произвэдэньым пэш шагал тэргат. Шүкыжо годым тыгэ лийэш: ик статьям, акым пуэн сэрат, умбакыжэ тидэ паша нэргэн угыч сэраш ала ок күл пашалан шотлат, ала вэрым чаманат.

А кажнэ произвэдэньым кэлгын тэргаш күлэшак. Вэт шэмэр марий культур шотыштэ кушкэш. Писатэль-влакын сэримэ произвэдэньышт нэргэн нуно шкэат акым пуэн кэртыт. Адак тыгай тэргымаш колхозник-влакым литэратур дэкэ лишэмда. Тидыжымат каласыдэ ок лий: литэратурна кушкэш, колхозникат кушкэш, а кнага, литэратур шарымэ пашана нимолан йөрдымө.

Колхозниклан кнага ок күл да, „тупшым ончыкта“ да огыл, а кнагам колхозник дэкэ намийэн

огына мошто, сандэн кнага шарымэ пашана нимолан йөрдымө.

Ындэ С. Г. Чавайнын „Илышэ вүд“ пиэсыжэ нэргэн. Могай тидэ пиэс? Критик-влак тыгэ ойыркалаш тунэмыныт: „Чодра завод“—индустрий пиэс, „Акпагыр“—историй пиэс, „Шурно“—колхоз илыш нэргэн пиэс.

Тыгэ ойыркалаш лийэш. Но тыгай ойыркалымашын пугырак кугу ситыдымашыжэ уло. „А, колхоз нэргэн пиэс, молан вара тидым-тудым ончыктэн от ул, молан актив, массэ, парторганизаци ончыкталтын огытыл?“ — манын өрын йодмашым шындаш лийэш. Тыгай йодмаш писатэлымат өрыктара, тўнгалтыш писатэль-влакланат тунэмаш ок полшо, шэмэр-влакланат раш умылтарымашым пуэн ок кэрт.

„Д. Орайын творчэствыжэ“ нэргэн статьяштына критикын задачыжэ нэргэн мэ сэрэн улына ыльэ. Иужо „ушан“ критик-влак Бэлинскийын ойлымыжым шарнэн шогаш огыт мошто улмаш. Сандэн угыч каласыдэ огэш лий.

Бэлинский манмыла: критиклан писатэлын тўн шонымашыжым (идэйжым) умлэн, тудым (идэйым) почын пуман. Варажэ—шкэ идэйжым писатэль кузэ сүрэтлэн, тудын сүрэтлымыжым илышын чынжылан шотлаш лийэш мо, сылнылыкшэ могай, кузэ лудшо-влак дэкэ тидэ сылнэ мут мийэн шуэш, кузэ лудшын чонжым тарвата, тэвэ тидым критиклан тэргэн налашыжэ күлэш.

Садэ шот дэнэ мэ „Илышэ вүдым“ тэргэн налаш шонэна. Садэ

шот дэнак Ал. Эрыканын тидэ пиэс „колхоз илышым ончыкта“ манмыжым мэ кэлшышылан она шотло. Чын, „Илышэ вүд“ колхоз илышымат сүрэтла. Но тунг идэйжэ колхоз илышым ончыктымаштэ огыл. Чавайн фольклор материалым, „Илышэ вүд“ нэргэн йомакым пуртэн. А. М. Горький фольклор нэргэн тыгэ ойлэн: „Ожнысо айдэм шкэ паша ыштымыжым сайэмдаш шонэн, тидэ шонымыжым йомак влак ончыктат“... Ожнысо марий шэмэрат „Илышэ вүд“ нэргэн шонэн улмаш.

„Эр ұжара йда памашыш толын йү... Шүргэтым муш, пылышэдым эрыктэ, шинчатым шүалтэ... Вара тыланэт йэнг шинчат ок воч, йылмат ок пурылг, йүштат кылмыктэн ок кэрт, шокшат когартэн ок кэрт“.

Вэс сэмын кэлэсаи: марий таза лийжэ, а пычалзэ марийлан таза кап, писэ шинча, писэ пылыш кұлын. Садэ гыч тудо „Илышэ вүд“ нэргэн шонэн, „Илышэ вүд“ нэргэн йомак гыч шкэ шонымыжым ончыктэн.

Фольклор материал нэргэн ойлымэкэ, тидыжымак каласыдэ ок лий. Йужо критик-влак фольклорын кұлэшыжым, значэньыжым умлыдэ С. Г. Чавайнны титаклаш тóчэныт. Тугай жап ыльэ. Тэвэ 1932 ийыштэ лэкшэ 1-2 № „У Вий“ журналым налына. Тушто „Илышэ вүд“ пиэс нэргэн статья уло. („Илышэ вүд“ пиэсым кызыт Чавайн йөршэш угыч возэн, лач „Илышэ вүд“ нэргэн йомакым гына кодэн). Сэдэ статьяштэ тыгэ сэрымэ:

„Авторын закльучэньыж гыч тыгэ лэктэш: „марий калыкын культурдымо илышыжэ пуйто түрлө ок кұллан—кэрэмэт, йумо, кылмэ муж, овда, молылан инанымэ дэн лийын“...

Умлаш йосө огыл: сэдэ йомакын тунг идэйжэ „кэрэмэтлан ұшаныма гыч культурдымо илыш лийэш“ манмаштэ огыл, а „Илышэ вүд“

нэргэн, сай илыш нэргэн шонымаштэ.

Тыгэракын „Илышэ вүд“ нэргэн йомакым налын, тошто илышым (кугужан годсым), кызытсэ илышым сүрэтлэн, С. Г. Чавайн шэмэр марийын илыш корныжым, кучэдалмыжым ончыктэн.

Тидэ пиэс колхоз илыш нэргэн вэлэ огыл, тидэ пиэс марий шэмэрын илыш корныжым, кушмыжым сылнэ мут дэнэ итоглаш тыршымыжым ончыкта.

СССР-сэ Совет писатэль погынымаштэ Н. И. Бухарин поэзий нэргэн докладыштыжэ тыгэ ойлыш:

„Отсюда потребность в синтетической поэзии и синтетической литературе вообще. Этот период есть вступление в фазу обобщающей поэзии, где эпоха дается не в осколках целого, а, по возможности, во всех ее связях и опосредствованиях“.

Кұчыкын каласаш гын, Н. И. Бухарин эпохын ужашыжым гына огыл, а чумыр эпохым иктэшлэн, обобщэньым ыштэн сүрэтлаш ұжэш.

А вэт мэмнан литературым налына гын, альэ тыгай кугу произвэдэньым, мэмнан эпохым иктэшлэн сүрэтлыманым, мэ альэ пёрвой ужына. Тыштат мэмнан „пионьэрна“ С. Г. Чавайнак „оргаж кокла гыч ончычак корным тошкэн кайа“.

Тэвэ могай „Илышэ вүд“ пиэсын тунг идэйжэ, тудын значэньыжэ.

Тунг идэй воктэн, С. Г. Чавайн түрлө-түрлө проблэм-влакым шындэн. Эн ончыл в.рым клас кучэдалмаш проблэм налэш. Ал. Эрыкан пиэс нэргэн тыгэ сэра: „тудо айдэмын чувствыжым почын ончыктынэжэ, клас тушманын кодшыжым шалаташ тулым чўктынэжэ“...

„Чўктынэжэ“ огыл, а ұжын шога. С. Г. Чавайнны тыштат кызытсэ илышым сүрэтлымаштэ ончылно каймыжэ койын шога. Шукыж годым, марий литературын кызыт-

сэ илышым сүрэтлымаштэ почэш кодмыжым ончыктыммо годым тыгэ ойлэна: клас тушманын социализм ваштарэш кучэдалмаштэ у йөн кычалмыжым она уж, комунист партийын рольжым күлэшын ончыктэн она мошто. С. Г. Чавайн сэдэ өпкөлымашым колын. „Илышэ вүд“ пийэсыштэ кулак кашакын чойан кучэдалмыжэ, адак партий радамашкэ вэрэштмыштат ончыкталтын. Онтон кулак—ссылкыштэ. Тудын үдыржэ Натальэ партийыш логалын, инструктор лийын, тудын колхозлан „полшымашыжэ“—шалаташ төчымаштэ. Тудо колхоз вуйлатышэ Ондрий ваштарэш түрлө амалын кычалэш, Назар Назарыч (счэтовод) тудлан полша... райком сэкратар огыл гын, чойаланэн, партбилэт йүмак шылын шичшэ кулак үдыр Натальэ колхозым шалатэн шукта ыльэ..

Тока гына эртышэ партдокумент провэркэ пэш шукэ тушман-влакым партий радам гыч луктын кышкыш. С. Г. Чавайнат Натальэ тип гоч „чүктынэжэ“ огыл, а клас шижмашым (бдитэльностьым) күш нөлтэн шогаш уло йүкшө дэнэ үжэш. Партдокумент провэркын итогшо р-волюцион эскэрымашым нөлтэн шогаш үжэш манын ВКП(б) Рүдө Комитэтын дэкабрысэ плэnum-жо каласыш. Плэnum дэч ончычак художник Чавайн тугай идэйымак каласэн.

А комунист типым сүрэтлымыжым налына гын, мом ужына? Тидэ шотыштат С. Г. Чавайн ончыко тошкалын. Тудын райком сэкратаржэ—чын большэвик, чын вуйлатышэ. Сай оратор огыл, лозунгымат ок ойло, а пашан тунжым руалтэн мошта эрэ „вожшым“ кычалэш, инструкторжыланат ок ушанэ. „Титаклымэ“ Ондрий дэнат ласкан гына кутыра, чылажымат умлэн налаш тырша.

Чынак. райком сэкратар изиш кукшырак лийын, комунист типым тұрысак ончыктыммо манаш ок лий (пашаштэ гына ончыктыммо),

но райком сэкратар тип сайын лумо—манаш вэрэштэш. А пиэс гыч комунист типым ончыктыммын моло проблэм-влакшэ (йэшыштэ илымыжым, комунистын чувствыжым ончыктымаш монь) лэктын огыт шого. Сандэнэ, молан комунистым түрлө могыр гыч ончыктэн от ул—манын титаклаш ок лий.

Тылэч посна пиэсыштэ үдрамашын кушмыжо, совет интэлигенцын шэмэр марийлан илышым сайэмдаш полшымыжо, у сэмын йөратымаш, колхозлаштэ „манэш-манэш“ шаркалымэ ваштарэш кучэдалаш күлэшыжэ проблэм шот дэнэ шындалтыныт. Вэс мут—кузэтидэ проблэм-влакым Чавайн рэшитлэн кэртын, но тудын заслугыжо проблэм шындымаштэ.

Чонгыммо (композиций) могырым ончалына гынат, Чавайнын ончык тошкалмыжым ужына. Но композиций дэн сцэничнысьть коклаштэ ойыртыш уло. Ал. Эрыкан „сцэничнысьтьат күзэн“ манэш. Мэман шонымаштэ композиций шотышто Чавайн мастарлыкым ончыктэн моштэн гын, сцэничнысьть шотышто пиэс альэ күктэн шуктыммо огыл. Вэт пэш сай композицийым пэш скучнын ончыкташ лийэш, тугак пэш вэсэлан ончыктыммо—сүжэтдымэ пийэсымат ужаш лий ш. Сүжэтым чонэн моштыммо—композиций лийэш, а сэдэ сүжэтым күлэшын ончышын шүмышкыжэ намийэн шуктымаш тидэ сцэничнысьть лийэш. Композиций могырым ончалына гын, тыгэ койэш:

Тунг кучэдалмаш (интригэ) Николай Андрэйич да кулак үдыр Натальэ коклаштэ кайа. Тидын воктэнак йатыр интригэ-влак койыт: Ондрий—Майра; Микал—Ониса—Вигалий—Зинаида Васильевна. Ожнысо учитель—кызыт совет инжэньэр—чэрлэ марий шэмэр коклаш таза вүд кычалаш толэш. Тудын тошто тулжо с-й илыш нэргэн мэтчайымыжэ йөрэн огыл. Ожно культурничэствэ корно дэнэ марий илышым сайэмдаш тыршэн.

гын, ындэ колхоз да наук нэгызэш тудо у илыш вэрч кучэдалэш. Ожно тудо кулак ўдыр Натальым йоратэн. Но... нэчкэ, пайар койышан Натальэ, Николай Андрэйичым йоратэн гынат, утларакшэ оксам да пайар илышым йоратэн улмаш, сандэнэ эн йөсө жапыштэ Наталь Николай Андрэйичым кудалтэн. Нуно тушман лийыт.

Николай Андрэйичын корныжо—рэволюцо, граждан сар, тунэммаш, кызыт—социализм ыштымэ фронтышто кучэдалмаш.

Натальын корныжо—тупуй корно. Тудо шойа дэн партий радмыш пурэн кэртын, инструктыр лийын, тидэ чылажат... социализм ыштымэ паша ваштарэш кучэдалаш йөн вэлэ. Чын тыгай чойа тушманым вигак руалтэн кучаш йөсө. Тўжвач ончымаштэ тудо эртак сай паша вэрч гына шо а. Колхозышто артэзиан тавэ кўнчаш пижыныт да, пасу пашаштэ ситыдымаш лэктэ. „Инструктырлан“—матэриал. Чын инструктыр гын, тўнжым-вожшым умлэн налын, колхоз вуйлатышылан ситыдымашым тўрлаташ полша ыльэ, но Натальын „тўн пашажэ“ ситыдымашым тўрлаташ полшымаштэ огыл, а ситыдымашым утларак йэшараш тыршымаштэ.

Тудо эн ончычак мўкш ончышо поп эргым колхозышто вэрэштэш. Колхоз сэтэвод—Назар Назарыч—учот нэргэн Ленинын мутшым ойлышо—йыштак „инструктырлан“ полша. „Манэш-манэшым“ шаркалэн коштшо Тарляа куват „инструктырлан“ шиждэгызэ полша. Тудын „манэш-манэшыжэ“ колхоз вуйлатышэ Ондрийын йэш илышыжым пужа, самырык бригадир Онисан рвэзэ шўмжым пэра, тидат „инструктырлан“, пэш сай матэриал. Лодыр Накасат кулак вакшышкак вўдым опта.

Тыгэракын „инструктыр“ кидыштэ колхоз вуйлатышэ Ондрий (коммунист) ваштарэш пэш сылнэ матэриал погына. Тўжвач ончыма

гыч, чылажат чынла койэш. Кэч, чынак, Ондрийым партий гыч лук вэлэ. Но... Николай Андрэйич Натальын кō улмыжым палэн. Наталь тудын ваштарэшат матэриалым йамдылаш тўнгалын ыльэ, врэдитэлыш лукнэжэ ыльэ. Николай Андрэйич тудым „Натальэ Антоновна“ чын лўмжым манмыж дэн шижтарэн: шэкланэ, шкэат унчылий вуйа пурэн кайэт... Сэдэ гычак „инструктыр“ вэс районыш кайаш (тазалык вэрч манын) йодмашымат пуа. Николай Андрэйич увэртарымыжэ почэш райком сэкрэтар кабинэтэш Натальын клас тўсыжō почылтэш. Пуйто кучэдалмаш пытэн. Но Чавайн эша ик сўрэтым пурта.

— Укэ, кучэдалмаш пытэн огыл. Шэкланыза, клас тушман осал. Тэ, колхозник-влак, пайрэмым ыштэда, артэзиан гавыда йамдэ, „илышэ вўдда“ ындэ уло, но клас эскэрымашым ик минутланат мондымо ок кўл. Тэндан пайрэмышкыда шонго профэсыр толын, тудо марий шэмэр пыта манмын йонгылышыжым ужын, рэволюцын вийжылан куана. Тэ, самырык колхозник-влак, куанэн куштэда. У куштымашым луктында, тидэ пэш сай. Куанаш, йывырташ кўлэш. Тэндам ончэн Николай Андрэйич куанэн. Нуно Зинаида Васильевна дэнэ ваш йоратат. Но... ида мондо: клас тушман звэр гай осал!—тэвэ мом Чавайн пытаргыш сўрэтшэ дэн каласынэжэ ыльэ. Чынак, партий гыч луктын кудалтымэ Наталь толэшат, Николай Андрэйичым лўйа.

Пиэс мучаштэ гэройым пуштыт гын, йужо критиклан тидэ ок кэлшэ. „Николай Андрэйич сай йэн ыльэ, молан ала Чавайн пуштын“—пушкыдо кумылан критик-влак Чавайным титаклэн кэртыт. Кўшнō клас эскэрымаш нэргэн ойлыма гыч пэш раш койэш: Чавайнның тыштэ титакшэ укэ. Пиэсын тыгай мучашыжэ клас эскэрымашым нōлташ ўжэш гын, пайда дэч молыжо

укэ. А пиэсын мучашыжэ „пийалан“ лийэш ыльэ гын, Николай Андрэйич дэн Зинаида Васильевна сұаным ыштат ыльэ гын, Наталь ок тол ыльэ гын, спэтакль ончышо-влак ласкан малэн кэртят ыльэ, „Николай Андрэйич колэн гын, альэ Зинаида Васильевна тудым угарэн“—манын йодышым нигэат ок шынде ыльэ. Амэрикан писатэль-влак эрэ „пийалан“ мучашым ыштат. Гэрой дэн гэроинья шупшалыт да, кнага, альэ кино сұрэт пыта. Амэрикан буржуй ласкан илынэжэ, сандэнэ писатэль-влак (буржуаз писатэль-влак) тугай мучашым ыштат. Совет литератыр-влакын задачышт вэсэ: клас эскэрымашым кұзыктэн шогаш полшаш. Сандэнэ, спэтакль дэч вара вигак ласкан малэн ынышт колто, спэтакль нэргэн шонкалышт манын, тыгай „пийалдымэ“ мучашымат ышташ логалэш. Но тидэ пийэсыштэ кок мучаш уло: „пийалдымэ“ да „пийалан“. „Пийалдымэ“ мучаш—Николай Андрэйичым клас тушман лүйэн, а „пийалан“ мучаш—колхоз калык райком сэкрэтэр дэн пырля „илышэ вұд“ лэкмылан куанат.

Тыгэрак пийэс чонгымо. Пэш раш койэш: тўн шотышто колхоз илышым огыл, тугак интэлигенцэ взаимоотношэньымат огыл пийэс ончыкта

Сай идэйым налын, композиций могырым чонгымо кэлшышаш гын (кузэ тавым кўнчэныт, кузэ моло паша лийын шогэн, тудо нэргэн она ойло), посна типым сайын пужарымэ манаш ок лий.

Налына тўн гэройнам—Николай Андрэйичым. Тудо ик могырым Платон Крэчэтла койэш. Вэт Платон Крэчэт Лидам ваш лиймыжэ годым пэш онгай кутыра. Николай Андрэйичат Зинаида Васильевнам тыгэ онгайын вашлийэш. Платон Крэчэт „миллионло кэчанан кэчим“ шэмэрлан кондаш мэчтайа, Николай Андрэйич „илышэ вұд“ нэргэн мэчтайа.

Вэс могырым, Николай Андрэйич пэш „статично“ ончыктымо. Чын, Зинаида Васильевна дэн мутланымыж годым шкэ илышыжэ нэргэн ойла: „Вара чурма... Сибир... рудник... Шахтэ.. Ойлашат шучко... Вара рэволюцо, граждэн сар... Вара калык озанлык нўлталмаш... Вара институт... Шкалан илаш жапшат укэ ыльэ“ манэш. Тыгай рэволюцо корно дэн каймэкэ, Николай Андрэйич талэ большэвик лиймандыр, манын шоныдэ ок лий. А пиэсыштэ партийный большэвик улмыжо почылт пуалтын огыл. Кэч тудо тавэ ышташ талын полша гынат, Наталь ваштарэш кучэдэлэш гынат, профэссор дэн кутырымыжо годым энтузиазмжэ, шэмэр марийым йўратымыжэ койэш гынат, тудым партийный большэвик манаш ок лий. Вэт ожнат тудын культурничэствэ гоч илышым сайэмдаш шонымыжо сұрэтлалтын огыл ыльэ. Могай вара вашталтыш лийын? Тидэ шот кўлэшын сұрэтлалты огыл. Чын, пролог дэн пэрзэй кыдэж коклаштэ сұрэтлымэ ок кўл. Но кум кыдэж коклаштэ куго вашталтыш лийым ончыкташ кўлэш ыльэ.

Кумышо могырым, Николай Андрэйич—„идэалист“. Тудо ожнок удрамашым (Натальым, кулак ұдырым) йўратэн, ұдыржў тудым кудалтэн, сандэнэ коло ий эртэн гынат, тидэ обидым мондэн огыл, ұдрамаш-влаклан кызытат ок ұшанэ. Вэт Николай Андрэйич шинча: Наталь—кулак ұдыр. Вэт тудым рэволюцо шуарэн луктын. Совет институтым тунэм пытарышын—удрамашлан ұшаныдымыжэ лэктын кэртэш мо? Чавайн Николай Андрэйичым садлан тугэ сұрэтлэндыр: тудо Виталийын „лэпэньэ“ койышыжым утларак ончыктынэжэ ыльэ. Но тугэ гынат, типын чын могыржым локтылмо ок кўл. Совет инжэньэр-влак манак огыл ул. Вэс паша, кэлшышэ ұдрамашым вашлийын огыл, а тэвэ Зинаида Васильевнам вашлийын, тудым йўра-

тэн да, пэлэдыш вэрч рэвноватла. Тугэ гын, кэжэтствэ шот дэн вэлэ Николай Андрэйич ойлыштын лийэш. А вэт тудо Виталий гай огыл, сандэнэ Зинаида Васильевна дэнэ грубо мутланымыжым нигузэат умлаш ок лий. Тэвэ тудо шот гыч Николай Андрэйич—сайын пужарэн шуктымо тип огыл манаш вэрэштэш.

Чын, положительный типым пуаш пэш йёсё. Марий литэратурышто положительный тип влакым налаш гын, шукыжо годым схэма (ората) вэлэ койэш. Николай Андрэйич моло положительный тип дэч сайрак ыштымэ, но тұрыс ыштэн шуктымо огыл.

Наталь нэргэн кұчыкын каласаш логалэш. Тудо пэш чойан кучэдалэш. Но тугэ гынат, молан кучэдалэш, могай осал чонжо тудым тыгэ талын кучэдалыкта,—тидым раш почын пумо огыл. Вэт тудо Николай Андрэйичлан ожнысо үчым савыраш (үчыжат шкэнжын ыльэ) шонэн огыл, тудо тушман пашам ыштэн шогэн. Ала ачажым чаманэн, ала вэс тұрлө чот дэн кучэдалэш, палэ огыл. Тидэ типын осал чонжым почын пуаш гын, тудлан сырымаш утларак лэктэш ыльэ. А кызт кукшо тип лийын.

„У тип кокла гыч Зинаида Васильевна (врач) дэн Николай Андрэйичын образыштым тичмашынак ончыктэн шуктымылан чотлаш күлэш“ манын Эрыкан сэра.

Николай Андрэйич нэргэн кұшнө сэрымэ. Зинаида Васильевнан могай тип улмыжым тэргэн налаш күлэш.

Зинаида Васильевна—сай врач, шкэ пашажым йөрата. Тудо колхозышто күгологар да моло чэр-влакым пытарынэжэ. Тугай врач шуко уло, но литэратур типлан кажнэ врачым ышташ ок лий. Молан вара пизыштэ тудо лэктын? Нэужэли Николай Андрэйичлан ўдрамаш күлэш да вэлэ тидэ врач лэктын?—манын йодын кэртыт.

Чынак, Зинаида Васильевна Ни-

колай Андрэйичлан йөраташыжэ лукмыла вэлэ чучэш. Платон Кречэт Лидам йөратэн, а тыштэ—Зинаида Васильевна. Но Лида дэн Зинаида коклаштэ путырак кугу ойыртыш уло. Проект нэргэштэ ўчашымаш, сырымаш лэктэш. Лидалан Платон Кречэт кугу ойгым ышта, ачажым колыма гыч утарэн ок кэрт. Тугэ гынат, нуно ваш йөраратат. Лидалан көргө кучэдалмашым сэнаш логалэш.

А Зинаида Васильевнан көргө кучэдалмашыжэ могай? Могай идэй вэрч чонжо вургыжэш? Тудын „мэчтайэн шогаш жап укэ“, тудо Виталийын йонгылышыжым тұжвак лүктэш, Онисам сёрастара, и моло паша кодын огыл—Николай Андрэйичым йөраташ. Көргө кучэдалмашыжэ тудын ик кана гына палэ лийэш: Тольа пура да умылтара, „пэлэдышым окнаш шуэн ом ул“, манэц, тунам тудо вуйым сака.

Ик манаш—түсдымө тип. Сандэнак вэт Николай Андрэйич дэнэ ўдрамаш нэргэн гына ўчашат. Чын, Николай Андрэйичын ўдрамашым йонгылыш ончымыжым төрлаташ полшэ. Но инжэньэрын тидэ „чэртажат“ шонэн лүкмо, характерный огыл.

Очыни, Зинаида Васильевнанат—врач типын—иктаж могай идэйжэ (мэчтажэ) уло, тудынат шўмжө социализм ыштымэ паша вэрч күлтэка, Николай Андрэйичымат (вэт тудо шонгырак) кок кана кутырмэкэ вигак йөратэн огыл, очыни, тудынат илышыжэ, шонымашыжэ сложный корно дэнэ кушкын толын. Зинаида Васильевна нэргэн авторлан кэлгын шоналташыжэ күлэш.

Тугайак Виталийат. Чавайн тудым отрицательный типым ыштынэжэ ыльэ. Тугай „лэпэньэ“ нэргэн Москосо газэт-влак шуко сэрат. Ыдрамашым вакшышлан гына шотлышо, тачэ ик ватэ дэнэ илышэ, эрла вэсэ дэнэ, тыгэ йужыжо индэш ватым да мойын налшэ тыгай „лэпэньэ-влак“ улыт. Илышыштэ улшо тыгай ситыдымаш ваштарэш кучэ-

далаш күлэш. Марий йаллашат сэдэ гай осал койыш шарла. Сандэнэ Чавайнын заслугыжо—проблэмым шындымаштэ. Но... молан, могай чий дэн Виталий тугай „лэпэньэ“ лийын, могай тудын көргө шонымашыжэ, кунам Виталийын титакшым түжвак луктыныт, төрланышаш альэ укэ,—тидым почын пумо огыл. Проблэм шындымэкэ, образым почын пумаш гоч тудым рэшитлаш күлэш ыльэ дыр.

Моло тип нэргэн моло проблем нэргэн ойлымо дэн пырляа кутыраш логалэш.

Клас кучэдалмаш дэч посна пиэсыштэ моло проблем-влакат шындалтыныт. Тавэ вэрч кучэдалмаш, тыштак колэктив пашаштэ у йэн-влак, пашам у сэмын ончышо-влак кузэ кушкыт (эн ончычак, ўдрамаш-влак), кузэ у йўла, у койыш сэнгэн толэш, тэвэ могай паша-влакым сэдэ пиэсэш ончыкталтын. Онычкталтын вэлэ, но проблем-влак рэшайалтын огыл ул.

Сэдэ проблем влак тўн проблем дэн кылдалт шогат гынат, композиций могырым тўн кучэдалмашым (интригым) почын пуаш полшат гынат, гэррой-влак кушкын шогымаштэ огыл, а статично (ик олмышто шогымаштэ) ончыкталтыныт, сандэнэ пиэсын акшат ўлкө вола, проблем-влакат рэшайалтдэ кодыт.

Эн оңчычак колхоз вуйлатышэ Ондрийым налаш вэрэштэш. Моло роль (тип) дэн таңастарымаштэ Ондрий кум түрлө кучэдалмашкэ вэрэштын. Ик могырым ватыжэ тудым ушкала, эн ончыч врач дэн, вара Ониса дэн. Вэс могырым райком „инструктыр“ тудын ваштарэш титаклышэ материалым пога—тўн кучэдалмаш. Кумышо могырым колхоз көргыштө ситыдымаш - влак (тавэ кўнчымө пашам кудалтэн кайымаш, „манэш-манэш“ шаркалымаш, Назар Назарычын йыштак виньэмым кўнчымыжө монь).

Тўн кучэдалмаш гыч тудо сэнгэн лэктэш. Райком сэкрэтэр тўнжым-вожым палэн налын.

Ватыжэ коклаштэ конфликт кузэ рэшатлалтын—раш палэ огыл. А вэт Марпан поро кумылжат уло, шкэ йонгылышыжым төрлатэн кэртэш (шарнэлтыза: кузэ тудо вэс-каналан врачым ваш лийын). Ондрий дэн ватыжэ коклаштэ у отношэньэ колхоз паша нэгызэш шочын да кушкын шога дыр. Вэт пөрийэнат, ўдрамашат колхозышто пашам ыштат да икшывым пырляа ончат, тэвэ мо посна йэшым пэнгыдэмдаш полша. Но.. Марпан колхоз пашаштэ шуаралтмыжэ ок кой. Тудо ожнысо ўдрамаш гайак „сурт пырыс“, мбнгысө пашам гына ышта. Марий тэатр тыгай у йэшым (у йэш манашыжэ Тольа пионьэрын койышыж гыч лийэш) тошто сэмын ончыкташ төчэн: кокымшо кыдэжыштэ, кокымшо сўрэтгыштэ чыланат чайым йўйт, а Марпа өрдыштө шинча.

Чын, у отношэньэ, у койыш ви-гак ок шоч. Кэч Эрыкан „У йэ-нын чувствыжат вэсэ лийман, тудо пашамат у сэмын умла, йөратымаш-тат тошто койышыжо лийман огыл“ манэш гынат, тошто дэн кучэдалын, тоштым сэнгэн гына у шочэш. Марпан тошто койышыжо (ушкалы-маш), Тарляа кува сай ончыктал-тыныт, а у тэндэнций, у вэрч кучэдалмаш, уын сэнгэн толмыжо пиэсыштэ ок кой, тогдайаш вэлэ ли-йэш.

Ондрий дэн Марпа коклаштэ от-ношэний—ватэ дэн марий коклаш-тэ лийшэ отношэний. Чавайн качэ дэн ўдыр кокласэ отношэниймат ончыкташ тыршэн.

Микал дэн Ониса коклаштэ пэш пўсө конфликт лийшаш. Нуно ваш йбрятат. Но Микал чэрлэ. Микал эмлымэ вэрыш ынэж кай, тый ала мондэт манын Онисалан ойла. Ониса шкэдак кодэш, воктэнжэ Вита-лий пөрдалэш. Таза, тунэмшэ рвэзэ. Онисам олаш ўжэш. Но... Ониса шкэ пашажымат ок кудалтэ. Вита-лий дэч корангаш төча. Виталий тудым „ўдыр огыл“ манын мыскы-ла... Көргө кучэдалмаш (пэрэжива-

ний) пэш поян лийшаш, но пиэсыштэ тыштэ тидэ ончыкталтын огыл. Тидэ конфликтым кэлгын почын ончыктымо дэнэ пиэсын слынылыкшэ пугырак күшкө күза ыльэ.

Чынак, колхоз бригадир, ударницэ Ониса кōм утларак йōратэн кэртэш: чэрлэ Микалым альэ тунэмшэ Виталийым? Мо вэрчын Микум йōратэн, можо тудын „сай“,—тидэ пиэсыштэ ончыкталтын огыл. Нуно йōратэныт да Микалын чэрланымыж вэрч ик жаплан ойырлэныт.

Таза, самырык ўдырын шўмжō вургыжын, вўржō модын дыр? А молан тудо Виталийым йōратэн кэртын огыл? Ала йōратэн, ала йōраташ шонэн вэлэ,—тидэ палэ огыл. Кунам Виталийын полдалгэ койышыжо тўжвак лэктын, кунам Микал парэм толын, тунам Ониса шкэ титакшэ нэргэн ойла, а Микал тудым сōрастар: „шибкэ лийын кэртэш“,—манэш. Нэужэли эмлымэ вэрыштэ киймыж дэн Микал тынар ончык кайэн, у йэн лийын, Онисам ѓпкōлыдэ чытэн? Проблэмэ вэт!

Йōратымэ проблемэ могыр гыч огыл, ындэ Онисам тип могыр гыч ончалына. Ониса тип могыр гыч тыгэ койэш: тудын кушкын шогымыжо ок кой, вигак ударницэ, паша планын утыж дэнэ тэма. Тудо клас кучэдалмаш пўтырэмыш логалэш. Моло йōсым тудлан сэнгаш логалын огыл. Вигак тудын бригадыжэ тавэ кўнчымō пашам кудалтэн кайа. Туштак „манэш-манэш“, Виталийын мыскылэн ойлымыжо,—тынар тўрлō йōсō ик канаштэ логалэмкэ, Ониса огыл, кэч кōжат куржэш ыльэ.

А вэт Ониса гоч колхозышто ўдрамаш кузэ кушкэш, тидэ проблемэ рэшатлышаш ыльэ. Очыний, чыла вэлым ик канаштэ кондэн шындымэ Онисан образшым чын корно дэнэ почын пуаш йōным ок ыштэ, типым локтылэш, характерный чэртажым йомдара. Очыни, Онисалан тумэмшаш нэргэн шонымашым Виталий вэлэ огыл, а алал кумылжо

дэнэ Николай Андрэйичат пуэн шогэн.

Йōратымащ проблемэ да Ониса нэргэн ойлаш тўнгалмэкэ, Ондрийын кумышо тўрлō кучэдалмашыжым—колхоз вуйлатышэ улмыжым тэргэн налаш кўлэш.

Ик сэмын, колхоз вуйлатышэ Ондрийлан сай организатыр лийашыжэ йōсō. Молан манат гын, клас кучэдалмаш эн чотшо тудым пэрэн, райком „инструктыр“ тудын ваштарэш матэриалым погэн. Кунам арам титаклат гын, кэч могай чаплэ гэройинат организатыр рольжо ўлкō волэн кайа. Чавайн шкэ гэройжым идеализироватлэн огыл: Ондрий комунист гынат, йōсō жапыштэ Назар Назаровичын „полшымыж дэнэ“ йўын. Но тудо шкэ титакшым признатлэн, тōрлаташ мутым пуэн.

Но тугэ гынат, Ондрийын колхоз вуйлатымыжэ пырт гына ончыкталтын. Тудо лодыр Накасым штрафоватла, Онисам бригадирлан шогалта, а... Макара дэн пасу паша нэргэн кангашаш правлэныш кайа. Чын, тудлан арам титаклымэ ваштарэш кучэдалаш логалэш, но колхоз вуйлатышэ могырым вэс сэмынрак ончыкташ кўлэшак ыльэ.

Колхоз паша лодырымат тōрлатэн кэртэш. Накас Павыл—тўнгалтыш гычак лодыр. Пиэсыштэ ындэ тōрланымыжым ончыкталтэш шонэт. Укэ, тудо ок тōрланэ, „Ондрий кидыш вэрэштат гын, йара коштын от кэрт“ пытартыш сўрэтыштэ тудын пытартыш мутшо. Тыгэрак лодыр тōрлатымэ паша—тудым лўдыктэн паша ыштыктымаш гына лийэш. А колхоз пашаштэ лодыр тōрлатышаш йōн тўрлō уло.

Тэвэ могай ситыдымаш-влак посна проблемэ-влакым, посна тип-влакым тэргыма гыч лэктын шогат. Мэ тыштэ пролог нэргэн да моло тыгыдэ тип нэргэн (профэссор нэргэн) она ойло. Нуно тўн тип влакын характерыштым почын пуаш вэлэ полшат.

Тыгэракын, күкшө идэян, кэлгэ содэржаньан пиэс сылнэлык шотышто, лудшын альэ спэктакль ончышын чонжым тарватымэ шотышто күчымырак лийын. Чынак, спэктаклым ончэт, гэрой-влак мутым ойлат, коштэдат, а шукыжо ончышын чонышкыжо ок логал. Молан? Гэрой-влакын чонышт почын пумо огыл, көргө кучэдалмашат ок кой.

С. Г. Чавайнын мастарлыкшэ шагал да, садлан түгэ лийын, манаш ок лий. С. Г. Чавайн тидэ пиэсым пэш күчык срокышто возэн. Тудо пөрт пуражым пэш сайын нөлтэн шуктэн, но көргыжым ыштэн шуктэн огыл.

Тэвэ Йошкар-Олаштэ у пөрт-влакым пэш шуко нөлтэн шындэныт,

а көргыжым идалык дэн йамдыл-калат „Илышэ вүд“ пиэсат тыгэ лийын кайэн.

Мэ ўшанэн шогэна: С. Г. Чавайнын куатшэ сита, тудо гэройышт-влакым йөратэн, уло чонжо дэн пашаш пижын, гэрой-влаклан чонным пуэн сэна, сылнэ дэч сылнэ пиэсым көргө гычат, тўжвачат ыштэн шукта.

Тудлан да адакшэ тўнгалшэ драматург-влаклан полыш лийжэ манын, мэ түрлө могыр гычат тэргэн, сайжым да ситыдымаш могырым кэлгынак ончыкташ тыршышна. Пиэс сэраш рэцэптым пуаш ок лий. А тўнгалшэ драматург-влак тидэ статьям шонэн-шонэн лудыт гын, шкаланышт пайдам муыт шонэна.

Сакан

Мыскара ойлымаш

Дим. Орай

Сакан—кугу арвэр огыл. Акшат тудын ала монар ырший вэлэ шотлалтэш. Калык озанпыкыштэ кугу вэрым налын ок шого. Тугэ гынат, тудо—пэш күлэш арвэр. Мый шоньмаштэм, сакан дэч посна илашат ок лий. Кө кузэ, а мый сакан дэч посна илаш ом көнө. Айдэмын илышыштыжэ сакан пэш кугу ролым модэш. Сакан родымат кучыкта, сай пашамат ыштыктэн кэртэш, вуйымат йомдарыкта.

Ты кэчылаштэ мый дэкэм тошто йолташэм пурыш. Копчонкин Онтик. Шинчэтат ала? Тудо такшэ—кугу йэнг, дэловой марий. Ончашат тыгылай марий гай ок кой. Тугай лопка—пудэшталтшаш гай чымалтшэ шүрган, ончо да шого. Ойлашат пэш кэртэш, пэлыжым утла антилигэнт¹ мут дэн ойла.

— Ну, Копчонкин йолташ, шу-кэртсэк ужынат огынал, мый тыйым кэрэк чай дэн силэн колтэм, моло чэсэм укэ, манам. Чайым иполтышым. Хрустальнэ сакан шамычым луктэдэн шындышым.— Шич,—манам, Копчонкин йолташ, чайым подылаш, пожалстыр. Тый лүмэшэт шындымэ, манам.

Мыйын Копчонкинэм үстэл үмба-бак шөрын, йыгыжтымэ гайырак ончалыэ.

— Шинчашыжэ шинчам,—манэш,—только үстэл үмбачэт чыла саканым корандэ.—Үстэл үмбач вэлэ огыл, шинча ончычшат корандаш күшта. Мый чылт öрым. Ушэмат кайыш, йöралгаш вэлэ гөчэм.—Што ты, Копчонкин йолташ,—манам,—ушэтым мөнгыштэт кодэн

отыл дыр, иктаж монар пэлэнэт луктынат дыр? Тылэч лучшо саканжэ,—манам,—йалыштат укэ, товат укэ. Вот тидэ самый лучшо, хрустальнэ сакан, тидын дэн йүаш ни-гунар вожылмаш огыл,—манам. А тудо одно што пижын:

— Корандэт дык корандэ, укэ гын, үштылам и тошкэн пытарэм!—манэш. Шинчажат орышыла вэлэ онча. „Но,—шонэм,—корандашак логалэш. Коштын-коштын тудын ушыжо лугалтын улмаш“—шонэм—Корандаш корандэм, Копчонкин йолташ, йөсө огыл. Вара мө дэн йүктэм, урзэм дэн йүктэм мө?—манам.—Мыйын тэтла нымо атэм укэ, ик өпкөлө.

— Чукырыш тэмэт гын, йүам, шинчам,—манэш Копчонкинэм.

— А кошь нэ кошь,—манам,—йүдэ вэрэт укэ. Мыйын суртыштэм нымогай чукыр укэ. Чукырым мый нэгодно элэмэнтлан шотлэм, йөршын пытарэнам, ликвидирлэнам. Тудым мый суртышкэмат ом пурто да кидышкэмат ом кучо. Потому што тудо, чукыр, тошто йүла,—манам,—а сакан—у йүла. Сакан дэн отак йү гын, коч шун пулашка дэн йү,—манам.

— Шун пулашка гын, шун пулашка лийжэ, а саканым корандэ, чытэн ом кэрт, ала мом ыштыл пытарэм, ала вуй пашам ыштыл пытарэм,—манэш. Үстэллан тупуй вэлэ савырна.

Мом ыштэт вэт, корандаш логальэ. Шун пулашкаш чайым тэмышым да, родэм кычкырэм.—Ну, Копчонкин йолташ, шич пожалстыр, йү шэр тэммэшкэт!—манам.

Копчонкинэм чай йүаш шинчэ.

¹ интэлигэнт мутым вэсэмдымэ

— Саканым ужмэм ок шу. Ки-дышкэмат ом кучо, суртышкэмат ом пурто,—манэш,—потому конэшнэ, што сакан—разложивши элемент. Сакан мыйым вошт кэрлэ. Трудколонийыш шэмэшкэ шуктыш,—манэш. Пулашкэшкэ кумык вэлэ возын, чайым көпка.—А кузэ тугэ?—мый тудын дэч умлынэм. Орадыла кутырымыжлан воштылтышэм вэлэ толэш.

Копчонкин родэм шун пулашкэшкэ чайжым йуын пытарыш да, ойлаш тунгальэ:

— Ну, Осман йолташ,—манэш,—каласаш каласэм, только шинчэ: вэс кана мыйым растратчик улат манын ит ман. Моло тукын коч кузэ лумдыл. Коч унгыргышө корак, коч шугар мэнггэ, коч кугу кольа, ну, коч почдымо агытан ман,—ом сырэ, товатак ом сырэ. Растратчик манмым моткочак ом йоратэ. Растратчик манмылан каласэн мошташат ок лий, тунар сырэм. Тунам кормыж көргыш пурышашынат туртам, ломаш кугутат шуйнэм. Мыйым коч растратчиклан ужын судитлэныт гынат, мыйын чонэм йандар, шкэмым растратчиклан ом шотло. От инанэ гын, тэвэ шкэ йыдал нэрэм шкэ шупшалам. Осман родо, ончо! Копэротив оксам кумырым огыл, тэнгэмат шолыштын омыл. Паша тыгэ лийэ:

— Мыйэ, шкат шинчэт, инвалид кэвытыш пыркашыккан пурышым. Кэвытэм, конэшнэ, изэ ыльэ. Колбас дэн, сакан дэн, ну, тулэч моло сату дэнат торгайышым. А корно гоч гортын продуктым, түрлө шүрашым, ложашым ужалкалмэ магазинжэ ыльэ кызытат уло. Тушто пыркашыккан тый гайэтак, колат, Осман йолташ, пэш сай йэнг, тыгак кэлшымэ йолташ, Крупчаткин шогыш. Тудо, шуйшө пий, каварэн кэртдымэ, вич шагат дэч ончыч магазинжым тукыла да мый тукылшашэм ончыч мый дэкэм мийа. Калык лэкмым вучалтэн шинчалта да, ёрдыжэм тукалта:—ну,—манэш,—Копчонкин йолташ, саканым пу.—

Йолаш күсэнжэ гыч ик атэ кугыжан шорватым шупшын луктэш. Шкэжэ мыйын шинчашкэм узо пырысла сэлтын онча. Мом ыштэт? Тужвал опсам чүчат да көргө гыч тукылэн шындэт. Тудо, Крупчаткин, каварэн кэртдымэ, „блек-блек-блек“ саканыш йоктара да „шолт“ нэлын вэлэ колта. Адак „блек-блек-блек“ йоктара. Йоктара да мланэм шуйа—Нуко, Копчонкин йолташ, тяни, изовсьу тяни!—манэш. Йэнг алал кумыл дэн йукта да, кузэ огым манат. Видишь, оксам ок йод. Подыл колтэт тыйат. Подылмо почэш, шкат шинчэт, мом гынат тугайым, кэлшышыракым, пурлын колташ күлэш. Мыйжэ колбас торговой улам. Колбас уло умбач орава мазымак от лук вэт. Тэр пунчалтыш гай колбасым налат да, пүчкэдэн олтэт. А Крупчаткин, каварэн кэртдымэ шуйшө пий, колбасым пурлаш пэш йората улмаш. Шэншэ пырыс гай күжгө түрвыжым нулалын гына колта. Крупчаткинлан утларак ынжэ логал манын, шкэ утларак кочкаш толашэт. Шкэ кочкам гын, убыткэ ок лий шонэм.

— Эрлашыжым ончэм, Крупчаткинэм адакат узо пырысла упшам нулэн-нулэн мый дэкэм мийа. Йэнг лэкмым вучалта да, адак саканым йодэш, „Блек-блек-блек“ йоктара Налэш да, „шолт“ пэрэн пуа. Адак мланэм йоктара.—Йү да йү!—манэш. Нигунарат ок чаманэ. Ватэм дэч проста кумылан ыльэ.—Дык, пожалстыр, Копчонкин йолташ, подыл колто, изовсьу, изовсьу тяни!—түрвым шуйэн чыстыра. Мыйат ом рэдитлэ. Подыл колтэм. Подыл колтэмат, адак торта пунчалтыш гай колбасым пүчкэдэн олтэм. Тудо изовсьу гын, мыйат изовсьу. Кэчэ гыч кэчыш, арньа гыч арньаш,—так и кайыш.

— Ала кунар жап лиймэкэ Крупчаткин мийэн тыгак ойла:—Ну, Копчонкин йолташ, ындэ шкэндым шкэ ончал колто-йан!—манэш. Мыйат шүргэм тыгэрак кучал ончы:

шымат, ушэм вэлэ кайыш. Шүргэм „буч-буч“ чучэш. Койа пырыс шүргө сэмын чымалтын вэлэ. Шүргө чымалтын гынат, чонлан ала мо тугай чырык-чурык чучэш. Пэрвой числалан—эрлашыжым—мланэмат рэвиз лийшашан. Шотлэн ончышым гын, „ў-ў-ўй“, мыйын лачак кок шүдө тэнгэ изовсьу кайэн колтэн. Ойго вэт. Ойгыраш тўнгалын шым шукто Крупчаткин мийэн шуо. Шинчажэ йүд пырыслак йўла.— Мыйынат ок ситэ, тўйынат ситаш нэ должэр. Айда оксанам рэвиз комисылан ончыкташ ваш-ваш кўсын пуэдэна. А тушто вара моштэна!—манэш.

— Корақ корақ шинчам чўнга-лаш не должен,—манам.

— Рэвиз сай эртыш. Иктыжэ вэсыжым гаш-ваш утаркалышна. Рэвиз комисыжэ мыйын пашамланат актэшыжэ „уд“ отмэткым шындэн. Вэсканалан тыгэ огыл. Шагал олталмылан „удым“ вэлэ шында. Шукырак олталаш гын, ала „хор“ отмэткым налаш лийэш?—шонэм. Сайынак кочкын илимэтлан вуй торык нугьдэмын, утларак кочкаш гын, эшэ утларак нугьдэмэш ыльэ.

— Рэвиз эртымэкэ Крупчаткин

төршталтэн-төршталтэн мийэ. Пэл шинчэжым кумалтэн воштылэш.

— Вот, Копчонкин йолташ, кузэ кэртна. Йөн мушо, ужат, мом подылэш?—манэш. Тушто ситыдымым кузэ лач кондаш, тудым, тулэч млым сэмынна пэш кутырышна, но тудым тыланэт каласымэ ок кўл. Вара адак тўнгална. Кажнэ „йумо пумо“ кэчын эрэ ўарнэ гай чучо. Вэс тылзэ шумо дэч ончыч ала могай шот дэн вучыдымо рэвиз вара ш гай толын пызыральэ. Нымом торлатэн шукташ ыш лий. Вожылдэак вич шүдө шым тэнгэ растратым мый ўмбақэм возэн кайышт. Мыйымат судитлышт. И вот, саканым пумэмлан пэя ий трудколониыштэ төрштыльым. И вич шүдө тэнгэм изовсьу ик канаштэ кушкэд нальыч... Тылэч вара саканым ужмэмат ок шу. Тўншаштэ иктэ коддэ чыла сакан изовсьу пыта гынат, нымонар ом чаманэ. Сакан—разложивши элэмэнт,—манын Копчонкин родэм мутшым кошартыш.

Мый воштылам:—Йў,—манам,—Копчонкин йолташ, шун пулашкагыч шокшо чайым, изовсьу йў!

Шэрнур, 1935

Логар

Мыскара ойлымаш

Дим. Орай

„Шинча моторым йөрата, логар тамлым йөрата“ манмэ тошто шомак уло. Шуко йэнг тидым чынлан чотла. Ончэт гын, түрысынъэк чын огыл улмаш.

Шинча моторым йөрата манмэ ваштарэш үчашышаш укэ. Логар гын, тамлымат йөраташыжэ йөрата да, чыла йэнгынак огыл шол. Мутлан мэмнан „У пэрэмэч“ колхоз вуйлатышэ Бальакинын логаржэ—но и дога-ар. Тамлым вуйгак ок йөрэтэ. Кочым маньыч гын, нийалта вэлэ. Кочыжымат тыглайым огыл, ныллэ градусаным йөрата.

Бальакин логаржэ дэн пэиу шукэртсэк матылана. Логаржэ пэш тугай чытамсыр, шэнгэк-ончыкат ок ончал, нимом ок умло, эрэ йодышым вэлэ. шинча. Чылаж годым куш шуктэт? Изииш от шукто гынат, логарын кылдышыжэ кошташ вэлэ тунгалэш, „чийок да чийок“ үгүнчэш, „лырок да лырок“ ронгэдэш. Тунам Бальакин шинчын-шинчэн ок кэрт, шогалын-шогэн ок сэнэ. Логар йодмым шукташ толаша.

Ик кана логар Бальакин дэч ныллэ гр дусан кочо вудым йодын шындыш.

— Мом ыштэт, логар дэч куго от лий,—манын Бальакин вуйым удыральэ. Шотлан толшо нимогай йоным ок му. Лэктэш да кайа. Койа пэстэр Натушым ваш лийэш. Шинча йула вэлэ, уж тудлан кэлшэн, пэш пөртэш. А логар курмыжгашат тунгалын. Чытэн кэртдэ йылмым пүтырал колтыш, йодыктынэжэ. Йылмат кадыргыл ончыш:

— Натуш, чодра пашаш каймэт ок шу вэт? А такшэ тый возалтынат,—маньэ.

— Пэшат ынэм кайэ да, огыда кодо дыр?—Натуш сөрвалмыла ончалыэ.

Логар адак йылмым пүтырал-пүтырал колтыш. Йылмат—лийэш... ик клэнча аракам йүктэт гын, лийэш,—содор тототлэн нальэ.

— Иктым огыл, коктытат йүктэм, кодэн гына кэрт.

Мом шонэда, логарын шонымыжо шуэшак вэт. Кастэн Натушын пөртыштыжэ логарлан моктанаш пэш сай лийэш.

— Но, шочын моштэнам шол. Колхоз вуйлатышын, Бальакинын логаржэ ом лий ыльэ гын, кошкэн купчыргэм улмаш. Тау, Бальакинын улам, чийок, лырок!—үгүнчын, ронгэдын колтыш.

Малаш вочмо жапат шуэш. Ик колхозник, ом палэ, ала Сапан, ала Йыван, үштым рудыш, тулым „уп“ йөртыш да, куваж кудынь лэвэдалтын возо. Возо вэлэ, урэмыштэ варгыжмэ йүкым колэш.

— О-о-о-й!—йүк шэргылтэш.

— Мо томаша, мо тыгэ шокта?

— Ала!

— Тэний торговой-влакат огыт кошт, тэгыт ужалышэ манаш гынат, тэлым тудо ок лэк. Мо, каза васара гын вэлэ?—кува-кугыза кутырен кийат.

— О-о-о-й!—лишнырак шэргылтэш.

Ала Сапан, ала Йыван манмэт өрканысыр киньэлэш, төрзашкэ мийэн ончалэш.

Урэмыштэ Бальакин „вуйлата“. Ватыжым кырен кырен мөнгө нанг-

гайа. „Бырчон“ мушкындэн колта.
— Вот, вэс кана Натуш дэкэ оролэн от мийэ!—манэш.

Ватыжэ шудал-шудал шортэш:

— Ү-ү ү ү! Куго логаржылан нэлын коштэш да шкэ мыйым кыра. Шочшан-кушшан улат вэт, моторым ончэн кошташ кузэ от вожыл. Ү-ү!

Моторым ончэт манмылан шинча шучкэштэ, „чыл-чул“ койылдалыэ. „Куго логаржылан нэлын коштэш“ манмылан Бальакин чотырак вэлэ сырэн кудалтыш, ватыжым нүжэ-шак вэлэ... — Пуштам!—манын кычкыра. Кырэн-кырэн мөнгө кондыш

А логар ватылан путырак сырэн.

— Бальакин шкэжэ сай, а ватыжэ—ийа. Мыланэм йэнгын аракажымат чаманэн, кэрш!—манын, „бүа ак“ вуйгэ мөнгэш луктын почкалта.

— На, эрыктэ ындэ, пэш чама-нэнат ыльэ, бүа ак! Бальакин ватэ ончыкшо укшинчэш.

Нуно нэлын коштыт да вэсэ

альакыштым эрыктэ! Көлан кэл-ша? Ватат кэртмыжым урла. Кралтэш да урла. Урлымылан Бальакин кидшым-йолжым ок шиж, шыдым кучэн ок кэрт. Ватын вуйэш пидмэ чыла шовычыжым вуйгэ товар дэн руэн опта.

Шинчэт вэт, паша судышко шуын. Ийэ! Бальакинлан суд ик ий өкым пашам кучыктэн пуыш. Колхозник шамычат колхоз вуйлатымаш гыч луктын шуышт.

— Төрланаш каймэшкына с горьа айда ижык гана пэлтэн шын-дэна!—логаржэ адакат манэш. Манмыжлак пэлтэн шындат. Адакат түргоч лийын кайэн. Мөнгө кайшыла Бальакин лум үмбак йөралтын. Йөралтын да ала кушкэн кийэн. Мо гынат, омо-дарлан кидшыгэ-йолжыгэ йүштө налын. Кылмэ парньаштым доктыр түрэд налын. Тулэч вара Бальакин токмак кидан коштэш.

Логар тамлым вэлэ йөрата гын, манат-огыт гынат, тыгэ ок лий ыльэ.

ТӨРЛАТЫМАШ

„У вийын“ 9—10 №-ыштыжэ 71 могырын 2-шо колонкыштыжэ „...Чэвэр сэкрэтарьшылан „Поро кэчэ лийжэ, Антонина Лэопольдовна!“ мандэ, дэла-влакым почын лудаш тўнгальэ“ манын лудман. 11—12 № ышто В. Мухинын С. Чавайн нэргэн шарнэн сэрымаштыжэ коммунист-влак нэргэн сэрымэ вэрыштэ (63 могыр) Эшкинин А. К олмэш Эшкинин А. Ф., адак Чавайнын „Илышэ вүд“ пиэсыштыжэ 36 могырысо почэла-мутын пытартыш корныжым „тундэн кугу тэнгыз вүдон мутланэн“ манын лудаш күлэш.

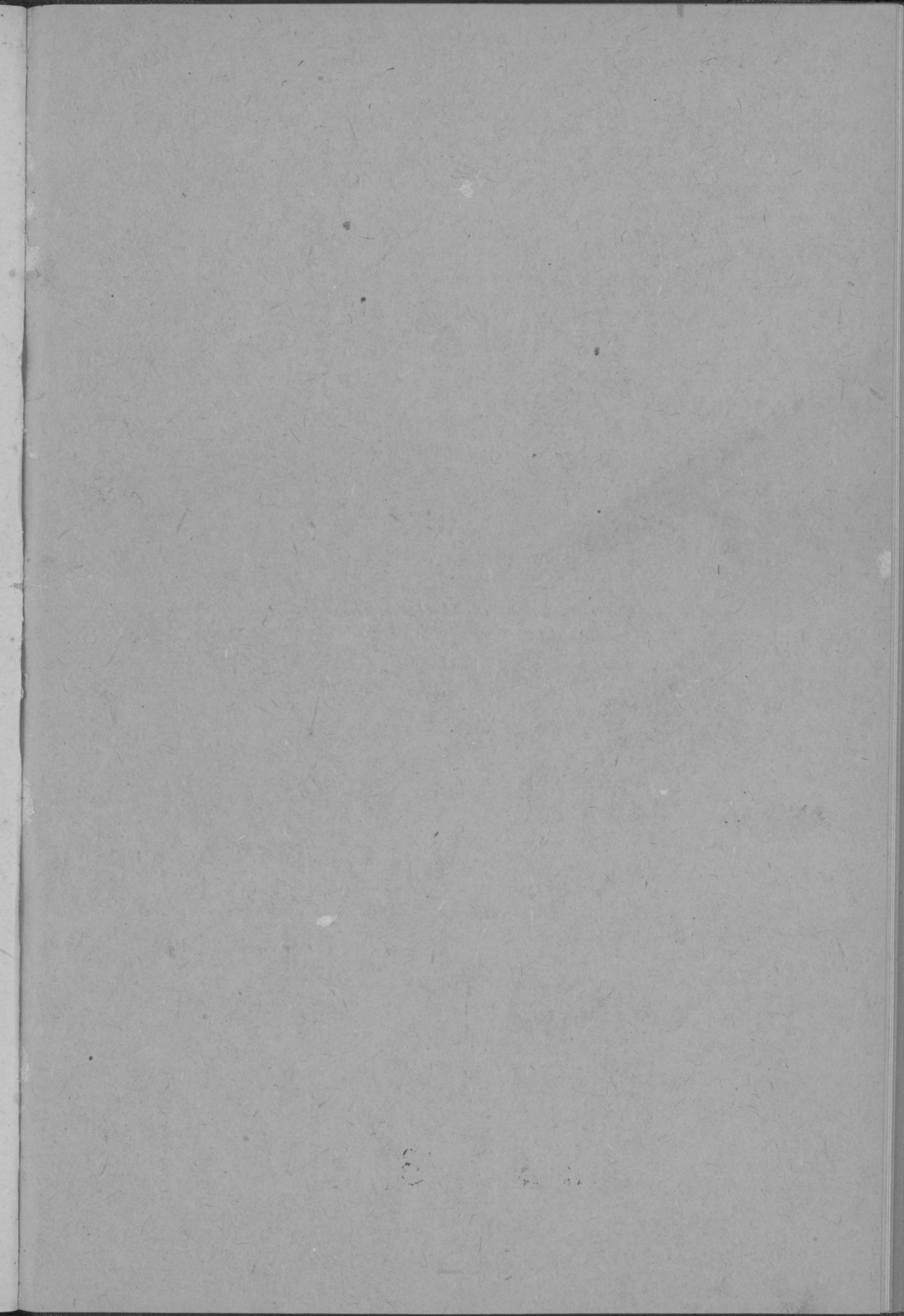
ВУИЛЫМАШ

У ий—у паша	3
Олык Ипай. * * * (Почэламут)	7
С. Г. Чавайн. Окса тул (Кум кыдэжан койдарчык) 9	
А. Бэрэзин. Пу кидэтым! (Ойлымаш)	22
Изир Эван. Шольым (Почэламут)	45
Э. Чапай. Шочмо эл (Ойлымаш)	46
И. Трофимов. Илышэм (Очэрк)	54
Ал. Эрыкан. Йубилэй (Очэрк)	57
Микай. Чавайнлан (Почэламут)	65
Пүнчэрский. „Илышэ вүд“ нэргэн (Критикэ) . 66	
Дим. Орай. Сакан (Мыскара ойлымаш) . . . 75	
Дим. Орай. Логар (Мыскара ойлымаш) . . . 78	

Рэдколлэгий: П. К. Карнов (отв. редактыр), В. А. Мухин,
Олык Ипай, И. А. Шабдар, С. Г. Чавайн, Ал. Эрыкан.

Пэгаш 1936 ий 15/1, пэчатгыш 1936 ий 17/II пумо. Заказ № 6.
Мароблит № 36. Тираж 1000 экз. Кагаз кугыт 72×105/16. 5
пэчэт лист, 8,5 автыр лист. Маргосиздатын 1-й типографийжэ,
Йошкар-Ола, Совет урэм, 54.

Инв. № 14

1 тэнгэт 50 ыр.

„У В И Й“

СОВЭТ ПИСАТЬЫЛ УШЭМ МАРИЙ ПӨЛКАН
ТЫЛЗЭ ЙЭДА ЛЭКШЭ ЖУРНАЛЖЭ

9-шэ ий лэктэш

Отвэтствэн редактыр П. К. КАРПОВ.
Рэдакцэ коллегий П. К. Карпов, В. А. Мухин,
Олык Ипай, И. А. Шабдар, С. Г. Чавайн, Ал. Эрыкан

1936 ийыштэ журналэш ПЭЧЭТЛАЛТЫТ:

РОМАН-ВЛАК: М. Шкэтан—у роман, С. Г. Чавайн—„Элнэт“, Ломбэрский—
„Милльон-влак“. Йавыш Йалкайн—историй роман, Мухин В. А.—„Мэкш“,
молат.

ПОВЭСТЬ ДЭН ОЙЛЫМАШ-ВЛАК: Элнэт Сэргэ—„Илыш шолэш“, Шабдар
Осып—„Удрамаш корно“ 2-шо ужаш, Э. Чапай—Йошкар армий нэргэн
повэсть, Ал. Эрыкан—у повэсть, Бэрэзин—„Пу кидэтым“, Орай—„Тү-
тыра шула“ повэсть, Микай—„Акай сбай“ повэсть, В. А. Мухин, Тывыш
Осып, Элэксэйн, Минчурин-Йатман, Алдиар К., Н. Тишин, молат.

ПИЙЭС-ВЛАК: Чавайн С. Г.—„Окса тул“, М. Шкэтан, Георгий Йэфруш, Смир-
нов Кавырлыа, молат. Номыр йэда йал драмкружоклан кэлыштарымэ пи-
йэс лийэш, кузэ шындышашымат умландарэн пуалтэш.

ПОЭЗИЙ: Шабдар Осып—„Шэрнур“ поэмэ, В. А. Мухин—у поэмэ, С. Г. Ча-
вайн—поэмэ, Олык Ипай, М. М. Иванов, Н. Мухин, Н. Тишин, Ф. Маслог,
И. Стрельников, Йыван Кырлыа, Йавыш Йалкайн, Георгий Йэфруш,
Осмин Йыван, Н. Казаков, В. Элмар, молат.

КРИТИКЭ: Пүнчэрекий, В. А. Мухин, Шабдар Осып, М. Калашников, Асыл-
байэв А., Байбулатов С., Казанцэв Ф., молат.

ЖУРНАЛЫН ПӨЛКАЖ-ВЛАК:

Проза * Поэзий * Драмэ * У илыш ыштымаштэ (очэрк-влак) * Рэво-
люционьэр-влакын шарнымашштэ * Литэратур теорий дэн критикэ *
Искусство * Фольклор * Мыскаралук * Писатьыл трибуно * Библио-
графий * Түгэлшэ писатьыл-влаклан полыш * Литэратур хроникэ

ЖУРНАЛ АК:

- Идалуклан (12 №) . . . . . 18 тэнгэ
- Пэл ийлан (6 №) . . . . . 9 „
- 3 тылызылан (3 №) . . . . . 4т. 50 ыр.
- Посна номыр . . . . . 1т. 50 ыр.

Подпискым сойузлэчатыйштэ, йал писмоносец-влак дэнэ да „У вийн“
специальнэ уполномочен-влакшэ дэнэ ышташ лийэш. Оксам викак редакцпышкат
пошто пэрэвод дэнэ колташ лийэш. Адрес: Йошкар-Ола, Совет урэм, 60,
„У вий“ редаксылан.

11. 1936 й.

Акт № 110
Вкладн. л.